

1963

BROJ 1
GODINA XV

JANUAR - FEBRUAR
IZLAZI DVOMESEČNO

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS

IZDAJE VIZJNA „VOJNO DELO“

BEOGRAD, Zahumska 26 — Telefon 44-981 lokali 17, 26 i 46

General-potpukovnik Nikola GAŒEVIC	Aktuelna pitanja izgradnje Saveza komu- nista u JNA — — — — — — — —	3
Pukovnik Milan KIRIC	Organizovanje inŒinjerijskog obezbeđenja odbrambene operacije — — — — — —	14
General-pukovnik Jefto ŒAŠIC	Lenjin i naučni metod izučavanja vojnih pitanja — — — — — — — — — —	21
Pukovnik Ivan FRANKO	Zaštita od atomskog oruŒja u užem smislu	40
Potpukovnik Milanko MAJKIC	Metod sastavljanja taktičkih zadataka za obuku starešina — — — — — — — —	50
General-potpukovnik Boško ĐURIC KOVIC	Jedna analiza napada na Pljevlja — —	61
Pukovnik Berislav BADURINA	Vojnopolitički aspekt integracije zemalja Zapadne Evrope — — — — — — — —	74
Pukovnik Ilija JOVANOVIC	Uticao demografskog faktora na armiju —	81
Major Ljubomir PETROVIC	Materijalna baza i priroda rata u savre- menim uslovima — — — — — — — —	96

IZ STRANIH ARMIIJA

InŒenjer M. MILOSAVLJEVIC	Savremena zemaljska artiljerija — — —	109
S. JOVANOVIC	Pedagoško-psihološka strana obuke i vaspit- tanja — — — — — — — — — —	125
S. O.	Sanitetska služba i nuklearni rat — — —	132
V. K.	Vidovi i rodovi Bundesvera — — — —	140
S. O.	Koncentracija artiljerije u atomskom ratu	144

BIBLIOGRAFIJA

AKTUELNA PITANJA

IZGRADNJE SAVEZA KOMUNISTA U JNA

Složenost borbe za socijalizam i socijalističke društvene odnose i problemi koji nastaju u toj borbi neprekidno nameću nove zadatke u izgradnji Saveza komunista i ostvarivanju njegove rukovodeće uloge u preobražaju društva. Sedmi kongres i Program SKJ jasno su odredili i definisali ulogu SK u novim društveno-političkim uslovima, u uslovima socijalističke demokratije i radničkog samoupravljanja. Treći i Četvrti plenum pošli su još dalje, naročito u pogledu konkretizacije zadataka i praktičnog djelovanja SK, što je neosporno unijelo puno svjetla u svakodnevni rad i život organizacija i rukovodstava SKJ.

Praksa posljednjih godina našeg društveno-političkog razvitka nedvosmisleno je potvrdila da se sa snažnijim razvojem neposredne demokratije *»povećavaju odgovornost i zadaci Saveza komunista kao idejno-političkog faktora i vodeće snage društva«*. (Treći plenum). Život i svakodnevna borba za socijalizam zahtijevaju, prije svega, da komunisti sistematski i suštinski sagledaju određene idejne i političke probleme koji se nužno rađaju u praksi i da se daleko aktivnije, borbenije i odgovornije odnose prema njima i prema svim antisocijalističkim pojavama i tendencijama.

U uslovima socijalističke demokratije i društvenog samoupravljanja, Savez komunista predstavlja takvu snagu i faktor bez kojeg se ne da zamisliti naš dalji razvitak. Kako kaže drug Tito, obraćajući se radnicima u Železniku: *»Savez komunista je odgovoran za naš razvitak i to ne samo kao usmjeravajuća snaga, već i kao kontrola, kao snaga koja orijentiše naše ljude da rade kako treba«, i dalje »... Komunisti su i danas dužni da kao idejna i mobilizatorska snaga, izvršavaju sve svoje dužnosti koje su neophodne za povoljan razvitak socijalističkog društvenog poretka u našoj zemlji«*.

Te reči druga Tita upućuju na još aktivniji odnos organizacija i rukovodstava SK prema svim osnovnim zadacima naše socijalističke izgradnje. One još jače ističu rukovodeću ulogu SK i njegovu odgovornost kao cjeline i svakog komunista kao pojedinca u svakodnevnoj borbi za socijalizam. Neosporno je da borba za socijalizam u uslovima u kojima se danas vodi, nosi u sebi čitav niz novih zadataka, često komplikovanih i složenih, za koje ne postoje unapred utvrđena gotova i savršena rješenja. Svaki novi korak na tom putu, svaki rezultat, postavljaju nova pitanja koja treba politički sagledati, analizirati, shvatiti, te tražiti adekvatna rješenja. Pri tom, prirodno, nije moguće uvijek izbjeći određene slabosti, negativne pojave i ekscese, koje je nužno uklanjati, prevazilaziti, te

stvarati uslove za dalje kretanje društva. Mnogi problemi nastaju, naravno, kao posljedica objektivnog kretanja i ne mogu se rješavati samo subjektivnim snagama. Ali ako subjektivne snage socijalizma nisu stalno mobilisane, politički budne i u punoj mjeri aktivirane, problemi postaju teži i ozbiljniji. Nije prošla ni puna godina od Pisma Izvršnog komiteta i govora druga Tita u Splitu, a već su rezultati toliko vidljivi i značajni da sami o tome govore. Aktivnost koju su pokazali SKJ kao cjelina i komunisti u svakodnevnom radu i životu dala je značajne rezultate. To je istovremeno na praksi potvrdilo i pokazalo da ulogu SK danas i u daljoj perspektivi ne može i ne treba da zamijeni nikakav drugi faktor društva. Savez komunista ima prvorazredan značaj, podjednako kao idejni predvodnik, mobilizator i vaspitač masa i kao kontrola svih zbivanja u našem društvu. Svakako, njegova najveća i najznačajnija uloga sastoji se u obezbjeđenju socijalističkog društveno-političkog razvitka i podizanju idejno-političke svijesti ljudi.

»... Često se gubilo iz vida — kaže se u referatu druga Rankovića na Četvrtom plenumu — da se naše socijalističko društvo i naš sistem samoupravljanja ne bi mogli normalno razvijati bez takve idejno političke usmeravajuće snage kao što je Savez komunista. Bez takve uloge SK naš društveni organizam počeo bi da kržlja, društveni odnosi da se izvitoperavaju, a pritisak stihija bi ozbiljno narušavao jedinstvo društva kao celine. Jasno se pokazalo da su se tamo gde je oslabila i zatajila aktivnost SK i drugih svesnih snaga ispoljile mnoge anomalije i da je došlo do iskrivljavanja ljudskih odnosa. A čim su se komunisti mobilisali i bolje organizovali, mnogi ekscesi su eliminisani. Ovo iskustvo će pomoći da se bolje shvati i uloga SK i da se bitno podigne vrednost političkog rada i političke funkcije.«

Ti opšti stavovi o ulozu i mjestu SK važe podjednako za sve organizacije i sve komuniste bez obzira na kojim područjima radili. Razlike postoje u ostvarivanju takve uloge jer su različiti uslovi, problemi i zadaci koji se rješavaju, pa su, prema tome, i usaglašavanje i konkretizovanje drugačiji. To je ono što od svake organizacije zahtijeva da stvaralački djeluje i prilazi problemima, da temeljitije i dublje poznaje i sagedava pitanja i zadatke na području djelatnosti komunista. I, naravno, iziskuje vrlo aktivan odnos organizacija i komunista prema tim zadacima.

ARMISKE SPECIFIČNOSTI

Organizacije SK u Armiji u pogledu odgovornosti, aktivnosti u svakodnevnom životu i radu, te izvršenju konkretnih zadataka ne predstavljaju ništa izuzetno mada, u svakom slučaju, specifičnost armijske organizacije uslovljava donekle i specifičan rad organizacija SK i komunista kao pojedinaca. No, to ne važi samo za organizacije SK u Armiji. I organizacije u preduzećima imaju drugačije zadatke nego one u školi, ili na selu ili na nekom drugom području. Svaka od njih mora u pogledu ostvarivanja i izvršavanja svojih zadataka da nađe mjeru, odgovarajući metod i sistem. I ne samo to, osnovni zadaci SK ne smiju se posmatrati kao nešto što je za sva vremena određeno i definisano. Uporedo sa stepenom razvitka društva, svijesti ljudi i opštih dostignuća, menjaju se i

zadaci komunista. Ako se samo letimično pogleda kako se razvijala naša armija i kakvi su se sve zadaci rješavali u toku nešto više od dvije decenije njenog postojanja, može se vidjeti kako je Komunistička partija, odnosno Savez komunista, kao jedan od najznačajnijih faktora njenog unutrašnjeg života, ostvarila svoju rukovodeću ulogu u pojedinim fazama tog razvitka. Narodnooslobodilački rat i revolucija zahtijevali su potpuno angažovanje partijske organizacije u cjelokupnom radu i životu jedinica, a prije svega u ostvarivanju njihovih borbenih zadataka. Njena »puna« rukovodeća uloga, neposredno odlučivanje i rješavanje zadataka bili su nužni, istorijski opravdani i uslovljeni. Sa pobjedom revolucije i početkom mirnog razvitka socijalizma i dalje izgradnje regularne armije, način rada, zadaci i praktično ostvarenje rukovodeće uloge postepeno su se mijenjali, upravo u onoj mjeri i onim tempom kako su nastajali, rasli i jačali drugi faktori našeg socijalističkog društva i njegove oružane sile. Danas, nakon gotovo 18 godina mirnodopske izgradnje, budući da su riješena osnovna pitanja neophodna za razvitak jedne savremene armije, prirodno je da zadaci SK moraju biti drugačiji. Potpuna organizacijska sredečnost i dograđenost armijske organizacije, velike materijalne i tehničke mogućnosti, obučenost jedinica u savremenom smislu, kvalitet ljudstva koje svakodnevno dolazi u armiju — u velikoj mjeri opredjeljuju zadatke SK, a naročito utiču na sistem i metod njegovog rada. Time se, naravno, ne misli reći da slabi njegova uloga, da jačanjem navedenih faktora prestaje potreba za djelovanjem komunista ili da već samim tim što su ti faktori stvoreni i razvijeni stvari mogu dalje ići same od sebe. Naprotiv, organizacija SK u Armiji ima prvorazredne zadatke kao idejno-politički činilac dalje izgradnje naših oružanih snaga, bez kojeg se, na današnjoj etapi razvitka društva i Armije, ne mogu ni zamisliti potpuni rezultati. Polazeći od činjenice da je za obezbjeđenje mirnog socijalističkog razvitka naše zemlje nužno potrebna snažna, savremeno organizovana, tehnički opremljena, bojevo spremna i moralno-politički jedinstvena armija, uticaj i odgovornost takvog faktora kakav je SK ne dolaze u pitanje. Izgradili smo čitav niz institucija, komandi, osposobili mnoštvo starješina, tehnički znatno opremili jedinice i stvorili ostale faktore koji su neophodni savremenoj armiji, bez kojih se ne da ni zamisliti funkcionisanje tako složenog vojnog mehanizma. Sa stanovišta komandovanja, upravljanja i rukovođenja naša armija je razvila i učvrstila sve one osnovne faktore koji je čine savremenom. Međutim, svakodnevna borba za dalje usavršavanje i jačanje Armije traži politički svjesne, požrtvovane, disciplinovane, samoinicijativne, visoko stručno i tehnički osposobljene vojnike i starješine koji će u tom vojnom organizmu potpuno shvatiti i znati svoje mjesto, ulogu i zadatke. Organizacije SK, u kojima su okupljeni gotovo svi rukovodeći kadrovi i najsvjesniji vojnici, čine borbu za te ciljeve efikasnijom, upornijom i dosljednijom.

Naš unutrašnji razvitak i dosadašnja dostignuća omogućavaju puno ostvarenje misli iz Programa da je »Savez komunista sve manje faktor vlasti, a sve više postaje faktor formiranja ili razvijanja svesti radnih masa«. Ili, primijenjeno na našu armijsku praksu: Savez komunista je sve manje faktor komandovanja, a sve više faktor formiranja i razvijanja svijesti i pune odgovornosti prije svega komunista, a potom i svih

ostalih pripadnika Armije. Iz takvog shvatanja uloge Saveza komunista proizilazi cjelokupna aktivnost organizacija SK u Armiji u rješavanju svih suštinskih pitanja njenog razvitka. Na taj razvitak i jačanje borbene spremnosti odlučujući utiče savremeno organizovano vojno-stručno, tehničko, idejno-političko i kulturno-prosvjetno vaspitanje vojnika i starješina. I, posebno, radikalnije i smjelije prihvatanje, usvajanje i primjenjivanje novih rješenja koja odgovaraju našim uslovima, mogućnostima i pogledima na odbranu zemlje. U svemu tome organizacija Saveza komunista ima vrlo značajnu ulogu i zadatke. Kao idejno-politički, mobilizatorski i vaspitni faktor, ona naj snažnije djeluje na političku svijest i moralno-političko jedinstvo Armije, čime neposredno ili posredno podstiče jačanje svih ostalih elemenata njene bojeve gotovosti.

Pri određivanju mjesta i osnovnih zadataka koje imaju organizacije SK u Armiji, valja imati na umu i neke druge činjenice koje u znatnoj mjeri opredjeljuju sistem i metod njihovog rada. Specifičnost Armije nije samo u tome što rješava tako važna i odgovorna pitanja odbrane zemlje i što je specifična u odnosu na druge organizacije i ostala područja našeg društvenog života. Istina, osjetljivost i težina zadataka koje komunisti u Armiji rješavaju karakterišu u velikoj mjeri i njihov rad i zadatke. No, tu je, iz praktičnih razloga, važno istaći i drugu stranu pitanja. U Armiji su neposredni, osnovni dejstvjući faktori: komande, uprave, starješine, kolektivi jedinica i ustanova i organizacije SK. Takve organizacije koje su nosioci određenih oblika i sadržaja rada, kao što su: Socijalistički savez, sindikati, radnički savjeti, omladinska organizacija i druge — koje inače djeluju u našem socijalističkom društvu i koje u određenoj mjeri i na svoj način doprinose daljem razvitku socijalizma i socijalističkih društvenih odnosa — ne postoje u Armiji. Naravno, time se ne misli reći da one na određeni način i u izvjesnoj mjeri ne utiču i ne djeluju na razvitak Armije, na njen unutrašnji život, na odnose itd. Ali, za svakodnevni rad organizacije SK u Armiji, za metod njenog djelovanja, bitno je ipak to na koje snage i kakve faktore može neposredno računati. Poznato je da su život u Armiji i zadaci koji se rješavaju više nego drugdje precizirani, propisani, određeni i da se sprovode preko određenih komandi, organa i pojedinaca, kao i da djelatnost u sprovođenju svega toga predstavlja zakon. Organizacija SK i svaki komunista dužni su da se pozitivno postavljaju prema svim tim zadacima, naređenjima i propisima i obezbijede punu aktivnost i savjesnost u njihovom izvršavanju. To u praksi ne znači da je dužnost organizacije SK da o svakom konkretnom zadatku ubjeđuje ljude i agituje da se neki zadatak pravilno shvati i dosljedno izvrši. Nije stvar u konkretnom obezbjeđenju naređenja i propisa, već u podizanju svijesti, odgovornosti i idejno-političkog nivoa uopšte, te u osposobljavanju komunista za funkcije koje obavljaju. Bez šireg sagledavanja aktuelnih pitanja i zadataka, bez stalnog praćenja razvitka i zemlje i Armije, odnosa koji nastaju, bez poznavanja svih faktora koji dejstvuju u našem socijalističkom društvu i našoj armiji ne mogu se uspješno rješavati ni mnogobrojni zadaci koji se postavljaju pred armijsku organizaciju kao cjelinu.

S druge strane, valja imati na umu da se život i rad u Armiji ne odvijaju jedino po naređenjima i propisima, niti se svaki konkretan slu-

čaj i svaka pojava mogu podvesti pod neki propis. Nije sve ni moguće propisati, kao što nije ni svaki propis takav da ne podleže dopunama, izmjenama, usavršavanju i sl. Mnoga pitanja i problemi nastaju i traže rješenja van propisa i naređenja. Organizacije Saveza komunista koje okupljaju najprogresivniji i najsvjesniji dio kolektiva, svojom svakodnevnom aktivnošću i vaspitno-političkim radom pozitivno utiču na stanje i situaciju u jedinicama i doprinose stvaranju povoljne atmosfere i odnosa unutar kolektiva, koji garantuju solidne rezultate.

PITANJE »NADLEŽNOSTI« I »PRAVA« ORGANIZACIJA SK

Pozitivni procesi koji se, naročito poslije Pisma Izvršnog komiteta i Četvrtog plenuma, odvijaju u organizacijama SK u Armiji, govore da najveći broj organizacija pravilno shvata ovakve zadatke na današnjoj etapi razvitka naše socijalističke zemlje i Armije, da je uglavnom nađena mjera u pogledu »nadležnosti« i »prava« organizacija SK u odnosu na pitanja i probleme koji se javljaju. Tu je praksa najviše pomogla da se stvari shvate i raščiste i da se nađe odgovarajuća mjera. A upravo od toga je mnogo zavisilo da li će organizacije SK pravilno mobilisati svoje članove i da li će uloženi naponi dati potrebne rezultate. Naravno, time se ne bi moglo reći da je sada sve u redu, da nema neshvatanja ili nerazumijevanja ili da ih ne može biti. Upravo u takvoj aktivnosti kakvu imamo, normalno je da bude i različite prakse, raznih metoda u izvršavanju osnovnih zadataka SK, što znači da je nužno, uporedo sa razvijanjem pune odgovornosti i aktivnosti organizacija SK, voditi računa o tome da one u svakom konkretnom slučaju nađu svoje mjesto i pravilno se postave u odnosu na zadatke koje rješavaju.

»No, budući da se stalno menjaju odnosno podmlađuju rukovodstva — kaže se u završnoj reči druga Gošnjaka na proširenoj sjednici Opuномоćства CK SKJ za organizaciju Saveza komunista u JNA održanoj 8. decembra 1962. godine — mi moramo istrajati i na tom pitanju, moramo da usmeravamo pravilan rad partijskih organizacija, njihov odnos prema svim problemima u Armiji, posebno prema vojnim problemima, a da se u isto vreme organizacija SKJ ne upliće u konkretno rešavanje i operativno rukovođenje. Ne možemo se, naravno, zadovoljiti time da se organizacija SK bavi samo idejnim pitanjima. To bi bilo pogrešno, bila bi to druga krajnost. Iskustvo koje smo stekli posle Pisma Izvršnog komiteta CK SKJ dovoljno rečito govori kako organizacija SKJ može da zadrži rukovodeću ulogu, kako može da utiče na dobar rad komandi, a da ne preuzima ono što bi trebalo da rade vojni organi.« Pritom treba imati u vidu i činjenicu da su znatno porasle odgovornosti i aktivnosti svih ostalih faktora u Armiji na rješavanju zadataka koji se pred nju postavljaju. Pravilno angažovati organizaciju SK, orijentisati je na pitanja i probleme koje kao politička organizacija može najuspješnije da rješava i gdje ostali faktori ne mogu tako uspješno da djeluju, to je ono što treba da zaokuplja pažnju svakog rukovodstva i svake organizacije SK u Armiji.

Svaka tendencija da organizacija SK čvršće uzme stvari u »svoje ruke«, da praktično rješava određene poslove u jedinicama i ustanovama

Armije, odnosno da preuzima na sebe poslove i kompetencije pojedinih organa, komandi ili starješina, da se prihvata rješavanja i onih pitanja koja se do kraja mogu rješavati odlukama, mjerama i radom upravno-komandnih organa, vodila bi pasivizaciji i umanjivanju odgovornosti komandi i starješina za stanje i probleme jedinica i ustanova Armije, a moglo bi i štetno da se odrazi na rad organizacija SK u cjelini, naročito na njihovu idejno-političku aktivnost i ulogu. Makar da takva tendencija nastaje, u suštini, kao pozitivna težnja organizacija i rukovodstava da ne dozvole slabosti i gomilanja problema, ipak je nužno stalno i sistematski pomagati organizacije da nađu svoje mjesto i mjeru u pogledu svojih »nadležnosti« i »prava«.

Takođe, preuveličavanje automatskog dejstva postojećih naređenja, vojnih propisa i ostalih mjera kojima se reguliše cjelokupan unutrašnji život i rad u Armiji, štetno bi djelovalo na rad organizacije SK i moglo bi je odvojiti od nekih bitnih pitanja života i rada jedinica i ustanova, što bi se, prirodno, negativno odrazilo na cjelokupno stanje i situaciju u Armiji. Organizacija SK ne smije biti privjesak komande ili određenih vojnih organa, već aktivan politički faktor koji djeluje na svijest ljudi. Ona direktno ili indirektno utiče na razvitak kadrova, pomaže im da lakše shvate svoju ulogu u životu Armije i zemlje, da se pravilno politički postavljaju prema svim pitanjima i zadacima, da se lakše i brzo orijentišu u svakodnevnom zbivanjima; otvara im horizont radi jasnijeg i šireg sagledavanja njihovih funkcionalnih dužnosti, razvija kod njih punu odgovornost, svjesnu disciplinu i pravilne međusobne odnose. Sve to skupa stvaraće takvo moralno-političko stanje, atmosferu i raspoloženje i takav odnos ljudi prema zadacima, da neće biti ni jednog koji neće biti dosljedno i uspješno izvršen.

Van diskusije je da i jedna i druga krajnost, ili slabost, znače nerazumijevanje osnovnih zadataka SK u Armiji ili su posljedica nedograđenog sistema i metoda djelovanja. Štetnija je upravo ona koja u praksi preovladava, a mi se ne borimo efikasno protiv nje, niti pomažemo organizacijama da je preodole. Takođe je suvišno postavljati pitanje »nadležnosti« organizacija SK, ili »prava« da se interesuje za sva pitanja i probleme koji nastaju na području njenog djelovanja. Ona ne samo što ima »prava« već je i dužna da razmatra ona pitanja koja, na ovaj ili onaj način, predstavljaju određeni problem u jedinici ili ustanovi, pogotovo kad zataje ostali faktori koji bi trebalo da djeluju ili su odgovorni za njegovo rješavanje. Ali, ne samo tada već i onda kada se prema ocjeni organizacije SK mogu nagomilati problemi. Neće biti naodmet ako se neka pitanja postavljaju i komandnim i partijskim putem samo, naravno, svaki od njih postavlja ih sa svog aspekta i metodom koji u datoj situaciji i s obzirom na pitanje koje se tretira obezbjeđuje najbolje i najbrže rezultate. Gotovo nema pitanja koje ne bi moglo da se pokrene, razmotri i zauzmu stavovi od strane organizacije SK. Radi se samo o tome kad i u kakvoj formi, kako ga analizirati i kako mobilisati članstvo za njegovo rješenje. Ukoliko komunisti u pojedinim komandama, ustanovama, organima i kao starješine u jedinicama, te kao društveno-politički radnici van Armije, rade predano i maksimalno se zalažu u rješavanju postavljenih zadataka, ni organizacije SK neće morati da pokreću »sva« pitanja već upravo ona

koja one, kao političke organizacije, treba i moraju normalno i redovno da postavljaju radi mobilizacije ljudi, idejno-političkog uzdizanja i usaglašavanja određenih stavova i gledanja koja su potrebna komunistima bez obzira na kojim poslovima radili i u kojim sredinama živjeli. Ali ako se u nekoj jedinici ili ustanovi problemi nagomilaju, ako odgovorni faktori zataje ili izgube pravilnu orijentaciju, ako se određeni problemi politički negativno reflektuju na stanje, na ljude, odnosno ako komunisti nemaju određene jedinstvene stavove o nekim pitanjima, organizacija SK ne samo što ima »prava« već joj je i dužnost da se »umiješa«, da proanalizira problem, da dâ pravilne ocjene, da podstakne komuniste da se samokritički osvrnu na svoj rad i postupke i da im pravilnom i principijelnom kritikom pomogne u njihovom daljem radu i odnosu prema zadacima. Bilo bi, naravno, po sve štetno i nepravilno ako bismo se u takvoj situaciji lišili takvog moćnog faktora kakva je organizacija SK. Naravno, i u takvim slučajevima je prilaženje problemu veoma važno, ne samo sa stanovišta odnosa organizacija SK prema vojnoj organizaciji, mada i radi toga, već upravo radi efekta koji će se postići, jer samim postavljanjem pitanja problem se ne rješava. Mogu se izvjesna pitanja i često postavljati, a da opet rezultati izostanu.

Uzmimo, na primjer, pitanja vojnostručne obuke, discipline, materijalnog poslovanja i sl. Makar da su ta pitanja aktuelna i ponekad zahtijevaju određenu akciju od strane organizacije SK, ukoliko im se ne priđe sa šireg aspekta, ako se politički ne sagledaju, ako se ne proanalizira odnos komunista prema njima, izvjesna nepravilna shvatanja koja postoje, ili se jednostavno postavljaju da bi se postavila, ne mogu se, naravno, očekivati ni rezultati. Vojnostručna obuka, počev od programa i plana, pa preko organizacije sprovođenja i konkretnog izvođenja, stvar je komandi i starješina. I tamo gdje komande i starješine dobro rade i izvršavaju svoje obaveze, u odnosu na taj zadatak, tj. gdje su komunisti i ostali pripadnici Armije pravilno shvatili svoje obaveze i dužnosti i izvršavaju ih bez većih slabosti i nedostataka, organizacija SK neće morati da se posebno bavi tim pitanjem. U protivnom, organizacija SK neće smjeti da se ogluši o tako važno pitanje i njena intervencija biće neophodna, korisna i efikasna. No, kada će uopšte biti potrebna intervencija organizacije SK? Da li u svakom slučaju i o svakom pitanju obuke? Da li će baš organizacija SK analizirati obuku, davati ocjenu o njoj, organizovati pomoć i kontrolu, obezbjeđivati uvid u stanje i rezultate? Naravno ne. Ali, ako bi kod komunista popustila disciplina i odgovornost ili zavladala inertnost, te činovnički odnos prema zadacima, ako bi nastala izvjesna shvatanja suprotna usvojenim shvatanjima i gledanjima na obuku i vaspitanje, ako bi umjesto dosljednog primjenjivanja tih stavova dolazili do izražaja drugačiji, nepravilni stavovi, organizacija SK bi kao značajan politički faktor u jedinici ili ustanovi morala da interveniše, da proanalizira uzroke, sagleda posljedice i pravilno politički orijentiše komuniste, podstakne njihovu aktivnost i savjesnost bez obzira na kojim funkcijama radili. Sve to ona preduzima radi angažovanja i mobilisanja komunista i stvaranja atmosfere u kojoj će svaki pojedinac dati sve od sebe, u kojoj neće moći da ostane nezapažen niko ko bi svojim radom i postupkom odudarao od kolektiva i sredine u kojoj radi. Orga-

nizacija SK će i u ovakvom slučaju, kao i inače, u prvom redu nastojati da pomogne svakom članu da shvati svoje obaveze i zadatke, da vaspitno utiče na članstvo radi što savjesnijeg i odgovarajućeg odnosa prema zadacima koje rješava. Ali, ako takve mjere ne bi bile dovoljno efikasne i ne bi dale odgovarajuće rezultate u odnosu na pojedine članove, ona će, prirodno, pozvati takve na odgovornost i preduzimati prema potrebi i druge mjere.

Ili, uzmimo pitanje materijalnog poslovanja. Neće biti većih rezultata ako se ono postavi kao pitanje rada pojedinih odgovornih materijalnih organa ili kao pitanje organizacije poslovanja, rukovođenja ili svakodnevnog konkretnog rješavanja materijalnih pitanja. Ali, sa stanovišta odnosa ljudi prema materijalnim i tehničkim sredstvima koja su data ljudima u Armiji na upotrebu i raspolaganje, kao pitanje brige o tehnici, štednje i razvijanja osjećanja prema vojnoj i društvenoj imovini — to će se, svakako, korisno i pozitivno odraziti na cjelokupan sastav jedinice i ustanove, a indirektno će pomoći kadrovima koji rade na tim poslovima, što ne isključuje pomoć i intervenciju komandi. Ovdje se posebno ističe pitanje štednje. Iako je i to najvećim dijelom stvar upornog i svakodnevnog rada i briga komandi i starješina, njihovog racionalnog i domaćinskog odnosa prema materijalnim i finansijskim sredstvima, ono se više nego i jedno drugo rješava različitim vidovima i svakodnevnim djelovanjem ljudi u Armiji. A pravilan odnos prema materijalnim sredstvima i štednji stiče se upornim, dosljednim i vaspitnim radom sa svim pripadnicima Armije, po čemu svijest i saznanje o neophodnosti štednje igraju vrlo značajnu ulogu. I o tim pitanjima, svakako, treba voditi računa, kad i u kojoj formi da se neko od njih postavi, na koji način da mu se priđe, da bi i komunisti i ostali pripadnici Armije što bolje shvatili svoje konkretne obaveze i dužnosti.

Naravno, ni svakom pitanju se ne prilazi sa istog aspekta niti na isti način. Mnoga pitanja aktuelna za zajednice i ustanove Armije odraz su određenih odnosa, izraslosti i izgrađenosti kadrova, moralno-političkog stanja i jedinstva, kulturnog nivoa pojedinaca i cjeline itd. I ukoliko organizacije SK budu uspješnije i efikasnije djelovale, utoliko će biti manje problema na svim sektorima rada. Najveći broj pripadnika Armije svjestan je svojih obaveza i dužnosti, ali svak nije na takvom političkom, kulturnom i opštem nivou da bi mogao davati sve od sebe u izvršavanju postavljenih zadataka. Organizacije SK imaju zadatak da upornim i sistematskim radom pomognu i ubrzaju proces uzdizanja svakog pojedinca i čitavog kolektiva u kojem djeluju.

Organizacije SK, pored direktnog pozitivnog uticaja na članstvo, svakodnevnom vaspitno-političkom djelatnošću u jedinicama znatno doprinose moralno-političkom jedinstvu kolektiva, drugarstvu i pravilnim međusobnim odnosima, te razvijanju i njegovanju lika komuniste i pripadnika Armije.

Armija, možda više nego ijedna druga organizacija, traži besprekornu čistotu moralnog lika komuniste i pripadnika Armije i takve odnose prema ljudima, koji će ih pokretati na najveće umne i fizičke napore. Ona traži moralno-politički čvrste ljude sa svim pozitivnim karakteristikama nužnim za izvršenje njenih teških i složenih zadataka.

taka. Zato borba protiv svih slabosti, deformacija, negativnih pojava i svega onoga što bi moglo negativno da utiče na pojedince ili kolektive treba da bude trajna i beskompromisna. Zato organizacija SK u Armiji, na tim pitanjima više nego na ijednom drugom, mora da bude budnija i aktivnija. Ona, svakako, predstavlja i najjači nezamenljivi faktor njihovog dosljednog i uspješnog rješavanja.

U intervjuu koji je dao »Narodnoj armiji« povodom 20-godišnjice stvaranja JNA, drug Tito je, pored ostalog, rekao:

»Posebno bih istakao značaj i ulogu koju ima organizacija Saveza komunista u Jugoslovenskoj narodnoj armiji za dalji razvoj armije. Komunisti u Armiji nisu samo nosioci političke svijesti, već i nosioci drugarstva i pravilnih međusobnih odnosa; svojom aktivnošću oni daju veliki doprinos jačanju discipline, moralno-političkog jedinstva i borbene spremnosti jedinica«.

IDEJNO-POLITIČKO JEDINSTVO I PODIZANJE IDEJNOG NIVOA NUŽAN PREDUSLOV ZA OSTVARIVANJE RUKOVODEĆE ULOGE SK

Dosljedna primjena iznetih stavova pretpostavlja i u prvi plan ističe potrebu jačanja idejnog jedinstva komunista, sistematsko podizanje idejno-političkog nivoa i stalno preodoljevanje u redovima SK shvatanja i gledanja koja odudaraju od linije Saveza ili slabe aktivnost, budnost i mobilnost komunista u svakodnevnoj borbi za socijalizam i borbenu gotovost Armije.

»Kvalitetne promene koje doživljavamo u čitavom sklopu društveno-ekonomskih i političkih odnosa — kaže se u referatu Trećeg plenuma CK SKJ — kao i u stalnom obogaćivanju političkog i idejnog života, bitno utiču u smislu produbljavanja suštine političkog i idejnog rada. Takva aktivnost ne može da se ograničava i svodi na popularisanje određenih ekonomskih i drugih mera, na propagiranje odluka viših državnih i političkih organa, na objašnjavanje principa na kojima počiva naša politika u određenim oblastima, na »ubeđivanje« u usko agitacionom smislu. Politički aktivitet radnih ljudi sve se više izražava u neposrednom i javnom odlučivanju o društvenim poslovima. Za komunistu to znači obavezu da — na osnovu poznavanja opštih principa, zakonitosti i pravca daljeg razvitka — analizira konkretnu praksu, odnose i probleme u sredini u kojoj deluje, da opšte političke i idejne stavove dosledno i stvaralački primenjuje u svakom konkretnom slučaju. Istovremeno, to od komuniste zahteva stalan napor da ne dozvoli da ga zaokupljenost mnoštvom tekućih poslova navede na uski prakticism koji obično ima za posledicu rutinersko rešavanje problema, zanemarivanje njihove političke i idejne suštine, sporo preovladavanje starih navika i prevaziđenog metoda u radu, zaostajanje u načinu mišljenja, a često i konzervativizam u praktičnom delovanju«.

Za komuniste u Armiji to pitanje postavlja se takođe u oštroj formi, kako zbog specifičnih zadataka koje rješavaju tako i onih koje imaju kao društveno-politički radnici van Armije. Otuda podizanje idejnog nivoa članova SK i njihove idejne aktivnosti treba da bude u centru pažnje svih rukovodstava SK u Armiji. Život u Armiji, svakodnevni zadaci i pro-

blemi koji se nužno rađaju uslovljavaju ponekad jednostranosti, što ukazuje na potrebu obogaćivanja sadržaja i poboljšanja kvaliteta idejno-političkog i vaspitnog rada sa komunistima i ostalim pripadnicima armije. Vojna organizacija pruža idealne mogućnosti da se svi pripadnici Armije potpuno i sistematski obuhvate tim radom, što je, uostalom, i u dosadašnjoj praksi dalo vrlo solidne rezultate. Naročito je aktivnost na tom planu došla do izražaja posle Trećeg plenuma CK i Pisma Izvršnog komiteta i bez obzira na neke slabosti koje su se ispoljile, idejni nivo i kvalitet članova znatno su podignuti. Naravno, pitanje je i dalje aktuelno utoliko više što u Armiji, u redove bilo stalnog ili ročnog sastava, svakim danom dolaze novi ljudi.

Bilo bi pogrešno misliti da jedino promjene u našem društveno-političkom razvitku uslovljavaju i zahtevaju takvu ideološko-političku aktivnost i stalno praćenje tog razvitka. I razvitak Armije nosi u sebi određene probleme te prirode, na koje se može uspješno reagovati samo pod uslovom ako im se idejno-politički prilazi, ako se čitav razvitak Armije gleda u dijalektičkom kretanju, na koje bilo iznutra, bilo izvana, djeluju određeni faktori. Armija nije odvojena od cjelokupnog našeg društveno-političkog kretanja. Ona se razvija na temelju, principima i koncepcijama socijalističke zemlje i socijalističkih odnosa. Duboko i suštinski shvatiti te koncepcije, pravilno ih politički usvojiti i konkretno se u svakodnevnom radu za njih boriti i primjenjivati ih, može samo onaj ko je dovoljno pronikao u njihovu bit. A to, upravo, ne smije da bude zadatak dana, već neprekidan i stalan zadatak koji može uspješno da se rješava kroz organizaciju SK i ostale faktore koji djeluju u Armiji.

Drugi momenat koji valja imati u vidu tiče se zadatka i uloge koju komunisti iz Armije imaju u radu i životu društveno-političkih organizacija i kao građani socijalističke zajednice. Sve više se u praksi osjeća potreba i nužnost da stalni sastav Armije intenzivnije učestvuje u životu komune, stambenim zajednicama, školskim odborima, na zborovima birača, u raznim sekcijama Socijalističkog saveza i drugih organizacija. No, u svima njima komunisti može biti aktivan i koristan samo pod uslovom da pravilno gleda i shvata određene probleme i razna pitanja iz života i rada. Bez toga učešća stvaraju se velike mogućnosti za izolovanje od društveno-političkih zbivanja. Odsustvo orijentacije na konkretno i plodno političko djelovanje rađa malograđanštinu i niz slabosti u vaspitanju ljudi, demobilise ih u svakodnevnom životu i radu.

U suštini, takva djelatnost je važan dio ideološko-političke akcije komunisti iz Armije na području izgrađivanja socijalističkih društvenih odnosa među radnim ljudima. To je ujedno i brana i zaštita pripadnika

Armije od uticaja malograđanske stihije, birokratizma, začaurenosti i političke inertnosti.

Aktuelna pitanja dalje izgradnje Saveza komunista u Armiji uslovljavaju sve noviji zadaci u pogledu njenog usavršavanja i podizanja bojeve gotovosti, sve veća politička zrelost komunista u shvatanju kretanja, puteva i načina razvitka zemlje i sve veća njihova odgovornost kako za aktivnost tako i za vlastito uzdizanje u oba pravca. Njih nameće potreba za što efikasnijim radom na izvršavanju zadataka koji su danas najvažniji za Savez komunista u Armiji kao što su: razvijanje savjesnog i odgovornog odnosa svih komunista prema svim zadacima u daljoj izgradnji Armije; podizanje ideološkog nivoa i političke svijesti članova SK i ostalih pripadnika Armije, u najtješnjoj vezi sa svakodnevnim životom i pitanjima naše socijalističke prakse i izgradnje Armije; razvijanje i jačanje ideološko-političkog jedinstva organizacija SK i punog jedinstva jedinica i ustanova Armije; formiranje i razvijanje radnog i moralnog lika komuniste, izgrađivanje njihovih radnih i etičkih kriterija, te stvaranje u jedinicama i ustanovama atmosfere i takvih odnosa koji će podsticati ljude na disciplinovano i odgovorno izvršavanje svih zadataka; razvijanje aktivnog odnosa komunista i ostalih pripadnika Armije protiv svih pojava tuđih i štetnih po izgradnju socijalizma i naše armije; formiranje komunista — pripadnika Armije kao društveno-političkih radnika i razvijanje njihove odgovornosti za taj rad.

Dalja izgradnja opredijeljena je specifičnostima armijske organizacije, a prije svega neophodnošću isticanja uvijek u prvi plan potrebe pune i svestrane odgovornosti komandi koje su toliko izrasle da efikasno rješavaju sva bitna pitanja daljeg usavršavanja naših jedinica.

General-potpukovnik

Nikola GAŽEVIĆ

ORGANIZOVANJE INŽINJERIJSKOG OBEZBEĐENJA ODBRAMBENE OPERACIJE

PRVI DEO POSLOVA

Organizovanje inženjerskog obezbeđenja borbenih dejstava operativnih jedinica u odbrani je složen posao. Organizacioni proces u početku se odvija u komandi operativne jedinice, a posle toga, za što kraće vreme, inženjerske i druge jedinice i snage u određenim rejonima izvode raznovrsne radove i mere u velikom obimu. Svi ti radovi moraju se izvoditi po jedinstvenom planu i biti u skladu sa planiranim dejstvima elemenata borbenog poretka operativne jedinice.

Osnova za organizovanje i planiranje zadataka inženjerskog obezbeđenja je komandantova odluka, jer se ti radovi i preduzimaju zato da se obezbedi njeno ostvarenje. Organizovanje inženjerskog obezbeđenja, uglavnom, obuhvata: određivanje i procenu inženjerskih radova i mera koje treba preduzeti u toku pripremanja odbrambene operacije; proračune koji treba da pokažu da li se ti radovi i mere mogu izvršiti i u kom obimu; planiranje, tj. podelu zadataka na jedinice koje treba da ih izvrše; određivanje rejona i vremena u kojima će ti radovi i mere biti izvršeni; izdavanje potrebnih naređenja i kontrolu izvršavanja postavljenih zadataka. Da bi mogli uspešno obaviti taj deo posla, odgovarajući organi komande procenjuju: sastav i druge karakteristike zemljišta u rejonima određenim za izvođenje radova; mogućnosti ometanja jedinica pri izvođenju radova od strane napadača; materijal, vreme, snage i sredstva koji stoje na raspolaganju za izvršenje tih radova. Taj posao stvara mnoge teškoće zbog svoje obimnosti i zbog toga što se relativno teško dolazi do potpunih podataka o elementima situacije (namere i način dejstva napadača i sl.).

Da bi se videla sva težina tog posla i puna odgovornost komande i njenih inženjerskih organa, treba uzeti u obzir elemente koji u savremenim uslovima otežavaju i čine sve složenijim rad na inženjerskom obezbeđenju borbenih dejstava u odbrambenoj operaciji.

Velika razorna moć savremenog naoružanja, naročito atomskog, zahteva da svi fortifikacijski objekti budu jačih dimenzija i dublje ukopani, da se zaprečavanje izvodi sa mnogo više sredstava, da se za postojeće komunikacije predvide i pripreme obilasci, da borbeni poreci jedinica budu rastresitiji itd. Ti zahtevi povećavaju odbrambene zone i rejone, čime se povećava i broj objekata koje treba izraditi.

Brzo odvijanje napadnih dejstava skraćuje vreme u kome se moraju organizovati i izvesti inženjerski radovi, što stvara organizacione probleme, jer treba pronaći mogućnosti da se što više vremena ostavi jedinicama za izvođenje radova u što većem obimu. To se može postići skraćivanjem vremena za izvođenje organizacionog procesa, masovnim korišćenjem civilne radne snage i mehanizacije, pripremom državne teritorije za odbranu i druga borbeno dejstva u ratu za vreme mira, prikupljanjem i evidentiranjem podataka o inženjerskoj situaciji na zemljištu itd.

Zbog toga što se povećava dubina prodiranja napadača, potrebno je da inženjerska organizacija odbrambene zone obuhvati sve položaje od prednjeg kraja do zadnje ivice zone. Zbog mogućnosti jednovremenog dejstva po celoj dubini odbrambene zone primenom atomskih udara, iznenadnim brzim prodorima i spuštanjem vazdušnog desanta u pozadinu braniočevih snaga, ne postoji više mogućnosti da se odbrambena zona sukcesivno uređuje počev od prednjeg kraja pa u dubinu. Prema tome, odbrambenu zonu treba jednovremeno utvrđivati po čitavoj dubini. Za deo zone koji je posednut, organizovanje radova ne predstavlja poseban problem, bar u pogledu snaga koje će izvoditi radove. Ali ako cela zona nije posednuta, što se može često dogoditi, tada se postavlja pitanje: kojim snagama, za koga i na koji način utvrditi te položaje?

Operativna jedinica organizuje svoj borbeni poredak tako da bi se uspešno suprotstavila napadaču, imajući u vidu najverovatniju varijantu njegovog dejstva. Analogno tome, izvode se radovi i preduzimaju mere u okviru inženjerskog obezbeđenja. Ali, napadač može da dejstvuje i po drugoj varijanti, jer on ima inicijativu. To stvara potrebu da branilac prilagođava mehanizam svojih dejstava novonastaloj situaciji, što postiže manevrom jedinica i sredstava. Međutim, inženjerija može manevrovati samo snagama, a delom i sredstvima (minama, pontonirskim materijalom i sl.). Zato fortifikacijske objekte u odbrambenoj zoni treba izrađivati tako da ih možemo uspešno koristiti u više varijanti napadačevih dejstava.

Do složenosti organizovanja inženjerskog obezbeđenja dolazi i zbog problema oko rukovođenja radom velike mase civilne radne snage i velikih količina minsko-eksplozivnih i drugih sredstava koja u kratkom vremenu treba raspodeliti i doturati u određene rejone.

Organizovanje inženjerskih radova je proces koji se odvija u komandama do izrade planova i izdavanja potrebnih naređenja, a traje i posle toga do izvršenja zadatka. Prvi njegov deo obuhvata organizovanje i planiranje inženjerskog obezbeđenja (što je i tema ovoga napisa), a drugi deo se više odnosi na izmene i dopune koje treba izvršiti u već postavljenoj organizaciji. Oba dela organizacionog procesa su podjednako važna, jer pravilno postavljene zadatke treba u toku izvršavanja celishodno prilagođavati stvarnoj situaciji. Postupci u ta dva dela rada nisu isti.

Sagledavanje uloge i zadataka inženjerskog obezbeđenja. Da bismo u konkretnoj borbenoj situaciji mogli odgovoriti na pitanje: koje inženjerske radove i u kojim rejonima ili pravcima treba preduzeti — potrebno je potpuno i pravilno shvatiti ulogu i zadatak inženjerskog

obezbeđenja u toj odbrambenoj operaciji. Često se uloga inženjerskog obezbeđenja karakteriše kao »značajna«, »važna« i slično, što nema praktičnog značaja. Uloga inženjerskog obezbeđenja može se sagledati kroz zadatke koje treba izvršiti. Potrebno je, u stvari, sagledati koji radovi treba da se izvedu i gde, jer tako razmatranje uloge inženjerskog obezbeđenja dobija svoju konkretnu sadržinu, što ima veliki praktični značaj za organizovanje tog obezbeđenja.

Zadaci inženjerskog obezbeđenja proizilaze iz procene važnosti pojedinih pravaca, pojaseva i položaja, stepena upornosti odbrane tih položaja i najverovatnijeg načina dejstva napadača radi njihovog zauzimanja, iz pronalaženja najcelishodnijeg rasporeda naših snaga u odbrani, procene rejona pogodnih za spuštanje vazdušnih desanata napadača, manevra naših snaga u odbrani po dubini, topografskog i hidrografskeg sklopa i stvora tla odbrambene zone itd. Na osnovu tih elemenata pronalazimo koje inženjerske radove i mere treba preduzeti da bi se što više otežalo dejstvo napadača i olakšala odbrana sopstvenih snaga.

U svakom slučaju, za operativnu jedinicu je važno da se najefikasnije zaprečavanje izvrši na osnovnim pravcima dejstva napadača. Pojas na kome se predviđa zaustavljanje napadača, pojavljuje se kod komande operativne jedinice kao prostorija koju treba najbolje pripremiti za odbranu. Zbog toga se razmatra i organizuje njegovo fortifikacijsko uređenje i zaprečavanje, uređenje mreže komunikacije, obezbeđenje prelaza preko reka itd. Ako organizuje i pojas obezbeđenja, komanda operativne jedinice preduzeće odgovarajuće mere radi inženjerskog obezbeđenja dejstava na tom delu odbrambene zone. Radi obezbeđenja saobraćaja razmatraju se pravci na kojima treba obezbediti grupisanje i manevar sopstvenih snaga, kao i mogućnosti obezbeđenja redovnog dotura od izvora snabdevanja do baza potčinjenih jedinica i evakuacije. Procenom mogućnosti napadača za upotrebu vazdušnih desanata i rejona u kojima ih može koristiti i na osnovu odluke komandanta, dolazi se do zaključka koje rejone treba pripremiti za borbu protiv vazdušnih desanata.

Procenom potreba za inženjerskim radovima obuhvati se i raspodela inženjerskih sredstava, u prvom redu minsko-eksplozivnih na kojim pravcima, pojasevima i položajima treba ugraditi najviše tih sredstava, a koliko ih ostaviti u rezervi, dati za protivdesantno zaprečavanje i druge potrebe.

Zaključci o inženjerskom obezbeđenju globalno pokazuju potrebe za inženjerskim radovima, a to je početna faza njihovog organizovanja. Sledeća faza se sastoji u pojedinačnoj proceni potrebnih radova po vrstama na pojedinim pravcima, pojasevima i rejonima i razmatranju mogućnosti njihovog izvođenja, s obzirom na konkretne uslove (vreme, snage, sredstva, karakter zemljišta i dr.).

Raspodela sredstava i proračuni radova su vrlo značajni u procesu organizovanja inženjerskog obezbeđenja. Radovi se proračunavaju po određenim metodama, a to spada u delokrug inženjerskih organa komande. To je složen posao, jer treba dobro poznavati elemente proračuna i pravilno primenjivati globalne norme za različite vrste inženjerskih zadataka u odbrambenoj operaciji. Po određenim postupcima proračunavaju se: raspodela mina za protivoklopno zaprečavanje i protivpešadij-

skih mina za protivdesantno zaprečavanje, rušenja, postavljanje r iznenađenja, radova na utvrđivanju, radova na komunikacijama (o vanje, popravke, izrada kolonskih puteva itd.), izrada pionirskih i ponu skih mostova, maskiranje, hidrotehnički radovi i drugo.

Evo kako po mome mišljenju inženjerske radove treba da orga- nizuje komanda armije, kakav odnos da ima prema potčinjenim zdru- ženim jedinicama, šta da preuzima sa svojim snagama i sredstvima, a što da ostavi i naredi potčinjenim jedinicama: komanda armije vodi računa o inženjerskom obezbeđenju cele svoje odbrambene zone, ali njena organizatorska uloga nije ista na svim delovima te zone. Delove svoje odbrambene zone ona dodeljuje potčinjenim jedinicama da samostalno organizuju inženjersko obezbeđenje svojih dejstava, tj. da samostalno uređuju svoju odbrambenu zonu. Komanda armije može celokupnu svoju zonu podeliti potčinjenim jedinicama, ili jedan njen deo ostaviti za sebe. U svakom slučaju, za komandu armije neće svi delovi odbrambene zone biti podjednako važni, nego će neki pravci i pojasevi biti težišni, pa se moraju prvenstveno rešiti problemi njihovog inženjerskog obezbeđenja. Ako je težišni deo zone dodeljen potčinjenim jedinicama, tada komanda armije ojačava te jedinice sa dovoljno inženjerskih snaga i sredstava, da bi one mogle uspešno izvršiti zadatke inženjerskog obezbeđenja. Komande potčinjenih jedinica organizuju izvođenje potrebnih inženje- rijskih radova i mera, a komanda armije može im posebno narediti da izvedu izvesne radove. Ako se u dubini odbrambene zone, na pozadnjim pojasevima i položajima koji u početnom rasporedu nisu posednuti, ili se na njima nalaze samo slabije snage, predviđa pružanje jačeg otpora i zaustavljanje daljeg prodora napadača, komanda armije rešava sva pitanja inženjerskog obezbeđenja tih dejstava. U svakom slučaju, orga- nizovanje inženjerskih radova u dubini odbrambene zone pripada ko- mandi armije, jer njen je zadatak da obezbedi armijsku operaciju u celini. To znači da komanda armije treba da obezbedi komunikacijsku mrežu od potčinjenih jedinica za vezu sa pozadinom i manevar armijskih snaga, da pripremi naredne pojaseve i položaje u dubini zone, rezervne prelaze preko reka, rejone za protivdesantna dejstva i drugo. Priprema pozadnjih položaja treba da je u nadležnosti komande armije i zato što se na njih povlače jedinice koje su u početnom borbenom poretku na prednjim pojasevima, odnosno u pojasu obezbeđenja. Ako bi na pozad- njem pojasu, u početnom rasporedu i bila neka jedinica ona ni u kom slučaju ne može biti toliko jaka da se razvuče po celom tom pojasu i da ga dovoljno utvrdi za potrebe snaga koje će se na njega naknadno po- vući; u najboljem slučaju, ona bi mogla zatvoriti samo jedan od opera- cijskih pravaca. Ako bi pozadnji pojas ostao nepripremljen, jedinice koje bi ga kasnije posele ne bi imale vremena da ga solidnije utvrde, a po- trebno je da i taj deo armijske odbrambene zone bude solidno utvrđen. Prema tome, samo bi komanda armije mogla predvideti sve mere koje treba izvesti na tom delu odbrambene zone i njihovo izvršenje materijalno obezbediti.

U delu odbrambene zone koji je dodeljen potčinjenim jedinicama, komanda armije može da neposredno preuzima izvesne radove i mere, ili da naredi da one to učine. Na primer, ako se na granici između od-

brambenih zona njoj potčinjenih jedinica nalazi neki veći most, komanda armije može određenoj jedinici narediti da pripremi grupu koja će rušiti most, a da izvršno naređenje za rušenje zadrži u svojoj nadležnosti; ili može narediti potčinjenima da zapreče neki pravac koji vodi na teritoriju susednih jedinica ili po dubini odbrambene zone, da pripreme neki rejon za protivdesantna dejstva itd. Komanda armije može uticati na inženjersko obezbeđenje potčinjenih jedinica dodeljivanjem sredstava, ili njihovim ojačavanjem pionirskim, pontonirskim i drugim jedinicama. Pri organizovanju i planiranju svojih inženjerskih radova potčinjene jedinice prvenstveno rešavaju zadatke koje im je postavila komanda armije.

U onom delu odbrambene zone koji uređuje za naredne etape operacije, a ne dodeljuje ga potčinjenim jedinicama, komanda armije planira radove i mere koje će preduzeti, određuje i materijalno obezbeđenje jedinice koje će ih izvoditi, reguliše projektovanje radova i preduzima druge potrebne mere. Iz tog proizilazi da za radove koje neposredno organizuje komanda armije, njen inženjerski organ priprema detaljne proračune tih radova i mera. Za radove koje planiraju potčinjene jedinice, ti proračuni treba samo da pokažu da li one imaju dovoljno snaga da bi upotrebile svoje i dodeljena im sredstva, ili ih treba ojačati, odnosno podržati pionirskim i pontonirskim snagama armije.

Komanda armije takođe vodi računa o inženjerskom obezbeđenju oklopnih jedinica, artiljerije i drugih jedinica pod njenom neposrednom komandom. Polazeći od njihovih zadataka i predviđenog manevra, komanda armije razmatra potrebe za inženjerskim obezbeđenjem tih jedinica i utvrđuje da li one same mogu izvršiti te zadatke ili im je potrebna pomoć. U tom slučaju, komanda armije može im pridati deo svojih snaga i sredstava, ili narediti neposredno potčinjenim jedinicama da izvesne radove izvedu za te jedinice ako dejstvuju u njihovim zonama (na primer, da osposobe put na pravcu manevra armijske artiljerije, oklopnih jedinica i sl.).

Komanda armije takođe može dobiti izvesne inženjerske zadatke od svoje pretpostavljene komande, na primer, da sadejstvuje sa vazduhoplovnim komandama oko uređenja aerodroma, da organizuje uspostavljanje železničkih i drugih komunikacija, da izgrađuje skloništa itd.

Komandovanje i upotreba inženjerskih jedinica. Načelno, združene i više operativne jedinice obično u svom sastavu imaju dovoljno inženjerije da same mogu izvoditi inženjersko obezbeđenje svojih borbениh dejstava. To važi za slučajeve kada dejstvuju sa normalnim naprezanjem. A kada je njihovo naprezanje veće, kada brahe težišni pravac armije, tada im komanda armije mora pridati deo svojih inženjerskih jedinica ili ih s njima podržati. Komanda armije učiniće to i kad zonu neke njoj potčinjene jedinice preseca veća reka, pa ona svojim pontonirskim jedinicama i parkovima ne može obezbediti sve prelaze. Slična rešenja prihvaćena su u svim armijama. Armijske inženjerske jedinice mogu biti pridate potčinjenim jedinicama samo za određene zadatke i za određeno vreme, a mogu im biti i potpuno prepotčinjene. U slučaju prepotčinjavanja, one ostaju kod jedinica kojima su pridate obično duže vremena. Njihovu upotrebu planiraju komande jedinica kojima su pri-

date. Nije preporučljivo da ih one dalje prepotčinjavaju nižim jedinicama, jer bi ih bilo dosta teško prikupiti i vratiti komandi armije u slučaju nagle promene situacije.

Kad komanda armije svojim inženjerskim snagama podržava potčinjene jedinice, normalno je da ona s tim snagama izvodi radove ili preduzima mere u njihovim odbrambenim zonama. To će najčešće biti radovi na izradi novih komunikacija za manevar armijskih snaga, pripreme za važnija rušenja, protivdesantna zaprečavanja itd. Mislim da treba težiti da to budu radovi kod čijeg izvođenja nije nužno da armijske inženjerske jedinice tesno sadejstvuju sa jedinicama koje se brane u tim rejonima.

Prema tome, armijske inženjerske jedinice mogu delom biti pri-date nižim jedinicama, a delom ostati pod neposrednom komandom armije.

Pri izvođenju odbrambenih dejstava u savremenim uslovima ide se za tim da se što jači otpor daje u dubini odbrambene zone. Stoga i uslovi za odbranu treba da su sve povoljniji po dubini. Da bi se to postiglo, za izvođenje inženjerskih radova i mera, pored inženjerskih jedinica, koriste se i civilna operativa i radna snaga. U toku izvođenja odbrambenih dejstava, inženjerske snage narastaju na položajima u dubini, što omogućava i solidnije inženjersko obezbeđenje tih dejstava.

Planiranje inženjerskih zadataka i izdavanje naređenja. Inženjerski zadaci i mere planiraju se uskupno u planu inženjerskog obezbeđenja i pojedinačno u planovima zaprečavanja, fortifikacijskih radova i drugim. Kao što je poznato, sva pitanja koja se unose u te planove prethodno su predmet procene situacije i proračuna radova.

Mislim da bi osnovne karakteristike tih planova trebalo da budu sledeće: zadaci u njima treba da budu precizirani od strane svih zainteresovanih organa komande, a u skladu sa odlukom komandanta i da se prikažu sve jedinice koje se ma u kom obliku angažuju u inženjerskom obezbeđenju odbrane prema postavkama komande operativne jedinice. Sadržaj rada pojedinih jedinica koji se navodi u planu može biti veoma različit. Više preciznijih odredbi daje se za armijske inženjerske jedinice (naznačuju se svi njihovi zadaci), a za ostale jedinice mogu se navesti samo materijalna sredstva koja im se pridaju i radovi koje treba da izvedu za potrebe i po planu komande operativne jedinice. Ovako različit sadržaj tih planova o radu pojedinih jedinica proizilazi iz načina komandovanja, odnosa operativne jedinice prema potčinjenim jedinicama i podela nadležnosti u organizovanju radova u odbrambenoj zoni. Za naznačene radove potčinjene jedinice utrošiće samo deo raspoloživih snaga i sredstava, a ostatak upotrebljavaju prema svojim potrebama i planovima. Zadaci se u planu izlažu po etapama, rokovi završetka pojedinih zadataka ili gotovost njihove upotrebe određuju se prema odgovarajućim zaključcima iz procene; po potrebi, ta i druga pitanja usaglašavaju se sa odgovarajućim organima komande.

Posebne planove pojedinih vrsta zadataka trebalo bi sačinjavati samo ako to situacija zahteva. Plan zaprečavanja redovno se sačinjava u odbrambenim dejstvima. Taj plan u operativnoj jedinici takođe odražava organizacione principe i podelu nadležnosti za izvršavanje zadataka u

pojedininim odbrambenim zonama. Odredbe koje se odnose na niže jedinice sadrže samo ono što one imaju da izvrše po pitanju zaprečavanja za račun više jedinice (rušenja, protivoklopna i protivdesantna zaprečavanja i sl.). Obavezno se naznačuje: sredstva koja im stoje na raspolaganju i oznake koje će koristiti, a po potrebi i gotovost nekih radova. Za pojas na kome se inženjerski radovi izvode pod neposrednim rukovođenjem komande više operativne jedinice, plan zaprečavanja je mnogo detaljniji. On sadrži: rušenja, približne količine mina koje treba ugraditi na pojedinim položajima i rejonima, organizovanje grupa za zaprečavanje, pokretno zaprečavanje i slično, zatim jedinice koje će izvršavati te zadatke i sve elemente koji su im za to potrebni: s kim će sadejstvovati, rokove gotovosti, sredstva, oznake i drugo. Plan zaprečavanja se izrađuje na karti i obuhvata celokupnu odbrambenu zonu. U legendi se obavezno iznosi pregled i raspodela svih raspoloživih sredstava, kao i uputstva koja treba dati jedinicama. Ako je karta veće razmere, za radove koje viša operativna jedinica neposredno organizuje može se izraditi detaljnija šema na drugoj karti podesnije razmere.

Plan fortifikacijskih radova sastavlja se na pregledu i šemi i to samo za radove koje neposredno organizuje komanda operativne jedinice, obično na pozadnjem pojasu na kome se radovi izvode po njenom planu. Plan fortifikacijskih radova treba da sadrži odredbe o jedinicama, radnoj snazi i mehanizaciji koja im se pridaje, pravce i rejone koje treba utvrditi, stepen utvrđivanja, odredbe o projektovanju i sredstvima koje treba ugraditi, rokove gotovosti i dr. Plan se sastavlja na osnovu plana odbrane iz kojeg se vidi koja jedinica brani koji deo pojasa, kao i važnost pojedinih pravaca, položaja i rejona.

Po potrebi, mogu da se rade i planovi dobijanja vode, uređenja mreže komunikacija i drugi. Inženjerski organi obavezno sastavljaju plan inženjersko-tehničkog snabdevanja u kojem se precizira: iz kojih će se skladišta i do kojih jedinica doturati potrebna materijalna sredstva, pravci dotura, rokovi i drugo.

Odredbe o inženjerskom obezbeđenju koje se prenose jedinicama, zavise od toga da li se prenose inženjerskim ili drugim jedinicama. U prvom slučaju, naređenja se izdaju odmah čim se utvrdi koje radove treba preduzeti. Tako se neke mere mere naređuju još i pre odluke komandanta, a kasnije se ta naređenja mogu dopunjavati. Inače, naređenja se izdaju posle komandantove odluke i sadrže sve elemente potrebne da jedinice potpuno i tačno shvate svoje zadatke. Ostalim jedinicama ne daju se zasebna naređenja, pogotovo ako im se dostavlja direktiva. Prema tome, poslovi u komandi odvijali bi se ovim redosledom: planiranje, pa naređivanje. Međutim, zbog potrebe da radovi otpočnu što pre, naređenja se izdaju čim se za neke utvrdi njihova potreba, tako da planiranje i naređivanje mogu ići uporedo, ali u svakom slučaju naređivanje ima prvenstvo. Završetkom planiranja i izdavanjem naređenja u komandama se završava prvi deo poslova oko organizovanja inženjerskog obezbeđenja odbrambene operacije.

Pukovnik

Milan KIRIĆ

ЛЕЊИН И НАУЧНИ МЕТОД ИЗУЧАВАЊА ВОЈНИХ ПИТАЊА

У току последњих неколико година наша издавачка предузећа пружила су нам низ готово неопходних издања преко којих нам се пружа могућност да далеко шире сагледамо војну проблематику и боље овладамо војном науком. За темељитије уношење у савремену војну мисао припадници Армије су, поред издања дела друга Тита (*Изабрани говори и чланци, Напријед*, 1960) добили и Војна дјела друга Тита (*Војно дело*, 1962) и *Изабрана војна дела Енгелса* (I, II, *Војно дело*, 1960). Исто тако, поред *Изабраних дела* Лењина у издању *Културе* (1960), *Војно дело* је издало збирку Лењинових радова¹ — изабраних чланака о рату, армији и војној науци — у којој наилазимо и на чланке који нису објављени у издању *Културе*, а неки су и први пут преведени на наш језик.

Темељитије и свеобухватније изучавање Лењинових погледа на војна питања и његове војне делатности је од велике важности за све револуционарне и социјалистичке армије. У том погледу значајан је рад који се данас обавља у Совјетском Савезу — прикупљају се досад непронађени и необјављени војни документи који још више осветљавају и стварају потпунију слику о Лењиновој војној делатности; спрема се и посебан — XXXVI том зборника Лењинових дела са тежиштем на 1917—1923. години, на периоду грађанског рата и иностране војне интервенције; у припреми је и ново, потпуније издање Лењина у 55 томова; изишао је зборник *Војни проблеми и одлуке КП СС од 1903. до 1917. године, од II конгреса РСДРП закључно са VI конгресом*; прикупљају се и издају мемоарска сећања на Лењинову војну делатност.

У разматрању Лењинове делатности о војним питањима, поред Сабраних дела (*Култура*, 1960) и Војних дела (ВИЗ ЈНА *Војно дело*, 1962) и дела Маркса и Енгелса, коришћене су још неке публикације. Неке поставке из тих радова нису могле бити усвојене, а са њима се и не полемизира; усвојено је оно што је аутор сматрао оправданим. То су дела: М. Scheler: *Der Marxismus über den imperialistischen Krieg in unserer Epoche*; Otto Henicke: *Clausewitz*; M. Glasser: *Über die Arbeitsmethoden der Klassiker des Marxismus-Leninismus*; Heinz Hoffman: *Der Marxismus-Leninismus über Krieg und die Streitkräfte*; Д. М. Гринишин: *Военная деятельность В. И. Ленина и још неке друге*.

¹ Превод руског издања: В. И. Лењин о рату, армији и војној науци, Москва, 1957. — уз неке изостављене чланке.

Улажу се исто тако напори да се примени научни метод у приступању овој свестраној ризници, а ослободи се стаљинистичког, догматског метода. Тежиште се усмерава на то да се уоче не само поједине чињенице или фрагменти, већ сагледа укупност збивања која се односе на разматрано питање, повезано са датом целином. Разуме се да ће нас и наша војна публицистика током времена упознавати и са тим све многобројнијим радовима.

У студију Лењина далеко је најважније сагледати везу његовог марксистичког метода у анализи рата и војних питања са револуционарном борбом радничке класе и народних маса у датим историјским условима. Лењина војна дела, свакако, представљају ризницу помоћу које се може уочити марксистички дијалектички метод и овладати њим. Зато нам је ово издање добродошло, јер нас још више подстиче да посветимо пажњу научном методу у изучавању рата и војних питања, да се њиме користимо при решавању данашњих задатака.

I

Лењин је целокупном својом практичном и теоретском делатношћу био потпуно повезан са питањима рата и армије. Будући у центру револуционарне борбе, и на њеном челу, Лењин се војним питањима бави готово од почетка овог века. Довољно је да бацимо летимичан поглед на његова војна дела па ћемо уочити ту чињеницу.

У епохи најразноврснијих ратова — грађанских, националних и империјалистичких — као и преплитања једних и других, Лењин је у тим условима сагледавао и војне проблеме, питања рата и армије. Њега с правом сврставају у највеће војсковође у историји ратова радних маса за ослобођење од угњетавања. Творац војног програма руске социјалдемократије, а касније и њене пролетерске револуције, Лењин је директно руководио свеукупним збивањима и одлучујућим војним биткама те револуције. Он је не само оснивач Црвене армије, која дејствује на основу свих народних снага, већ и руководилац њених борбених дејстава против унутрашње контрареволуције и иностране војне интервенције.

У целини, војнотеоретски рад Лењина саставни је део његове опште теоретске делатности, а практичан рад на војним питањима део револуционарне борбе.

Изучавање карактера рата и војних питања заузима важно место у Лењиновом теоретском и практичном раду већ од самог почетка његове револуционарне делатности. Према казивању Крупске, он се још пре револуције 1905. године врло много и озбиљно бавио војним наукама.² Лењин посебну пажњу посвећује анализи класне природе ра-

² „Илић“ — писала је касније Крупска — „не само што је прочитао и најбрижљивије проучио и промислио о свему што су Маркс и Енгелс написали о устанку и револуцији него је он прочитао доста књига и о ратној вештини и свестрано размишљао о техници оружаног устанка и његовој организацији. Он се бавио тиме много више него што се о томе зна. Његови разговори о ударним групама у доба партизанског рата, о петоркама и десетинама нису били брбљање лаика, већ су претпостављали свестрано промишљени план“.

това (јапанско-кинеског, бурског, руско-јапанског, балканских ратова, првог светског рата, грађанског рата у Русији) и њихових узрока. Суштину свог метода у овом проучавању овако је дефинисао: „Читав дух марксизма, сав његов систем захтева да се свака поставка разматра: а) само историјски, б) само у вези с другим, в) само у вези с конкретним историјским искуством“.³ Из истих оних разлога који су Маркс и Енгелс навели да ратове поделе на нападачке и одбрамбене, Лењин их у новим условима дели на праведне и неправедне. И за њега је рат класно условљена појава, продужење политике класа и држава насилним средствима, са низом особености по којима се један рат разликује од другога.

ДЕЛАТНОСТ ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Већ у радовима из првог периода револуционарне делатности, између 1897. и 1904. године, Лењин је указао на то да је милитаризам саставни део и унутрашње и вањске политике империјалиста и да му у ту сврху служе стајаће војске — армије одвојене од народа.⁴ Руска царска армија била је управо такав апарат самовлашћа, насиља и поробљавања других народа. Али он се истовремено залагао за политичку борбу у тој војсци, за њену демократизацију увођењем опште војне обавезе; заступао је стога захтеве за увођењем милиције уместо стајаће војске, да би се царско самодржавље лишило оружаног ослоња, а наоружавање народа било би добра војна школа за револуционарну оружану борбу народних маса. Лењин исто тако истиче потребу озбиљног припремања за оружани устанак, те зато револуционари морају посветити пажњу изучавању ратне вештине, схватити значај револуционарног рада Партије у армији противника ради њеног разарања и привлачења на страну револуције.

У периоду између прве руске револуције (1905) и 1917. године појавило се много Лењинових радова са војном тематиком. Догађаји 9. јануара 1905. године, које је Лењин означио као почетак револуције, ставили су на дневни ред питање идејно-политичке и организацијске припреме устанка. Лењин тада поново проучава све оно што су Маркс и Енгелс писали о овоме питању, брижљиво изучава искуства прошлих устанака и уличних борби. У листу *Напред* објављује белешке генерала Париске комуне Клизераа о тактици уличног боја; организује куповање и пребацивање оружја за одреде који се рађају у Русији; упорно пожурује сазивање III конгреса истичући: „Конгрес (по војнички) мора бити једноставан, (по војнички) кратак, (по војнички) малобројан. То је конгрес за организовање рата“.

Новембра 1905. године Лењин стиже у Петроград одакле руководи радом ЦК и Петроградског комитета большевика, припремом

³ *Изабрана писма*, Загреб, 1956.

⁴ Међу тим радовима се истичу: из првог броја *Искре* (децембар 1900) чланак „Кинески рат“ (*Војна дела*, Београд, 1962) у којем разобличава поробљивачку политику царске владе и пљачкашке подвиге њене армије у Кини, као и чланци из следећих бројева *Искре* „Упућивање 183 студента у војску“, „Нова кланица“ и други (*Војна дела*, Београд, 1962).

оружаног устанка, партијском штапом, те пише велики број чланака на ове теме. Проучавајући нове револуционарне облике радничког покрета који се у револуцији рађају, Лењин дефинише совјете као органе устанка и зачетке револуционарне власти, а оружани устанак, наставак политике пролетаријата насилним путем, као револуционарни рат. Устанак није једини, али може бити један од најважнијих начина освајања власти, истиче Лењин, те му ваља посветити озбиљну пажњу, јер на то упућују многобројна искуства револуционарне борбе потлачених, узмеђу осталог, и Париске комуне.

После пораза прве руске револуције, Лењин је анализирао уроке њеног неуспеха и закључио да је устанак могућ и да има изгледа на успех ако се правилно организује и одлучно води и ако се ослони на револуционарно расположење најширих народних маса. Револуција, даље, мора обезбедити револуционарну армију, а таквој армији нужно је војно руководство као и за сваки други рат. Начин вођења оружане борбе разликовао се од оног у ратовима и устанцима у време буржоаских револуција, те је стога питање одговарајуће ратне вештине особито значајно за успех оружаног устанка.

У погледу поука за рад у царској армији, Лењин упућује на познато искуство о којем говори Енгелс: да су дезорганизација армије и потпуно рушење дисциплине били како услов тако и резултат свих досадашњих победоносних револуција. Треба, исто тако, много више изучавати војну вештину и револуционарну борбу маса, која стално рађа нове и разнолике начине борбе, и развија и на овом подручју иницијативу хиљада људи. За исход револуционарног рата огромну улогу имају морал, свест и организованост оружаних снага. Због свега тога прва руска револуција, као искуство револуционарне борбе, имала је велик међународни значај.⁵

ДЕЛАТНОСТ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

У предвечерје првог светског рата Лењин се бори против ренетства и ликвидаторства у европском радничком покрету, а за збијање редова пролетаријата против рата који је на помолу. Он тада пише неколико чланака о балканским ратовима⁶ где указује на праведност ових националних ратова за ослобођење и на њихов социјални значај за ослобођење сељака од феудализма, а открива и тежњу великих сила да те ратове искористе за своје циљеве.

Период од три године, до 1917. године, у Лењиновој војној делатности обележен је дубоком друштвено-политичком и војном ана-

⁵ Најважнији Лењинови радови са војном тематиком из овог периода односе се на рат са Јапаном: „Пад Порт Артура“ и „Пораз“, као и на револуцију 1905. „Почетак револуције у Русији“, низ чланака „Револуционарни дани“, „Револуционарна армија и револуционарна влада“, „Из одбране у напад“, „Војска и револуција“, „Оружани устанак“, „Војска и народ“, „Поуке московског устанка“, „Партизански рат“ (Војна дела, Београд, 1962).

⁶ „Балкански рат и буржоаски шовинизам“, „О лисици и кокошињу“, „Социјално значење српско-бугарских победа“ (Изабрана дела, том IX, Београд, 1960).

лизом првог светског рата, формулисањем програма пролетерске револуције и практичним војнореволуционарним радом у припреми доцније — октобарске — револуције. Лењин је предвидео већ на почетку да ће рат, који је као вихор захватио многе државе и милионе мобилисаних војника, бити дуготрајан и тежак. У чланку „Рат и чуда технике“⁷ пише о томе да је техничка база новог рата модернија од првашњих, да му тенковске јединице и подморнички рат дају посебан печат. Огроман напредак привредних грана које производе ратну опрему и материјал или снабдевају фронт другим потребама, дејства на великим просторствима и учешће милионских маса — битне су карактеристике тог рата.⁸ Први светски рат Лењин је оценио као неправедан, империјалистички, пљачкашки. Издаји вођа Друге интернационале он супротставља политику револуционарне борбе пролетаријата против власти буржоазије и велепоседника. Сагледавши противречности које империјализам није могао решити, а које су и довеле до рата, он је излаз из рата видео у револуцији. Борба за мир могла се конкретизовати једино ликвидацијом рата уопште, а то се дало постићи само претварањем империјалистичког рата у грађански. Сваки рат је само настављање, средствима насиља, политике коју су до тада водиле зарађене државе, њихове владајуће класе; мир може бити само сумање промена у односу снага између њих. Зато се империјалистички рат мора завршити империјалистичким миром, а само низ револуција може обезбедити демократски мир, мир без анексија и контрибуција.

Ток догађаја у првом светском рату потврдио је Лењинову оцену да је Русија најслабија карика империјалистичког ланца. Рат је дезорганизовао њен поредак, огорчио широке масе, укључујући и грађанство, против царизма, озлоједио армију. То је убрзало плиму револуционарног покрета тако да су створени повољни услови за привлачење армије на страну пролетаријата. Упркос многим тешкоћама, у војсци су створене илегалне групе, а за војни рад формиране су у великим градовима посебне партијске организације. Одржавана је и веза с руским ратним заробљеницима у Европи. Већ 1916. године војничке масе све више прелазе на пут борбе за револуционарно излажење из рата, а учестали штрајкови најављивали су приближавање револуције.

У марту 1917. године у Русији је победила буржоаско-демократска револуција, те је формирана Привремена влада. У „Писмима из далека“⁹ Лењин критикује ту владу, јер она, у суштини буржоаска, није у стању да да ни мир, ни хлеб, ни слободу, тј. оно што траже широке радне масе; она продужава рат који царизам није могао наставити. Лењин се враћа у Петроград 16. априла. Сутрадан излаже своје чувене „Априлске тезе“¹⁰ у којима истиче да у Русији влада

⁷ *Зборник Лењинових дела*, том XXX, треће издање, Москва, 1950.

⁸ О првом светском рату Лењин је говорио и у радовима: „Задачи револуционарне социјалдемократије у европском рату“, „Рат и руска социјалдемократија“, „Стање и задаци социјалистичке интернационале“, „Конференција секције РСДРП у иностранству“, и другим (*Изабрана дела*, том IX, Београд, 1960).

⁹ *Изабрана дела*, том X, Београд, 1960.

¹⁰ *Изабрана дела*, том X, Београд, 1960.

двовлашће, Привремена влада представља буржоазију, совјети — власт радника и сељака. Основни је задатак у револуционарној борби да власт пређе у руке совјета мирним путем, а задатак большевика је да задобију већину у њима. То је био курс ка мирном развојку револуције.

Лењин је био против настављања рата који је водила Привремена влада, али је истовремено саветовао војницима да држе фронт и да што пре узму власт у своје руке. Што брже то буду учинили, лакше ће се постићи мир. Војни пораз тада не би био само пораз Привремене владе већ и совјета, органа власти револуције, што се није смело дозволити. Војна питања у раду Лењина су у то време веома актуелна и због могућне контрареволуције и ради очувања већ освојених демократских тековина и даљег размаха револуције.

У таквој ситуацији Лењин тражи проширивање и учвршћивање пролетерске милиције (радничка милиција, радничка гарда, Црвена гарда) и наоружавање народа. Успешно су одбијени сви покушаји. Привремене владе да се тако образováни одреди Црвене гарде укључе у буржоаску милицију. Карактер пролетерске милиције одређен је задатком: да она представља спајање не само чисто безбедносних него и општедржавних функција са војним функцијама, са контролом над друштвеном производњом и расподелом производа.¹¹ Начин њеног формирања и издржавања по већим предузећима омогућује да се радници уче војничкој служби, тактици и уличној борби. Лењин те задатке сматра особито важним, те је радничка милиција до октобра 1917. године израсла у снажан саставни део оружане снаге социјалистичке револуције.

Између Фебруара и Октобра Лењин са истим циљем непосредно руководи пропагандним радом у царској армији јер је од њеног држања у многоме зависила судбина револуције. Та армија је већ, захваљујући большевцима, била делом демократизована стварањем војничких комитета. У то време излази неколико листова за војску у којима сарађују војници, а често се објављују и Лењинови чланци.

У јулу, после демонстрација у Петрограду, било је јасно да од мирног развоја револуције нема ништа. Власт се морала узети оружјем. Лењин у то време истиче насушне задатке Партије, јер кад класна борба доведе до грађанског рата, Партија може извршити своју дужност само ако је до максимума организована на принципима демократског централизма, ако у њој влада гвоздена дисциплина, блиска војној, ако је њен партијски центар ауторитативан орган са широким овлашћењима који ужива опште поверење чланова Партије. Устанак, другим речима, треба да буде темељно припремљен.

О ОРУЖАНОМ УСТАНКУ

Лењин сматра да се устанак мора припремити и почети тек кад постане неизбежан, тек кад сазру услови. „Да би био успешан, устанак се мора ослањати не на заверу, не на партију, већ на напредну

¹¹ *Изабрана дела*, том X, Београд, 1960.

класу... на револуционарни полет народа... на такву преломну тачку у историји нарастајуће револуционарне ситуације кад је активност напредног дела народа највећа, кад су најјача колебања у редовима непријатеља и у редовима слабијих, колебаљивих, неодлучних пријатеља револуције“.¹²

Лењин је у низу радова¹³ уопштио у новим условима задатке Партије на подручју војних питања и изричито истакао да оружани устанак представља посебан вид политичке борбе, која се подређује посебним законима. Његова тадања проучавања свих закона оружаног устанка нису имала само теоретски већ и огроман практичан значај: она су наоружала Бољшевичку партију јасним, недвосмисленим теоретским и практичним упутствима о томе како припремити и успешно спровести оружани устанак. При томе се Лењин позивао на Маркса који је у познатих пет тачака сажео основне принципе извођења устанка: (1) Никада се не играти устанком, а кад устанак отпочне, треба непоколебљиво ићи до краја. (2) Неопходно је створити велику надмоћност у снагама на одлучујућем месту, у одлучујућим тренуцима, иначе ће непријатељ који је боље припремљен и располаже бољом организацијом уништити устанак. (3) Кад је устанак већ једном почео, треба дејствовати са највећом одлучношћу и обавезно, безусловно прелазити у напад. „Одбрана је смрт оружаног устанка“. (4) Треба се старати да се непријатељ изненади и да се ухвати тренутак кад су његове трупе растурене. (5) Треба свакодневно постизати макар и мале успехе (може се рећи: сваког сата ако је у питању један град), одржавајући по сваку цену „моралну надмоћност“.

Примењујући те принципе на пракси, Лењин је лично разрадио конкретан план устанка у Петрограду, у коме предвиђа што је могућно изненаднију и бржу офанзиву споља и изнутра, из радничких квартава и из Финске, из Ревала (Талин) и из Кронштата, офанзиву читаве флоте, концентрацију устаника огромне надмоћности над 15.000 до 20.000 војника „буржоаске гарде“ (јункера), „Вандејских трупа“ (део козака) итд. „Опколити и отећи Петроград, заузети га комбинованим нападом флоте, радника и војске — то је задатак који захтева вештину и троструку смелост“.¹⁴ За извршење тог задатка била је обезбеђена снага од око 200.000 људи, чија су кичма били одреди Црвене гарде и морнари Балтичке флоте. За припрему и руковођење устанком био је основан Војно-револуционарни комитет (ВРК) са Лењином на челу. Стратегијски план успеха био је у ликвидацији контрареволуције у Петрограду. Сва војна дејства у Октобру указују на то да је Лењин остварио потпуну концентрацију снага и средстава. У систему руковођења ликвидирао је расплинутост, пасивност, неодлучност, а развио ентузијазам и спремност да се савладају тешкоће. Стога је власт совјета, пошто је радничка класа била лишена могућности да мирним путем дође на власт, победила у кратком времену и

¹² Војна дела, Београд, 1962.

¹³ Чланци: „Марксистам и устанак“, „Крива је сазрела“, „Хоће ли бољшевици одржати државну власт“, „Савети човека са стране“, „Писмо друговима“ и др.

¹⁴ Изабрана дела, том IX, Београд, 1960.

са веома мало жртава, а касније тешке борбе на тлу Русије изазвали су инострани интервенти и контрареволуционарне снаге Русије.

ВОЈНЕ МЕРЕ ПРОТИВ КОНТРАРЕВОЛУЦИЈЕ

После успеха у Петрограду, Лењин је присиљен да брани освојену власт од домаћих и страних контрареволуционарних снага, а после Брестског мира 1918. године и од отворене иностране војне интервенције.

Од августа 1918. до краја 1919. године влада Совјетске Републике је 11 пута захтевала да се са њеног тла повуку трупе иностраних интервенциониста и закључи мир, али без успеха. Она зато организује одбрамбени рат којем потчињава све тада могуће снаге земље.

Лењин је 21. фебруара 1918. године објавио чувени апел „Социјалистичка отаџбина је у опасности“.¹⁵ Тај невероватно кратак и садржајан апел, пример говорничке вештине, носи обележје војно-политичког документа у којем се, поред оцене рата, одређује и метод борбе против немачких јединица које су пошле да угуше Совјетску Републику. Лењин, на челу Комитета одбране, организује снаге отпора. Он доноси одлуку о потапању Црноморске флоте и издаје упутства за организовање одбране на обали Балтичког мора. После тога дошла је интервенција Антантиних трупа и са њом повезане побуне у земљи, побуна Чехословачког добровољачког корпуса (источни фронт), борба против Дењикина и Краснова (јужни фронт). Лењин руководи дејствима на северном и источном фронту.

У таквој ситуацији Лењин истиче да је Партија бољшевика највећа присталица револуционарног рата за одбрану социјалистичке републике и томе задатку све подређује. Он непосредно руководи Совјетом радничко-сељачке одбране, Револуционарним војним совјетом републике и Главном командом Црвене армије; води непосредну преписку и разговара са командантима, а сам је написао преко 500 телефонских забелешки. Његово познавање војних питања и огроман ауторитет који је уживао у народу и армији снажно су и непосредно утицали на исход грађанског рата. Он инсистира у току рата против контрареволуције, на централизму у командовању, на најстрожој личној одговорности старешина, на доследном спровођењу планираних војних дејстава; одабира војне кадрове из редова радника за команданте јединица, чланове револуционарних војних савета, политичке комесаре.

Први налет иностране војне интервенције и унутрашње контрареволуције ликвидан је до пролећа 1919. године. Тада су почели нови походи снага Антанте подржани белогардејским снагама Јуденича, Мамонтова, Дењикина, пољских панова, Врангела и белогардејаца на Далеком истоку. У целом том периоду Лењин је руководио операцијама и интервенисао у свим тешким тренуцима, а таквих је било много и на разним фронтовима.

¹⁵ Војна дела, Београд, 1962.

Лењин је у својим радовима истакао основне карактеристике грађанског рата у Русији 1918—1920. године између ослобођене радничке класе и радних сељака на власти против свргнуте, развлашћене класе буржоазије и велепоседника. Он је писао да је грађански рат озбиљнији и жешћи од сваког другог рата, да је тако увек бивало у историји, почев од грађанских ратова у старом Риму. Међудржавни ратови се завршавају компромисима имућних класа, а само у грађанском рату угњетена класа улаже све силе да до краја уништи угњетачку класу и економске услове њеног постојања. Лењин указује и на остале његове карактеристике, на пример, да су операције изразито покретног карактера, што одговара природи таквог рата, на што су посебно утицали: огромно пространство руског војишта, велика удаљеност фронтава при релативно слабој засићености јединицама, масовна употреба коњице и свестрана подршка народа.

СТВАРАЊЕ НОВЕ АРМИЈЕ

После победе над контрареволуцијом и закључења мира са Пољском (18. марта 1921), али, свакако, и у току борбе у изградњи нове армије социјалистичке државе Лењин полази од тога да она у новим условима не може имати облик Црвене гарде, ни општенародне милиције. То мора бити армија васпитана у духу оданости револуцији, али изграђена на начелу строге војне централизације. Једностарешинство је најпогоднији облик руковођења у њој, а институција комесара уведена је само у револуционарној ситуацији, са великим и одговорним задацима, између осталог и због немања способног и поузданог старешинског кадра. У први план задатака избија образовање и стварање новог старешинског кадра из редова народа, опремање армије новим наоружањем и опремом, а због значаја моралног фактора у рату, јачање политичког рада у њој. То су, према Лењину, основни принципи организовања оружаних снага социјалистичке револуције.

Пошто на рат гледа не само као на продужење политике већ и као на вештину која подлеже посебним, специфичним законима, Лењин тражи да се озбиљно изучава војна наука, јер се без тога не може изградити добра армија, нити успешно водити рат. А у војној науци, наравно, нема места окамењеним облицима вођења рата. Облике борбе треба историјски разматрати уважавајући конкретну ситуацију. У проучавању основних закона рата, Лењин придаје велик значај позадини; под тим појмом подразумева, пре свега, новоослобођене друштвене снаге, све материјалне и морално-политичке могућности земље, карактер њеног друштвено-политичког уређења и однос народних маса према њему из чега произилази и морал армије. Стратегију Лењин заснива на анализи сопствених и непријатељевих могућности, она је нераздвајно повезана с политиком, потчињена њеним захтевима. Стратегијски успеси могу проширити политичке циљеве, али не и променити основни правац политике; они могу само убрзати њен развој. У области ратне вештине Лењину су најближе идеје активности, одлучности, смелости и офанзивности.

У овом очигледно и сувише фрагментарном прегледу Лењиновог бављења ратом и војним питањима није се ни приближно могло изнети и осветлити све што је он на том подручју дао, а што би нам омогућило не само да боље учимо тадашња збивања и односе него и да више и суштинскије овладамо материјалистичкодијалектичким методом. Изнећемо стога само нека карактеристична питања да би читалац *Војних дела* лакше схватио којим правцем ваља повезивати чињенице које су изнете у Лењиновим излагањима о проблему рата, револуције и армије.

II

Лењинова војна дела пружају драгоцен материјал за овлађивање научним материјалистичкодијалектичким методом. У њима је очигледан метод узимања у обзир свестране повезаности и узајамне условљености ствари и појава. Лењин о томе каже: „Марксова дијалектика, будући да је последња реч научноеволуционог метода, забрањује баш изоловано, тј. и накнадно изопачавање разматране материје“,¹⁶ или на другом месту: „Најпримарније и основно правило научног истраживања уопште, а марксистичке дијалектике посебно, захтева од писца да размотри везу“. Он неку појаву проучава са гледишта како дате конкретне ситуације тако и њеног историјског развоја. Да би се схватио неки догађај, потребно је учити не само његову тренутну повезаност с другим догађајима него пронаћи како је дошло управо до ове или оне повезаности. Само такав начин посматрања доводи до резултата, а то проистиче из чињенице да је истина увек конкретна. У марксистичкодијалектичком методу узима се у обзир укупност и условљеност дате појаве и у том оквиру се она конкретно разматра.

Тај метод претпоставља и одвајање битног од небитног, нужног од случајног. Појаве су многобројне, а веза међу њима разнолика. Свака појава, поред главних има и бескрајно много другостепених особина. Битне везе, битне особине неке друштвене појаве предодређују њен карактер, њену нужност, и њену законитост, док њене небитне и случајне везе и особине представљају само случајну форму испољавања природне нужности.

О РАТУ

Проучавајући ратове Лењин је то радио и конкретно и историјски. Његова конкретна историјска оцена неког рата су свестране анализе, које се не ограничавају на поједина његова обележја, на поједине стране, па чак ни на стварно значајне чињенице ако су издвојене из укупних услова које су до тог рата довеле. Говорећи о природи империјализма он је истицао: „Са гледишта марксизма, који у овом питању нарочито рељефно изражава захтеве савремене науке

¹⁶ *Крах Друге интернационале, Изабрана дела*, том IX, Београд, 1960., стр. 257.

уопште, „научни“ значај таквих метода може да изазове само подсмех кад се под конкретном историјском оценом рата подразумева извлачење из дипломатских „докумената“ и из политичких догађаја дана итд., појединих чињеница, пријатних или повољних за владајуће класе једне земље“.

У Лењиновом поступку истиче се вођење рачуна о повезаности карактера једне епохе и карактера њених ратова. Наиме, не може се карактер рата, типичног за неку епоху, пренети на све ратове те епохе, као што су то, на пример, у првом светском рату учинили представници револуционарног марксистичког крила социјалдемократије Немачке, са којима је полемизирао Лењин. Они су заступали тезу да у ери империјализма не могу постојати национални ратови, јер су механички преносили природу типичног империјалистичког рата на све ратове који су могли избити у тој епохи. Они су на тај начин погрешно сводили карактер неке епохе и карактер ратова те епохе на шаблон који очигледно ничему није водио. То је имало за последицу не само теоријске грешке него и погрешан практичан правац борбе радничке класе, иако су се жестоко борили против издаје десних социјалдемократа Немачке.

Између карактера неке епохе и карактера њених ратова постоји очигледно тесна веза. Ратови имају корене у производним односима неке одређене епохе јер су у крајњој линији производ тих производних односа. Због тога се рат не може правилно схватити ако се не упознају и не схвате општи услови одговарајуће епохе. Међутим, с друге стране, ни у ком случају није довољно да се познаје карактер производних односа неке епохе па да се већ унапред може знати какав ће карактер имати поједини ратови у њој. Конкретне појаве неке епохе су увек богатије од типичне њене природе. Типично у некој епохи не искључује нетипично у њој, већ напротив. Ако узмемо да је за капитализам уопште типичан освајачки рат, рат за освајање спољњег тржишта и туђих земаља, за овлађивање колонијама и за подјармљивање заосталих народа и земаља, то не значи да у капиталистичком начину производње постоје само типични капиталистички освајачки ратови, а не и други. Сложеност и стварност односа и снага на тај начин се не сагледава и не цени.

И у разним фазама развоја капитализма има различитих ратова. У доба кад је буржоазија још била напредна класа и борила се против феудализма типични су били национални ратови. Преласком капитализма у империјалистички стадиј, долази до ратова који имају другачији карактер. Лењин каже: „Док су национални ратови XVIII и XIX века обележавали почетак капитализма, империјалистички ратови указују на његов крај“. Међутим, и у тој епохи, за коју су типични националноослободилачки ратови, било је и реакционарних ратова за подјармљивање туђих народа, за освајање колонија и тржишта, као што, обрнуто, и у епохи капитализма, за коју су типични освајачки ратови, постоје и националноослободилачки и други праведни ратови.

Метод којим се Лењин служи је метод конкретног историјског прилажења који захтева не само упознавање повезаности карактера

епохе и карактера рата већ и истраживање сваког рата, његових конкретних особина, помоћу конкретних анализа. О томе он сам каже: „Однос 'епохе' и 'датог рата' постављен је код нас марксиста правилно. Да би неко био марксист, треба да оцењује сваки поједини рат конкретно“.

Марксистички метод се најбоље може схватити на примеру рата између Немачке и Француске 1870/71. године, који су изнели Маркс и Енгелс. Они су га оценили као прогресиван све док Наполеон III није био побеђен. После те победе и Париском комуном цели рат је добио из основа други карактер. Наиме, они су оштро разликовали потребу уједињења Немачке тим ратом од улоге Пруске у њему. Пруска, чијом је политиком руководио Бизмарк, имала је у том рату од самог почетка династичке и освајачке намере. У вези с тим они су критиковали тенденцију унутар немачке социјалдемократије која је приликом оцене прве фазе рата у први план ставила своје антипруско и антибизмарковско расположење и негирали историјски прогресиван карактер рата као целине, али су критиковали и држање ласаловаца који су без резерве одобравали ратну политику Бизмарка и Пруске.

ПРОТИВ ДОГМАТИЗМА

Лењинов метод у обради ратова очигледна је потврда да се марксизму не може приписивати механички детерминизам, непризнавање улоге личности у историји и искључивање активне улоге људи. Лењиново војно дело побија тврдњу да материјалистичко схватање историје, у смислу самосталног тока историје, води ка томе да у њој човек одиграва само улогу точкића у огромној машини историје, да друштвени закони важе исто толико колико и природни, да се историјски детерминизам изједначава са историјским аутоматизмом. У вези с тим је погрешно и злонамерно тумачење Лењинове тезе о неизбежности рата у доба империјализма као нужности, као неопходности. Објашњавањем рата само објективним развитком, односно историјском нужности, жели се, у ствари, оправдати нужност ратова и при томе сакрити одговорност политичких представника који носе одговорност за наоружање, за политику припремања рата. Лењин о томе каже: „... идеја детерминизма, утврђујући нужност човекових поступака, одбацујући глупу причу о слободи воље, ни најмање не уништава ни разум ни савест човека, ни оцену човекових радњи. Напротив, само детерминистичко учење омогућава строгу и правилну оцену, а не сваљивање свега и свачега на слободну вољу. Тако исто ни идеја о историјској нужности не подрива ни најмање улогу личности у историји. Цела историја састоји се из радњи личности које су несумњиво актери“.

Нужност и слобода у друштвеном развоју налазе се међусобно у релативној дијалектичкој противречности која се савладава и превазилази у процесу друштвене праксе. Активна улога људи у историји је исто тако моменат историјске нужности. Та нужност може да се претвори у стварност само помоћу свесне друштвене делатности људи. Лењин каже: „... нужност не ишчезава, пошто се претвара

у слободу“. У својој друштвеној пракси човек савлађује противречност између историјске нужности и слободе, пошто друштвена пракса поставља његовом историјском деловању задатке које он може решити и који произилазе из материјалних услова стварног живота, а за чије савлађивање већ постоје или сазревају материјална средства и услови у самом друштву.

Ратови не избијају сами од себе. Као што социјализам не може постати стварност без одлучности радничке класе да га оствари, без њене револуционарне воље, без одушевљења за социјализам, без борбеног морала, тако исто и ратови не могу постати стварност без воље оних којих их изазивају. Зато тврђење да Лењинова теза о неизбежности ратова у империјализму скида са изазивача рата одговорност за ратове, значи претварање марксистичке дијалектике у софистику. Безана с тим је и теза да је борба за мир сувишна, јер је у свету капитализма таква борба безизгледна. На тај начин се изопачује марксизам тиме што се вулгаризира кретање друштвених појава само и помоћу капиталистичких производних односа, а не извлачи се закључак у односу на радне људе у тим производним односима као на примарни елемент производних снага, не сагледава се величина снага мира и социјализма у целини. Заступници те тезе не виде да историјска нужност неке друштвене појаве повећава потребу активности радних људи који се свесно односе према појавама и који се осећају позваним да их мењају у своју корист.

АКТИВНА БОРБА ЗА МИР

Лењин је указивао да постоје објективне могућности за вођење револуционарног рата, али и за успешну борбу против рата. Он је указивао да се могућности друштвених појава претварају у стварност помоћу свесне делатности људи. Због тога марксистичко-лењинистичко учење истиче значај активне улоге и утицаја људи на ток историјског развоја. Иза могућности ратова као и иза дијаметрално супротних интереса мира налазе се друштвене снаге које се боре за претварање могућности у стварност полазећи у тој борби од општих и својих интереса. Могућности мира имају дубоке корене у животу друштва, јер су израз потребе историјског развоја и историјске законитости. Претварање тих могућности у стварност одговара објективним интересима не само радничке класе свих земаља, која носи на својим леђима будућност човечанства, већ и непосредним животним интересима огромне већине човечанства. О томе Лењин каже: „Обично се узима само једна страна питања — испитује се само економска основа рата у империјализму. Али то није довољно. Рат није само економска појава. Доношење одлуке да ли ће доћи до једног рата или неће нераздвојно је везано и са процесом односа класних снага, политичких снага, са свешћу и вољом самих људи. Одлучујућу улогу у овом питању још чешће може да игра борба напредних друштвених и политичких снага“.

Кад тако ствари стоје, онда је сасвим закономерно да се у развиту друштва рађају такве снаге које ће се исто тако организовано

и свесно супротстављати изазивачима рата.¹⁷ Према томе, марксистички поглед на рат и мир и претварање могућности у стварност одлучно устаје како против вулгаризације материјалистичког схватања историје тако и против идеалистичког изопачавања историјског материјализма. Друштвена делатност може досећи постављене циљеве само ако су и они и акције за њихово остварење у складу са објективним могућностима даљег друштвеног развоја. Имајући баш то у виду може се рећи да данас постоје огромне могућности борбе за мир.

Борба за слободу и мир се у току историје непрестано ширила. У току првог империјалистичког рата десни социјалдемократи су тврдили да грађани буржоаске државе нису били у стању да дејствују у случају рата другачије него што то захтева држава. Лењин је, напротив, тада истицао да радници треба да говоре: „... и идем у рат, али ћу и у рату проповедати и припремати грађански рат пролетера свих земаља, јер ван тога не може бити другог спаса за радничке масе моје земље и осталих земаља“. Зато је Лењин истицао да сва фалсификовања дијалектике о потчињавању историјској нужности, ако се то потчињавање не удружи са револуционарним радом у новим условима, представљају „ругање радницима и спрдњу са социјализмом“.

Лењин је тада, у првом светском рату, указивао да ће рат довести до епохе жестоких политичких процеса које социјалистичке партије морају искористити за привлачење маса и револуционарне акције против рата. Ни један прави марксист није могао очекивати да избијање рата значи аутоматски почетак пролетерске револуције.

Но, победа октобарске револуције довела је до новог полета међународног покрета пролетаријата, до антиколонијалних и националноослободилачких покрета и ратова. Та победа створила је нове снаге, отворила нове перспективе и донела сигурност на путу прогреса и мира. Нарочито је после другог светског рата наступило оно што је Лењин предвиђао као могућност за спречавање нових ратова: читав низ победа социјализма и ослобођење колонијалних и полузависних земаља.

Наиме, борба за прогрес добила је нови вид у конкретним историјским условима другог светског рата. Агресивне фашистичке државе су водиле други светски рат не само за нову поделу и превласт у свету већ и за проширење фашистичког режима на цео свет. Рат, који се томе супротставио самим тиме од самог почетка имао је антифашистичку тенденцију, иако је у оквиру саме антихитлеровске коалиције било и супротних тенденција. Напад на Совјетски Савез још је више ојачао ослободилачку тенденцију појачану другим ослободилачким покретима, као и милионима војника колонијалних народа који су се борили нештедице против фашистичких поробљивача. Међутим,

¹⁷ На пример, енглеска радничка класа је спречила војну интервенцију енглеске буржоазије у америчком грађанском рату 1861—1865. године, о чему Маркс каже: „Не мудрост владајуће класе него херојски отпор енглеске радничке класе против издајничке торијевштине сачувао је европски запад од једног прекоокеанског крсташког рата за овековечење и пропагирање ропства“.

Совјетски Савез се није борио само за антифашистичке демократске циљеве већ је бранио своју домовину, тековине социјалистичке револуције и социјалистичко друштвено уређење, а остали народи исто тако за слободу и праведније друштвено уређење. На конференцијама савезника у току рата (Техеран, Јалта, Берлин) долази до покушаја који се крећу у два правца: да се супротни интереси великих ублаже неким споразумима, и да се то постигне жртвовањем интереса других, независних народа, који су имали и историјско и стварно право својим учешћем у борби да сами одлучују о својој судбини. У таквим приликама покушај да се радничке масе у антифашистичкој коалицији, понављањем револуционарних парола из првог светског рата, позову на борбу против рата и за закључење демократског мира, представљао би обману и издају њихових интереса. Напротив, управо учешће у рату обезбеђивало је победу прогреса, ударац не само по фашистичким изазивачима рата него и по оним реакционарним снагама у антихитлеровској коалицији које су желеле да се током рата ништа не промени, да ништа не изгубе од својих владајућих позиција. Такви реакционари и после рата, својом такозваном борбом против комунизма, иду ка империјалистичким циљевима, посебно у новим облицима колонијалног потчињавања — они коче решавање међународних спорних проблема, они су перманентни носиоци опасности ратног сукоба, они су носиоци борбе против политике мирољубиве сарадње и коегзистенције међу државама различитих друштвених система.

Изнета разматрања указују на то колико је марксизам-лењинизам непријатељ догматских шема и преношења парола, које су се једном показале правилне, на потпуно измењену ситуацију. Учесће у рату револуционарних ослободилачких покрета и борба за слободу у другом светском рату имали су циљ да се уништи фашистички агресор и рат заврши истинским миром, а савремена борба за мир није ништа друго него продужење у данашње време те исте борбе с истим циљем. Рат може да прижељкује само шака неодговорних реакционара за разлику од огромне већине света који жели мир, те стога ваља подузети све могуће мере да о миру и рату не одлучују појединци или групе реакционара, да питање рата и мира постане ствар читавог човечанства, да се човечанство бори против оних који се играју ватром и прете да запале свет. Данас та борба уједињује носиоце мира свих земаља и народа, припаднике свих раса и националности, људе из различитих класа и слојева. Све њих повезује заједничка воља да бране мир и спасу човечанство од страха трајног светског рата.

Кад је реч о марксистичком методу, корисно је и поучно — у вези са разматраним питањима — сагледати и питање независности народа, питање суверенитета који је нападан на разне начине и у Лењиново доба под видом космополитизма, а и данас се напада. Право на независност, односно суверенитет нападају не само поробљивачи већ и псеудомарксисте. Они говоре да је суверенитет преживео, а независност илузија, да треба да одумру и, шта више, да су узрок међународне затегнутости па и ратова. У ствари, таква гледишта желе

да дискриминишу оправдан отпор нарочито малих и колонијалних народа на слободан развитак, право да живе животом какав им најбоље одговара.

Међутим, независност и суверенитет држава у наше време су препрека, они отежавају неконтролисане претензије на: изворе сировина, тржишта, утицајне сфере као и на мешање у унутрашњи живот других народа. Баш због тога би одступање од независности и суверенитета значило неограничено национално угњетавање, изабљивање народа од стране моћнијих земаља, представљало би изигравање слободе и нове облике поковања.

Зато и Програм СКЈ истиче да укидањем или битним ограничењем независности и равноправности народа империјалистички хегемонизам тежи да тим путем такве земље претвори у своја политичка, економска и војна упоришта за проширење сфера утицаја или ма којег другог вида економске експлоатације. Велике силе су, како истиче друг Тито, носиоци таквих схватања, уместо принципа права свих народа да они одлучују о својој судбини. Такви не схватају све оне промене које су се десиле у савременом свету, не признају стварне интересе својих народа у овој степену развитка, већ мисле само на своје уске и реакционарне интересе.

Постоје чак тврђења да, ако социјалистички свет буду сачињавале суверене, независне државе, ни у том свету неће нестати ратова. Међутим, правилни односи социјалистичких земаља као императив постављају потребу праксе правилних узајамних односа при чему суверенитет и независност не само што не ометају сарадњу и правилне односе, већ представљају сигуран и битан предуслов за развитак социјализма у садашњим условима. Животна пракса показује и друге, негативне стране овога питања. Програм СКЈ истиче да социјалистички развитак често пролази „кроз тешке борбе, грејске, лутања и привремене поремећаје. Такве су борбе и тешкоће пратиле свако пробијање нових путева у историји људског друштва“. Другим речима, човечанство ступа у социјализам и кроз стагнације и кризе, али сталним преображајем који настаје из борбе супротности старих облика који нестају и нових који настају. Или, како то истиче Програм СКЈ да „тешкоће те врсте не могу окренути точак историје назад. Оне само подстичу најнапредније социјалистичке снаге да савладају преживело и да пронађу бољи, прави пут даљег кретања“. Зато не треба заборавити да објективни развитак и суштински интереси разних социјалистичких држава неће престати да постоје због тога што се у области међународне сарадње и код социјалистичких држава могу десити и дешавају неправилности и погрешни ставови у односу на самосталност и суверенитет. Такве појаве не проистичу нужно из законитости развоја социјалистичког друштвеног система, него му, напротив, противрече, због чега су управо друштвене снаге у социјалистичким земљама позване да свесно, брзо и темељито уклоне те препреке, између осталог и својим унутрашњим социјалистичким развитком.

Марксисте, дакле, не бране националну независност и суверенитет народа са позиција неког грађанског национализма, већ са становишта стварних потреба развитка човечанства у прогресу, јер пут ка уједињењу света води неминовном нужношћу преко потпуног ослобођења свих нација у којима се пролетаријат „подиже до водеће класе нације“ (*Комунистички манифест*). Такво заједничко окупљање нација може се постићи на основу добровољности и узајамног поверења. Долазимо у фазу друштвеног развоја коју истиче *Комунистички манифест* у којој „би обични закони морала и правичности којима се морају руководити у својим међусобним односима приватна лица постали владајуће начело и у међународним односима“. Зато борба свих земаља за националну независност и државни суверенитет представља битан и саставни део пролетерског интернационализма. Борба за сарадњу свих народа на основу потпуне равноправности и националног суверенитета, самим тим је и борба за мир.

Подлогу борбе за мир у савременим условима сачињава, пре свега, Лењинаова оцена после октобарске револуције да оба постојећа привредна и друштвена система — капиталистички и социјалистички могу дуже постојати један поред другог и гајити међусобно мирољубиве односе. Наиме, Лењин је уочио нужност успостављања дуже коегзистенције између социјализма и капитализма. Он је истицао да ће социјализам победити у једној, или у неколико земаља, а да ће остале земље остати извесно време буржоаске или добуржоаске. Лењин је, исто тако, истицао да ће се социјализам развијати и постићи највећи процват без рата, он се може и без њега проширити и на друге земље, пошто се рађа из класне борбе пролетаријата сваке земље против властите буржоазије, а не из рата неке нације против друге.

У реферату IX конгреса совјета у децембру 1921. године Лењин је указао на економске снаге које нужно рађају у капиталистичким земљама спремност на сарадњу са социјалистичким земљама. Он је сагледао позадину позивања Совјетске Русије на преговоре о закључењу мира и окарактерисао ју је овим речима: „Али, ми знамо да се економска ситуација оних који су нас блокирали показала рањива. Постоје јаче снаге од жеље, воље и одлуке преживелих непријатељских влада и класа, а те снаге су опште економске прилике у свету које их присиљавају да закораче тим путем одржавања односа са нама“. Историјски развој међународних односа је потпуно и у целости потврдио дејство „јаче снаге“, коју је Лењин истакао, снаге која је јача од жеље и воље оних који не желе социјализам.

Развој савременог света данас указује на то да могућност мирне коегзистенције није само пушта жеља већ изразита објективна могућност која се темељи на материјалним условима развоја међународних односа. Друг Тито истиче да су данас снаге социјализма већ толико нарасле да оне, у интересу даљег развоја, решавају постојеће супротности у савременом друштву, управо да то решавање зависи од активности радничког покрета који је водећа снага у овом процесу. Зато данашњи развој тражи да се раднички покрет што више ангажује у међународним проблемима, у борби за мир, у разоружању, у одбацивању рата као средства у решавању међународних проблема. У том

правцу бије се битка кроз Уједињене нације. Управо на том плану се развила изванредна активност друга Тита и наше земље.

Интереси социјалистичког света у одржавању мира подударају се са интересима радних људи и самих капиталистичких земаља који ће водити и воде борбу за себе, за своје друштвено ослобођење и за прогрес. Авангардна улога радничке класе не трпи догме и секташтво, зачаурене облике и изолованост од маса у друштвеном развоју својих земаља. Наиме, револуционарна снага данас не лежи само у авангарди, она је и у широким масама које теже за праведнијим друштвеним променама у складу са специфичним условима сваке земље. Према томе, социјалистички свет се залаже за недељивост мира у свету, а објективне могућности за извојевање бољег живота и мира за све земље и народе нису никад у историји човечанства биле толико повољне као у наше доба.

Што се, пак, тиче дојучерашњих колонијалних земаља које су се ослободиле, није случајно да су баш владе таквих земаља донеле одлуку да одржавају односе како између себе, тако и са целим светом на основу поштовања територијалног интегритета, суверенитета, ненападања, немешања у унутрашње послове, равноправности и мирољубиве коезистенције. Ти принципи изражавају заједничке интересе земаља које су се издвојиле из колонијалног система империјализма у одбрани њихове независности од удараца империјалистичких сила. Такав развој значи потпуно померање односа снага у међународној политици у корист друштвеног прогреса и светске борбе за мир.

Расправљајући фрагментарно о Лењину као познаваоцу рата и војних питања и истичући само нека од њих, видели смо да је особито важно и битно у изучавању његових дела овладати научним методом посматрања развитка и догађаја.

Као и код Маркса и Енгелса, и Лењинов теоретски рад је увек био повезан са практичним револуционарним потребама његовог времена. Од првих почетака теоретског рада Лењин је Марксову теорију схватио као стваралачку, као упутство за рад, као методу која захтева „да сваки програм буде тачна формулација неког стварног процеса“. Лењин је умео да из најразличитијих извора црпи податке који су му били потребни. И више од тога. Он своја знања о неком предмету никад није сматрао коначним, никад није престајао да на том предмету даље ради, да још више овлада материјом, да је даље развија.

Или, на пример, Лењинов рад на књизи *Империјализам као највиши студиј капитализма* представља стваралачки научно-истраживачки рад на даљем развијању Марксових економских теорија у новим историјским условима епохе империјализма. Да би дошао до анализе империјализма, Лењин је морао да прикупи и обради огроман чињенични материјал који је био карактеристичан за нову етапу капитализма. То је радио у условима светског рата и социјалистичке револуције која је сазрела, што је захтевало огроман напор или, како је Лењин имао обичај да каже, „лудачки рад“. Тај напоран посао Лењин је обавио у невероватно кратком року. Искрпно и темељито

проучио је сву литературу о империјализму коју је могао да нађе у швајцарским библиотекама и у ту сврху се селио из Берна и Цирих, а одатле у Женеву.

Говорећи о тој својој књизи, Лењин је рекао: „Да би се ова објективна ситуација могла приказати, не смеју се узимати појединачни примери и појединачни подаци (с обзиром на страховиту компликованост појава у друштвеном животу увек ће бити могуће да се пронађе онолико одговарајућих примера или појединачних података колико се жели да би се нека теорија могла поткрепити), већ је зато потребно да се располаже целокупним подацима о основама привредног живота свих зарађених страна и читавог света“. У томе је суштина Лењинове научне анализе.

И у свим осталим Лењиновим радовима о армији и рату може се уочити да он никад не скреће од главног захтева марксистичке анализе: да све закључке и теоријске констатације треба заснивати на целокупности свих чињеница које се непосредно односе на дотично питање, чињеница које се никада и ни од кога не могу оповргнути, које нису насилно међусобно раздвојене или истргнуте из услова који их окружују, већ се посматрају у међусобној повезаности и у историјском развоју. Према томе, марксистичка анализа истовремено претпоставља способност да се битне, суштинске чињенице одвоје од другостепених, као и да постоји објективан критериј за такву анализу.

То је за све нас једини пут за прилажење изучавању војне науке, армије, рата и мира, чему ће допринети издата Војна дела Владимира Илића Лењина.

Генерал-пуковник

Јефто ШАШИЋ

ZAŠTITA OD ATOMSKOG ORUŽJA U UŽEM SMISLU

Eventualni budući rat će najverovatnije biti totalan. Masovna upotreba atomskog oružja¹ biće njegova osnovna karakteristika. Od takve pretpostavke polaze sve armije. Zato se problem zaštite od tog oružja postavlja danas u najoštrijoj formi. Kako se zaštititi, odnosno kako umanjiti dejstvo atomskog oružja pošto je potpuna zaštita za sada nemoguća? S jedne strane, to se obezbeđuje određenim operativno-taktičkim merama i postupcima, a sa druge, preduzimanjem organizacijskih i tehničkih mera zaštite. Nijedna mera sama nije dovoljna. Samo obe uzete zajedno omogućiće da se postignu zadovoljavajući rezultati. Operativno-taktičke mere će se preduzimati da se izbegne atomski udar, da bude što manje »unosnih« ciljeva, da što manje objekata i jedinica bude tučeno. Zaštita u tehničkom smislu treba da obezbedi da oni ciljevi koji već budu tučeni pretrpe što manje gubitaka. Moglo bi se možda primetiti da se u dosadašnjim razmatranjima i napisima o zaštiti izvesna prednost davala operativno-taktičkim problemima. Manje je bilo reči o tome šta sve treba preduzeti da bi se atomski udar preživeo sa što manje posledica.

EFEKTI DEJSTVA ATOMSKOG ORUŽJA

U razmatranju problema i načina zaštite od atomskog oružja mora se poći od toga kako se odražava njegovo raznovrsno dejstvo: udarno, toplotno i radioaktivno.

Početno udarno dejstvo atomske eksplozije u vazduhu na otvorenom prostoru ne nanosi velike neposredne gubitke živoj sili i tehničkim sredstvima. Gubici su lokalizovani uglavnom u rejonu nulte tačke, sem kod izvesnih osetljivijih materijalno-tehničkih sredstava. Znatno veće gubitke prouzrokuje naknadno dejstvo udarnog talasa, naročito u naseljenim mestima, šumskim kompleksima i sličnim uslovima. Kad se udarni talas odbije od zemlje, pojačava se nekoliko puta i stvara tzv. Mahov zid koji izaziva još veća rušenja i teže gubitke. Pored ovog, dolazi i do tzv. vazdušnih oluja koje nastaju usled kretanja vazdušnih masa od centra i ka centru eksplozije. To izaziva dalja rušenja, požare i požarne oluje.

Sa stanovišta zaštite značajno je uočiti da udarno dejstvo dolazi neposredno posle eksplozije, a intenzitet tog dejstva i površina koju ono zahvata zavise od jačine oružja, vrste i visine eksplozije. Efekti udarnog

¹ Pod atomskim oružjem podrazumevamo atomske i hidrogenske bombe, projektele i borbene radioaktivne materije. U ovom napisu mislimo pre svega na atomske bombe i projektele čija je masovna upotreba najverovatnija.

talasa zavise i od konfiguracije i karakteristike zemljišta: najveći su po prostoru na ravničastom zemljištu, a po snazi u dolinama.

Za toplotno dejstvo karakteristično je da je u početku snažno ali kratkotrajno i da se širi pravolinijski, te postoje znatne mogućnosti za relativno uspešnu zaštitu žive sile i sredstava. Veliku opasnost predstavljaju i požari koje šire vetrovi i oluje nastali usled eksplozije atomske bombe. Ovo je posebno opasno u naseljenim mestima i pošumljenim rejonima. Prilikom eksplozije atomske bombe javlja se i snažan svetlosni blesak koji kod ljudi može izazvati privremeno slepilo, a ono od eksplozije noću može trajati i po nekoliko časova.

Od svih efekata atomskog oružja radioaktivno dejstvo u najvećoj meri otežava i usložava zaštitu jedinica i uslove za život i borbu. Ono se u početku ispoljava kao neutronske i gama zračenje velikog intenziteta. Kratkotrajnog je dejstva, a širi se uglavnom pravolinijski od centra eksplozije. Efekti zavise od jačine oružja i vrste eksplozije, a efikasnu zaštitu pružaju samo odgovarajuća skloništa i zakloni.

Neutronske zračenjem stvara se rejon radiološki kontaminiranog zemljišta čiji poluprečnik, na primer, za bombu od 20 KT iznosi oko 900 m sa intenzitetima od 1 do 1000 rendgena (r). Ovakav rejon predstavlja prepreku sve dok radioaktivnost ne opadne na tolerantnu dozu, a to traje i po nekoliko dana. Istovremeno to predstavlja stalan izvor kontramiranja okoline. Vetrovi i atmosferski talozi u tome naročito pomažu.

Naknadno dejstvo se ispoljava kroz radioaktivno zračenje i radioaktivne padavine. Ove druge se javljaju i prilikom eksplozije u vazduhu i nastaju od ostataka eksploziva i fragmenata fisije, ali osnovni izvor radiološke kontaminacije su površinske eksplozije. Od njih se kontaminiraju velike prostorije i nastaju gubici, onemogućava se manevar jedinica, život i rad u određenim rejonima. Do kontaminacije dolazi kada vatrena lopta zahvati površinu, spari i »usisa« veće količine zemlje. U atomskom stubu ta zemlja se docnije pretvara u radioaktivnu prašinu koja pada i taloži se na velikom prostoru. Koliki će prostor prekriti zavisi od jačine oružja, meteo-uslova, a pre svega od pravca i brzine vetra. Površine koje bi bile kontaminirane ovim padavinama su velike. »A« bomba od 2 KT kontaminira oko 40 km², od 5 KT oko 100 km², od 10 KT oko 200 km², a od 20 KT oko 500 km². Intenziteti zračenja na tom rejonu iznosili bi od nekoliko hiljada rendgena u rejonu nulte tačke (NT) do svega nekoliko rendgena na periferiji. Tek posle nekoliko dana u pojedinim rejonima zračenje će spasti na tolerantnu dozu.

Zaštita od udarnog dejstva najteža je u naseljenim mestima i pošumljenim rejonima, gde dolaze do izražaja rušenje i naknadno dejstvo udarnog talasa. Zato treba nastojati da se takvi rejon ne koriste. Ako se živa sila i sredstva ipak moraju zadržavati u njima, potrebno je da se sklanjaju u odgovarajuća skloništa i preduzimaju razne mere da bi se umanjila dejstva (npr. prethodno raščišćavanje) i organizovano otklonile posledice.

Kod toplotnog dejstva atomskog oružja osnovni problem je zaštita od požara. U naseljenim mestima i pošumljenim rejonima oni mogu naneti velike gubitke i stvoriti ogromne probleme. Najbolje je izbegavati takve rejone, a kada to nije moguće, treba poduzeti mere za lokalizo-

vanje požara i brzo otklanjanje posledica (živu silu i sredstva skloniti u pripremljena skloništa).

Daleko je složenija zaštita od radioaktivnog dejstva. Od primarnog gama i neutronskog zračenja jedini je način zaštite korišćenje neravnina zemljišta i odgovarajućih prirodnih i veštačkih objekata. Zaštita od naknadnog radioaktivnog dejstva i svih vrsta radiološke kontaminacije mogućna je formacijskim i priručnim sredstvima lične zaštite, priosposobljavanjem, hermetizacijom raznih skloništa kao i radiološkom dekontaminacijom. S obzirom na složenost problema, zaštita je dosta ograničena.

Pomenuti efekti dejstva atomskog oružja ukazuju na to da zaštita od njega mora biti kompleksna, sveobuhvatna i stalna. U celini ono obuhvata sve mere i postupke usmerene na to da se izbegne atomski udar, da se ne stvori »unosan« cilj, da se neprijatelj omete i spreči u upotrebi tog oružja. Tu dolazi i zaštita u užem smislu, tj. mere i postupci za ublažavanje efekata dejstva atomskog oružja kod ciljeva koji su bili izloženi atomskom udaru, kao i mere i postupci da se što pre likvidiraju posledice dejstva atomskog oružja.

Zaštita od atomskog oružja u užem smislu (a to je tema koja se razrađuje) obuhvata mere i postupke za sprečavanje neprijatelja da dejstvuje A oružjem, mere neposredne zaštite i mere za otklanjanje posledica napada. Pri svakom grupisanju elemenata zaštite od atomskog oružja treba imati u vidu da je svaka podela više ili manje neprirodna jer su svi postupci i mere koje preduzima armija usmereni, u prvom redu, na zaštitu od atomskog oružja.

MERE I POSTUPCI ZA SPREČAVANJE NEPRIJATELJA DA DEJSTVUJE ATOMSKIM ORUŽJEM

Onemogućavanje i sprečavanje upotrebe atomskog oružja postižu se dejstvom po izvorima sirovina i industrijskim objektima potrebnim za proizvodnju ovog oružja i sredstava za njegovo lansiranje i skladištima gde se čuvaju ta borbena sredstva. Ovo se može postići i dejstvom po komunikacijama i transportima koji dovlače atomska borbena sredstva, kao i udarima po lansirnim uređajima.

Sredstva za izvršenje ovih zadataka bila bi: avijacija i raketna sredstva sa klasičnim i atomskim projektilima; klasična i atomska artiljerija i dejstva mornaričkih i kopnenih snaga (prvenstveno onih u neprijateljevoj pozadini).

Ovo su samo opšti zadaci i mogućnosti preko kojih se postiže ograničavanje i sprečavanje upotrebe atomskih borbenih sredstava. Očigledno je da u opštem ratu svaka armija neće imati mogućnosti da izvrši sve te zadatke. To će moći da učine samo one ratujuće strane koje budu raspolagale najsavremenijim naoružanjem i tehnikom. U vezi s tim postavlja se pitanje kakve su mogućnosti malih armija, na koji način, kojim sredstvima i sa kakvim uspehom one mogu da se zaštite. Armije koje bi uz svestranu podršku stanovništva vodile odbrambeni rat na svojoj teritoriji moći će dejstvovati po neprijateljskim skladištima atomskih borbenih sredstava, linijama i sredstvima snabdevanja, bazama i uređajima za

lansiranje, pogotovo kada su ti ciljevi i objekti na sopstvenoj teritoriji, mada se ne isključuje ni dejstvo po njima i kad su van te teritorije.

U savremenim armijama su sredstva za lansiranje atomskih projektila raznovrsna i mnogobrojna — od atomske artiljerije, raketa malog, srednjeg i velikog dometa do avijacije. Ona se nalaze u sastavu divizije pa naviše i, s obzirom na svoje taktičko-tehničke mogućnosti, raspoređena su na čitavoj dubini fronta. Za manevar tim sredstvima potrebni su dobri putevi, skladišta za snabdevanje i odgovarajuća sredstva prevoza, što pokazuje da će biti relativno dosta mogućnosti za dejstvo po neprijateljskim atomskim borbenim sredstvima, uređajima za njihovo lansiranje itd. Uz svestranu podršku stanovništva i pored pomanjkanja tehničkih sredstava za izviđanje, postoje mogućnosti da se blagovremeno prikupi dovoljno podataka potrebnih za uspešno organizovanje i izvođenje tih dejstava. Za njihovo prikupljanje potrebno je angažovati sve snage — od jedinica do civilnog stanovništva. Bilo bi korisno organizovati specijalnu obuku svih izviđačkih organa, pa čak i formirati specijalne organe, da bi mogli blagovremeno dobijati sigurne podatke o mogućnostima i namerama neprijatelja da upotrebi atomsko oružje.

Da bi se neprijatelj sprečio da upotrebi atomsko oružje, mogu se primeniti iznenadni udari avijacije po skladištima, transportu, položajima lansiranih uređaja i jedinicama. Ako se položaji sredstava za lansiranje atomskih projektila nađu u zahvatu dejstva artiljerije, ona će ih tući da bi ih neutralisala ili uništila. Da bi se sprečio njihov manevar i uništila neprijateljeva atomska borbeno sredstvo i sredstva lansiranja, planiraju se, kad za to postoje uslovi, i dejstva jedinica na frontu.

Vanredno veliki značaj i mogućnosti u tom smislu imale bi razne jedinice i grupe u neprijateljevoj pozadini. Neposredno dejstvo tih jedinica bi se ogledalo u napadima na skladišta, transporte, vatrene položaje i rampe za lansiranje radi njihovog uništenja ili neutralisanja. Za izvršenje ovakvih zadataka potrebna je odgovarajuća oprema i obuka. Njihovo posredno dejstvo bi se ogledalo u rušenju komunikacija, dezorganizovanju i uništenju saobraćaja i sistema veze. Ovo je značajno stoga što glomazni uređaji za lansiranje traže pri promeni svojih položaja dobre puteve. Za snabdevanje atomskim projektilima (ako se ne vrši helikopterima) takođe su potrebne dobre komunikacije. Zbog toga su veoma važna dejstva po komunikacijama u neprijateljevoj pozadini jer će mu znatno otežati upotrebu atomskih borbenih sredstava.

Iz svega iznetog proizlazi da je dejstvo po neprijateljskim atomskim borbenim sredstvima važan element zaštite i da će se u tu svrhu upotrebiti sva raspoloživa sredstva.

Mere neposredne zaštite. Neposredna zaštita od atomskog oružja ima za cilj da ublaži, ako već ne može sasvim da spreči negativne posledice dejstva atomskog oružja. Kao i protiv svih do sada poznatih sredstava uništavanja, i protiv atomskog oružja postoje mogućnosti zaštite. Te mogućnosti su doduše relativne i ograničene, ali ukoliko ih bolje poznajemo, utoliko su veći izgledi za efikasnu zaštitu. Treba odmah naglasiti da ne postoji specifično sredstvo zaštite koje bi bilo kao, na primer, atomska bomba, dostupno samo ograničenom broju razvijenih i

jakih zemalja. Ako isključimo izgradnju raznovrsnih skupih (po mogućnostima zaštite još uvek ograničenih) skloništa, možemo kazati da su sredstva, mere i postupci zaštite od tog oružja veoma raznovrsni i višemanje dostupni svim narodima i armijama.

Za zaštitu od bilo kog oružja od velikog je značaja poznavanje njegovih osobina i mogućnosti, kao i načina zaštite od njega. To se u najvećoj meri odnosi na atomsko oružje pošto ono zahvata čitave prostorije, velike objekte i mnogo žive sile. Po svojim efektima ono je veoma raznovrsno i snažno, pa je i zaštita od njega komplikovanija, te je potrebno njegovo poznavanje i veština da bi se mogla izvesti koliko-toliko efikasna zaštita. Zbog snažnih materijalnih efekata to oružje može izazvati i vanredne psihološke posledice kao što su, na primer, strah, panika i slično. Da bi se te posledice izbegle potrebna je vanredna organizacija i visoka disciplina pojedinaca i mase. To je moguće tek ako svaki pojedinac dobro poznaje osobine atomskog oružja, posledice njegovog dejstva i način zaštite.

U zaštiti od dejstva atomskog oružja računa se na izvesna sredstva koja se u tu svrhu proizvode i grade. No treba imati u vidu da ne postoji specifično, a još manje apsolutno sredstvo zaštite. Svakako je od velikog značaja da se armija, i civilno stanovništvo obezbede dovoljnim količinama, tih sredstava, odnosno da se stvore mogućnosti da ih u slučaju potrebe koriste. S druge strane, zaštitu od dejstva atomskog oružja mogu nam pružiti i prirodni uslovi, čijim korišćenjem na odgovarajući način možemo postići masovnu i relativno dobru zaštitu, na što se takođe moramo orijentisati.

Od prirodnih uslova osnovni i najpouzdaniji elemenat zaštite je zemljište. Sa svojim karakteristikama, sredstvima, objektima i reljefom ono nam pruža velike mogućnosti u tom smislu. Za zaštitu žive sile i sredstava mogu se koristiti svi objekti koji na zemljištu već postoje kao što su: zgrade, pećine, jame, tuneli i sl. Izgradnja skloništa poljskog tipa takođe je značajan elemenat zaštite. Osnovna zaštita je sklanjanje žive sile u veštačke i prirodne objekte na površini i pod zemljom. I masovno uvođenje oklopnih borbenih sredstava može nam pružiti zaštitu. Ali, te mogućnosti imaju samo najrazvijenije zemlje i njihove armije. Manje zemlje moraju računati prvenstveno na zemljište i objekte na njemu. Odatle proizlazi i jedna od protivrečnosti eventualnog budućeg atomskog rata. Ona se sastoji u tome što primena atomskog oružja, motorizacije i oklopa uslovljava i traži vanredno brz i dinamičan način ratovanja, dok zaštita od tog oružja traži vezivanje za zemljište i objekte na njemu, što otežava pokretljivost. Neke armije rešavaju taj problem masovnim uvođenjem oklopnih i motorizovanih jedinica, povećavajući time pokretljivost i stepen zaštite svojih jedinica. Armije koje ne mogu računati na takvu zaštitu moraju se pre svega orijentisati na zemljište. Da bi se sačuvao i odgovarajući stepen pokretljivosti, potrebno je obezbediti pogodne taktičke i organizacione forme i postupke koji neće umanjivati sigurnost zaštite. Pored korišćenja prirodnih uslova na zemljištu, biće potrebno i stalno ukopavanje i osposobljavanje raznih postojećih objekata pogodnih za zaštitu. To će iziskivati veće radne napore, više tehničkih sredstava i masovnije angažovanje naroda.

Polazeći od pretpostavke da će primena atomskog oružja biti masovna i da je njegovo dejstvo komplikovano, nameće se zaključak da i zaštita od njega mora biti kompleksna i obuhvatiti čitavu teritoriju celokupnu živu silu i stanovništvo. Pored toga, ona mora da bude stalna i neprekidna. Pošto je najefikasniji način zaštite sklanjanje u prirodne i veštačke zaklone i skloništa, poželjno je da se masa žive sile i tehničkih sredstava drži u tim zaklonima i skloništima, sem one koja mora ostati nezaklonjena zbog prirode svog zadatka. Ovakvo će se morati postupiti naročito pri dejstvima na prostorijama i pravcima gde će se upotrebljavati više atomskih borbenih sredstava. Dejstva, manevri, postupci i organizacija raznih službi u takvim uslovima — to su sve problemi koji bi bili interesantan predmet posebne studije. Potrebno je istaći da uspešna zaštita od atomskog oružja iziskuje stalno obezbeđenje, a to nameće poseban režim u životu i dejstvima jedinica.

Lična sredstva zaštite. Sredstva zaštite delimo na lična i kolektivna. U užem smislu, sredstva lične zaštite štite neposredno pojedinca. To su razna zaštitna odela, pokrivke i gasmaske, a u širem smislu i razna sredstva koja pokazuju posledice upotrebe tog oružja: razni dozimetri za registrovanje primljene doze radioaktivnog zračenja i sl.

U vezi sa primenom ličnih sredstava zaštite potrebno je istaći da od primarnog udarnog, radioaktivnog pa i toplotnog dejstva ne postoje lična sredstva zaštite, sem što ih zaštitna odeća može nešto umanjiti. Stoga je kod lične zaštite osnovno da što manje žive sile i sredstava bude nezaklonjeno i izloženo tom dejstvu i da ljudi znaju da blagovremeno i potpuno iskoriste i minimalne prirodne uslove za svoju zaštitu.

Gasmaske i razna zaštitna odela možemo koristiti za zaštitu od toplotnog dejstva samo ako imaju odgovarajuće osobine i ako ih blagovremeno upotrebimo, što je, s obzirom na iznenadnost i kratkotrajnost dejstva, veoma teško. Zato bi osnovna namena ličnih sredstava bila, pre svega, da zaštite od radiološke kontaminacije. Ovo nikako ne umanjuje njihov značaj, jer baš radiološka kontaminacija ostavlja najtrajnije posledice i u velikoj meri otežava dejstvo i život jedinica. Cilj primene tih sredstava jeste da se živa sila zaštiti od interne kontaminacije, tj. da kroz organe za disanje, pore i otvore na koži ne unese u organizam radioaktivne agense. Pored toga, njima se štite otkriveni delovi tela, umanjuje se uticaj spoljnog zračenja i olakšava dekontaminacija.

S obzirom na ovakvu ulogu ličnih zaštitnih sredstava i prirodu radiološke kontaminacije, veoma ozbiljno se postavlja pitanje obučenosti i osposobljenosti pojedinaca i jedinica za duže dejstvo pod zaštitnim sredstvima. Prema nekim podacima, taloženje radioaktivnih padavina kod prizemnih eksplozija traje nekoliko časova, na primer, kod bombe od 20 KT oko 6 časova. Ovde se ne misli na taloženje svih padavina, jer ono traje mesecima i godinama, već samo onih koje mogu biti od značaja u operativno-taktičkoj situaciji. Ako ljudstvo u rejonima zahvaćenim radioaktivnim padavinama želi da se zaštiti, mora stalno da bude pod zaštitnim sredstvima. Isto važi i za ljudstvo u neposrednoj blizini kontaminirane prostorije, jer postoji opasnost da vetar i atmosfertske padavine raznesu radioaktivne čestice. Dejstvo jedinice pod zaštitnim sredstvima iziskuje

vanredno velike napore. A to bi bio čest slučaj s obzirom na masovnu upotrebu atomskih i verovatnu upotrebu hemijskih borbenih sredstava.

Sredstvima lične zaštite trebalo bi da bude snabdeveno sve ljudstvo u armiji i stanovništvo. Naravno, to je vezano sa materijalnim mogućnostima zemlje. Zato je potrebno sagledati druge mogućnosti koje u tom smislu postoje. Trebalo bi videti šta se sve može uzeti za zaštitu ako nema gasmaske, kako bi se one mogle improvizovati od gaze, vate i drugog materijala i koja sve priručna sredstva mogu poslužiti za ličnu zaštitu (cerade itd.). Sagledavanje svih tih mogućnosti i obuka ljudstva u njihovom korištenju mogli bi u datoj situaciji ublažiti nedostatak sredstava lične zaštite.

Kolektivna sredstva zaštite. Pored ličnih postoje i kolektivna sredstva zaštite. Zato je izgradnja i osposobljavanje objekata za zaštitu pojedinih grupa, jedinica i civilnog stanovništva od dejstva atomskog oružja veoma važna. Mislimo da ovde, pre svega, dolaze u obzir razna skloništa i zakloni poljskog tipa i postojeći objekti na zemljištu. Mada su skloništa najsigurnija, nemoguće ih je izgraditi toliko i takvih da bi pružila masovnu i apsolutnu zaštitu. To se odnosi prvenstveno na skloništa za potrebe armije jer je, pored ostalog, teško unapred predvideti gde će i kakva potreba biti za njima, naročito kad su u pitanju železobetonska skloništa i utvrđenja koja bi se u te svrhe gradila još u miru. No i pored neospornog značaja koji imaju ta skloništa, njihove mogućnosti su ipak ograničene. Da bismo bolje sagledali kakve su te mogućnosti zaštite, iznosimo neke podatke o efektima atomske bombe od 20 KT. Kod prizemne eksplozije te bombe u zemlji srednje tvrdoće, stvara se krater poluprečnika 51, a dubine 15 metara. Kod podzemne eksplozije, ako je njen centar oko 7 metara ispod površine zemlje, poluprečnik kratera iznosio bi 60, a dubina 23 metra. Napominjemo da se kod eksplozija u vazduhu ne stvara krater. Iz ovih podataka vidi se da je uspešna zaštita od direktnog dejstva prizemne i podzemne eksplozije dotovo nemoguća i sa veoma solidnim i skupim skloništim.

Zaštita od radioaktivnog dejstva u neposrednoj blizini nulte tačke (NT) veoma je teška. Uzmimo, na primer, eksploziju u vazduhu atomske bombe od 20 KT i njeno početno radioaktivno zračenje. Na 500 metara od centra eksplozije ukupna doza neutronskog i gama zračenja je 97 620 rendgena. Na 700 m je 20 760 r, na 900 m 6668 r, na 1100 m 1728 r, na 1300 m 555 r, na 1700 m 72 r, na 2000 m 16 r, na 2600 metara je svega 1 rendgen.

Upoređenjem ove vrednosti sa poludebljinama nekih materijala može se sagledati stepen zaštite koji oni pružaju. (Poludebljina nekog materijala jeste ona debljina koja početno radioaktivno zračenje smanjuje za polovinu. Njena veličina zavisi od gustine materijala.)

Na primer:

Materijal	_____	Gustina u g/cm ³	—	Poludebljina
zemlja	_____	1,60	—	19 cm
beton	_____	2,31	—	13,3 cm
čelik	_____	7,86	—	3,8 cm.

Razna skloništa. Poređenjem ovih sa navedenim podacima o jačini početnog radioaktivnog zračenja, lako se može zaključiti da bi bile potrebne velike količine zemlje, odnosno betona ili čelika da bi se, na primer, na 500 metara od centra eksplozije početno zračenje svelo ispod 450 r, tj. ispod srednje smrtne doze. Podacima o dubini kratera i jačini radioaktivnog zračenja i zaštitnim osobinama raznih materijala htelo se ukazati na nemogućnost apsolutne i masovne zaštite čak ni izradom velikih i skupih skloništa. Gledane sa tog stanovišta, razne akcije u pojedinim zemljama za izgradnju raznih tipova protivatomskih skloništa i pored toga što se njima ne može poricati izvestan značaj u pogledu zaštite, ipak su više svojevrstan »biznis« uslovljen hladnim ratom. Napred nismo izneli toplotne i efekte udarnog talasa pošto se može smatrati da sva skloništa pružaju dosta solidnu zaštitu od njihovih primarnih efekata, ali ne i od naknadnih kao što su veliki požari, rušenja u naseljenim mestima, zatrpavanje ulaza i izlaza iz skloništa i slično.

Skloništa raznih tipova trebalo bi da, pored ostalog, obezbede i zaštitu od radiološke kontaminacije. To se postiže hermetizacijom i ventiliranjem skloništa, odnosno regeneracijom vazduha. Za ovo su mogućnosti dosta raznovrsne. Mogu se koristiti u tu svrhu razni formacijski ili improvizovani filteri, a vazduh se može regenerisati i pomoću odgovarajućih hemijskih materijala.

Skloništa ipak pružaju relativno najveći stepen zaštite, pogotovo od primarnih efekata udarnog i toplotnog dejstva. Odgovarajućim osposobljavanjima ona mogu da zaštite i od radiološke kontaminacije. Iz svega toga, kao i s obzirom da će rat biti pokretan, manevarski, proizlazi da se treba orijentisati na ukopavanje, poljsku fortifikaciju, korišćenje i priosposobljavanje svih objekata koje pruža zemljište.

Prirodni uslovi zaštite. Da bi se u svim situacijama obezbedila zaštita i iskoristile sve mogućnosti neophodno je stalno proučavanje i upoznavanje, a onda i pravilno korišćenje zemljišta na kome jedinica dejstvuje. Moglo bi se primetiti da smo do sada u mnogim razmatranjima bili jednostrani. Problem zaštite smo rešavali, pre svega, kroz rastresiti raspored, u nameri da se što manji deo jedinice, ili što manje jedinica, zahvati atomskim udarom. Postavlja se pitanje — kako rasporediti jedinicu u određenom rejonu da bi pretrpela što manje gubitaka ako bude obuhvaćena atomskim udarom? S obzirom na njihovu prirodu, različite su mogućnosti i problemi zaštite od dejstva atomskog oružja u raznim zemljišnim uslovima kao: u gustim šumama, na otvorenom ravničastom zemljištu, u otvorenim i zatvorenim dolinama, tesnacima itd. Zato te uslove treba uvek imati u vidu i dobro poznavati sve efekte atomskog oružja u raznim uslovima i operativno-taktičkim situacijama kako bi se u datoj situaciji većim rasporedom obezbedio maksimalni stepen zaštite ljudstva. U tome se ogledaju veština i sposobnost savremenog starešine. Vredno je istaći da je reljef naše zemlje veoma raznovrstan, interesantan i da većtom komandantu pruža u tom smislu široke mogućnosti.

Pod prirodnim uslovima zaštite podrazumevamo i objekte na zemljištu i njihovo osposobljavanje za protivatomsku zaštitu. Ovde bismo samo ukratko istakli nekoliko primera i ukazali u kom pravcu bi trebalo

tražiti rešenje. Osposobljavanjem podruma i prizemnih prostorija kod zgrada od tvrdog materijala, u malim naseljima, na periferiji malih gradova, svuda gde ne postoji opasnost od velikih požara, rušenja i zatrpavanja — stvorili bismo mogućnost za zaštitu velikog broja ljudi. Ovo bi se postiglo ojačavanjem tih objekata priručnim materijalom, njihovom hermetizacijom i obezbeđenjem ulaza i izlaza. Na sličan način mogu se urediti prirodne jame i pećine, železnički i drumski tuneli, propusti, vrtače, doline, tesnaci i drugi slični objekti. Zavisno od operativno-taktičke situacije, potrebno je što više ljudstva i sredstava smestiti u takve objekte, a van njih držati samo onoliko koliko je u datoj situaciji neophodno.

U istom smislu zemljište bi trebalo koristiti za smeštaj sredstava za život i borbu. Posebno je delikatan problem zaštite hrane i vode. Hrana se mora sklanjati u objekte koji pružaju zaštitu od primarnih efekata i radiološke kontaminacije. Pokrivanjem bunara i izvora, a kasnije i eventualnom dekontaminacijom okolnog zemljišta, obezbeđivaće se voda za piće.

Zemljište može slabiti i pojačavati efekte atomskog oružja. U naseljenim mestima i šumskim kompleksima požar je daleko opasniji nego na otvorenom i ravnom zemljištu. Pravilnim uočavanjem svih bitnih karakteristika šume i naseljenog mesta, korišćenjem svih snaga i sredstava i blagovremenim preduzimanjem odgovarajućih mera, mogu se znatno smanjiti i ublažiti razmere i posledice eventualnih požara. Blagovremena procena šume, odnosno naseljenog mesta, i sagledavanje svih opasnosti, pravljenje preseka kroz šume i račišćavanje naseljenih mesta radi lokalizovanja požara, prikupljanje svih sredstava na terenu koja mogu poslužiti za lokalizovanje i gašenje požara u šumi i naseljenom mestu, formiranje grupa i ekipa od civilnog stanovništva za gašenje požara i njihovo raspoređivanje na ugrožena mesta, određivanje i raspoređivanje jedinica sa zadatkom da intervenišu na određenim mestima u slučaju požara — bile bi samo neke od tih mera.

Pored iznetog, u okviru pripreme teritorije za zaštitu došlo bi i preduzimanje mera za prikupljanje svih sredstava koja mogu poslužiti za službu dozimetrije i detekcije, za radiološku dekontaminaciju, gašenje požara i otklanjanje drugih posledica dejstva atomskog oružja. U širem smislu tu bi došlo i korišćenje raznih službi kao što je: meteorološka, hidrometeorološka, seizmološka i druge za potrebe praćenja i kontrolu atmosfere i vode, otkrivanje atomskih eksplozija i radiološke kontaminacije.

MERE ZA OTKLANJANJE POSLEDICA NAPADA

U mere za otklanjanje posledica dejstva atomskog oružja spadaju: radiološka dekontaminacija žive sile, naoružanja, tehničkih sredstava, zemljišta, hrane i vode, kao i svih kontaminiranih predmeta potrebnih za život i borbu (što će se detaljnije obraditi); račišćavanje ruševina; gašenje i lokalizovanje požara; trijaž povređenih i ranjenih, ukazivanje prve pomoći i evakuacija; kontrola kontaminiranosti zemljišta, atmosfere, hrane i vode.

Do radiološke kontaminacije u velikim razmerama dolazi posle prizemnih i podzemnih (podvodnih) atomskih eksplozija i primene borbenih radioaktivnih materija. Njome mogu biti zahvaćene velike jedinice. Masovna je. Utoliko pre je važna radiološka dekontaminacija. Ona se sastoji u odstranjivanju radioloških agenasa sa žive sile, naoružanja, tehnike i drugih sredstava potrebnih za život i borbu, sa zemljišta, hrane i vode. Na taj način se živa sila obezbeđuje od spoljnog zračenja i unutrašnje kontaminacije. U slučaju masovne radiološke kontaminacije nećemo uvek imati dovoljno formacijskih sredstava za dekontaminaciju. Ali i za to postoje mnogobrojne mogućnosti na terenu, pod pretpostavkom da dobro poznajemo metode i sredstva radiološke dekontaminacije. Pored vode, kao osnovne materije, za radiološku dekontaminaciju možemo koristiti deterdžente, razne organske rastvarače, alkalije, kiseline i slično. Za dekontaminaciju žive sile, tehničkih sredstava i zemljišta mogu se koristiti: javna kupatila, vatrogasne mašine, uređaji za gašenje požara, pranje vozila i čišćenje ulica, motorne i ručne vinogradarske, voćarske i druge prskalice, pokretne i stalne perionice, dezinfekcione stanice, razne laboratorije, servisi za čišćenje odela, usisivači prašine, razna sredstva i materije za izolaciju kontaminiranog zemljišta, četke i noževi za skidanje boja i lakova itd. Ima vanredno mnogo mogućnosti za organizovanje masovne radiološke dekontaminacije. Uz dobro poznavanje problema, sa malo snalažljivosti, svaki komandant u svakom naseljenom mestu i van njega može od sredstava na terenu organizovati stanicu za dekontaminaciju žive sile i tehnike.

Pored već istaknutih mera i korišćenja raznih sredstava i službi za raščišćavanje ruševina, gašenje i lokalizovanje požara, treba podvući da je za otklanjanje posledica atomskog udara potrebno sagledati i iskoristiti sve mogućnosti koje u tom pogledu već postoje.

Poznavanje efekata atomskog oružja, mogućnosti zaštite i mera za otklanjanje posledica od strane svakog pripadnika oružanih snaga i stanovnika, zajedno sa dobrom organizacijom i disciplinom, važan je uslov za uspešno organizovanje dobre zaštite od atomskih borbenih sredstava.

Pukovnik

Ivan FRANKO

METOD SASTAVLJANJA

TAKTIČKIH ZADATAKA ZA OBUKU STAREŠINA

JEDNO ISKUSTVO IZ RADA U ŠKOLAMA

Za praktičnu obuku starešina potrebno je pripremiti odgovarajući taktički zadatak, čiji sadržaj i obim zavise ponajviše od nastavnog cilja.

Prema nastavnom cilju zadaci mogu biti:

a) Opšti taktički — u kojima je težište na radu i borbenim dejstvima pešadijskih jedinica. Rad tih jedinica razrađuje se potpuno, a rad drugih rodova i službi samo koliko je potrebno da ojačanja i podrška pešadijske jedinice u pretpostavljenoj borbenoj situaciji budu u skladu sa njenom ulogom i zadatkom.

b) Stručni taktički — u kojima je težište na određenom rodu, odnosno službi, čiji se rad razrađuje potpuno, a dejstvo pešadije i drugih rodova i službi razrađuje se samo koliko je potrebno da se stvore logični uslovi za razradu dejstva težišnog roda-službe.

Pri razradi ovakvih taktičkih zadataka rešavaocima se obično daje potpuna odluka opštevojnog starešine, iz koje proističe zadatak roda. Međutim, ako to zahteva nastavni cilj, zadatak se može postaviti i tako da se od rešavalaca u odgovarajućoj meri traže rešenja i po drugim rodovima-službama.

c) Kompleksni taktički — u kojima se daje podjednako mesto svim obuhvaćenim rodovima i službama. Ovaj se zadatak mora razraditi kompleksno, sa dovoljno podataka za sve, tako da se

rešavaoci mogu kompleksno obučavati i u datoj situaciji sagledati ulogu i zadatke svih obuhvaćenih jedinica i ustanova.

Kompleksni zadatak je u svakom pogledu najteže pripremiti, jer sve jedinice i ustanove moraju biti potpuno i logično uklopljene u pretpostavljenu ratnu situaciju, što se mora dočarati nizom odgovarajućih podataka.

Svaki taktički zadatak može se pripremiti za rešavanje po karti, na zemljištu, pomoću reljefa ili kombinovano. U svakom slučaju treba voditi računa o realnom materijalnom obezbeđenju koje će rešavaoci imati u svom radu.

Isto tako, rešavaocima se može dati dovoljno vremena, tj. da rade u okviru normalnog radnog vremena u školi, komandi ili jedinici. O tome treba voditi računa, jer se operativno vreme dato u zadatku obično neće poklapati sa astronomskim u čijem će okviru raditi rešavaoci. Takođe se može dati skraćeno vreme radi navikavanja rešavalaca na brži rad, odnosno operativno vreme radi njihovog dovođenja u položaj da imaju samo onoliko vremena koliko bi ga logično mogli imati u odgovarajućoj ratnoj situaciji. Poželjno je da se operativno vreme dato u zadatku poklapa sa astronomskim u kome će raditi rešavaoci.

Za koju formu obuke, sa kakvim sadržajem i za koje uslove izvođenja

treba da bude pripremljen taktički zadatak određuje komandant jedinice, odnosno nadležni starešina u školi, u skladu sa planom i programom obuke. Razrađivač zadatka se mora blagovremeno s tim upoznati i utvrditi čemu rešavaoci treba da se obuču u organizacionom procesu rešavanja zadatka, a čemu u dinamici.

Pre početka razrade zadatka treba izvršiti odgovarajuće pripreme.

U teornoj pripremi potrebno je solidno proučiti pravilske odredbe i druge materijale u vezi sa dejstvima »plave« i »crvene« strane. To je vrlo važno, jer kompozicija zadatka i svi postupci strana moraju biti u što boljem skladu sa svim faktorima koji na to utiču, tj. moraju imati puno opravdanje u odgovarajućim pravilskim odredbama i elementima date situacije. Eventualna odstupanja od toga potrebno je u odgovarajućem momentu objasniti rešavaocima, da bi im to poslužilo kao poučan primer stvaralačke primene pravilskih odredaba.

Praktična priprema obuhvatala bi: proučavanje uslova datih kao okvir u kome zadatak treba da bude razrađen i pronalaženje najpogodnije forme obrade i obima svakog dokumenta, odnosno elaborata u celini. Zatim, potrebno je odrediti i formulisati nastavna pitanja koja treba obraditi kroz rešavanje zadatka. Ovo je važan deo posla, jer od toga kako će razrađivač shvatiti i sprovesti postavljene uslove u velikoj meri zavisi uspeh u komponovanju i pripremi zadatka.

Na primer, potrebno je temeljito proučiti i ova pitanja: na kakvom zemljištu će se odvijati borbena dejstva i kakav treba da bude odnos snaga; kakvo mesto i ulogu dati jedinici u okviru borbenog poretka više jedinice; kojim sredstvima i uolikoj meri treba podržati dejstva jedinice; koliku širinu zone dejstva dati u odbrani,

odnosno koliku dubinu zadatka u napadu; da li neka od strana, odnosno jedinica, treba da raspolaže nuklearnim naoružanjem ili ne; da li treba i u kojoj meri obraditi pripreme radnje: dovođenje jedinice iz dubine, eventualni prelazak preko reke itd.?

Materijalna priprema obuhvatala bi: pripremu potrebnih kompleta karata, trebovanja vozila za eventualni izlazak na teren i sl.

RAZRADA ELABORATA

Izbor zemljišta na kome će se odvijati zamišljena borbena dejstva ima poseban značaj, jer zemljište sa svojim karakteristikama predstavlja uvek jedan od osnovnih elemenata svake borbene situacije. Može doći u obzir zemljišni pravac ili prostorija, što zavisi od teme, odnosno vrste zadatka, veličine jedinica za koje se on priprema i drugih uslova kojima izabrano zemljište treba da odgovara. Na primer, za temu »Borba protiv vazdušnog desanta« potrebno je naći rejon — mesto pogodno za spuštanje vazdušnog desanta; za temu »Napad sa forsiranjem reke«, treba nam zemljište sa odgovarajućom rekam čije karakteristike omogućavaju da se jasno i poučno obrade predviđena nastavna pitanja. U svakom slučaju, potrebno je da zemljište omogućava poučnu upotrebu određenih rodova i službi, da odgovara predviđenom načinu izvođenja i omogućava više varijanti za celishodno rešenje zadatka.

Da bi se utvrdilo da li izabrano zemljište ispunjava postavljene uslove, potrebno je već pri njegovom izboru u osnovnim konturama na karti ili na papiru skicirati zamisao razrade zadatka, povezujući način obrade nastavnih pitanja sa objektima na zemljištu. Korisno je da se predvidi viš

celishodnih rešenja za svako nastavno pitanje.

Preporučljivo je da se odaberu dva pravca (prostorije) i na njima uporedo rešavaju određeni problemi. Starešina koji je naredio razradu zadatka odlučiće se za zemljište koje više odgovara. Ako se neki problemi ne mogu na izabranom zemljištu rešiti po najcelishodnijoj varijanti, starešina odlučuje čemu treba dati prednost.

Po izboru zemljišta, treba napraviti plañ razrade elaborata, jer se tako obezbeđuje organizovan rad, pogotovo ako u njemu učestvuje više ljudi. Planom se reguliše: početak rada, rok završetka pojedinih dokumenata, vreme eventualnog izlaska na zemljište, zaduženja pojedinih učesnika, kolektivne diskusije radi usklađivanja gledišta po spornim problemima i druga pitanja.

Rad na pripremi zadatka ne sme biti poznat onima koji će ga rešavati.

Svi elementi zadatka zavise jedan od drugog. Zato menjanje nekog detalja u jednom dokumentu zahteva promenu i u drugim dokumentima, što povećava obim posla, naročito kod kompleksnih zadataka, a pogotovu ako je već razrađena i dinamika. Zato stalno treba imati u vidu šta je glavno a šta sporedno u zadatku, pa tim redom rešavati probleme i obrađivati dokumente.

Vrlo je važno da se na zemljištu pravilno odredi linija sudara strana, tj. linija sa koje bi u ratu počelo dejstvo jedinica po određenoj taktičkoj radnji. To je u stvari zemljišna linija pogodna za određenu taktičku radnju (grebeni, reke, uska grla na pojedinim pravcima i sl.), gde bi obično došlo do izvesnog zastoja u borbenim dejstvima, do unošenja promena u početni borbeni raspored, prelaska iz jednog vida dejstva u drugi itd. Računato po vremenu, prostoru, odnosu snaga,

borbenim postupcima, realnim mogućnostima obeju strana i drugim elementima date situacije, linija sudara je logičan rezultat ranijih dejstava. Potrebno je utvrditi kada će doći do sudara na toj liniji i, polazeći od toga, odrediti prelomne linije ranijih dejstava i predvideti ona koja će se odigrati posle sudara. Sve se to mora što bolje uskladiti sa svim elementima date situacije.

Vreme koje se u razradi daje napadaču za utvrđivanje pri prelasku u odbranu na dostignutoj liniji treba da bude realno. Ako je pretpostavka situacije da se napadač nije odrekao daljih ofanzivnih dejstava, obično mu se daje manje vremena za utvrđivanje, jer je njegov prelazak u odbranu privremen, tj. on će ostati u odbrani samo dok ne dovede nove snage iz dubine i ne obavi druge pripreme za produžetak napada. Ako tema zadatka traži da se napadač dovede u teže uslove, potrebno je omogućiti braniocu da solidnije utvrdi svoje položaje.

Odnos snaga u ljudstvu i sredstvima postavlja se prema datim uslovima, odnosno prema zahtevu plana i programa. Ako to nije određeno, odnos snaga treba uskladiti sa ciljevima obe strane, vremenom, zemljištem i nastavnim pitanjima. Međusobni položaj strana može biti takav da jedna ima pogodnije a druga nepogodnije položaje, da jedna ima rezerve a druga da ih nema, da je jedna strana pretrpela gubitke u ranijim borbama a druga nije itd. Polazeći od nastavnog cilja, stranama se mogu davati i druge prednosti ili slabosti, vodeći računa da sve to bude logično i realno.

Potrebno je precizirati u koje doba godine i dana i u kakvim meteorološkim uslovima će jedinice dejstvovati. Ovo je važno naročito pri razrađivanju borbenih dejstava na koja loše

vreme, noć i slični uslovi mogu imati većeg uticaja.

Sve to u glavnim crtama treba misaono razraditi u fazi izbora zemljišta, a kasnije upotpuniti i uskladiti.

Pri sastavljanju taktičkih zadataka na temu napad u školama se najčešće obrađuju ovi dokumenti: zamisao dejstva strana — opšta dejstva, grafički i u tekstu; zamisao dejstva strana — posebna dejstva, grafički i u tekstu; osnovni zadatak sa potrebnim priložima (šema obostranog rasporeda, prilozima po rodovima i službama itd.); procena situacije sa osnovnom zamisli i potrebnim priložima po rodovima i službama; odluka — zapovest sa šemom odluke i planovima upotrebe rodova — službi ako su neophodni; postavke supozicija sa njihovim rešenjem ili bez njega; može se predvideti i analiza taktičkog zadatka, ukoliko nastavni plan traži da se ona izvodi. Da li će se obrađivati svi ovi dokumenti ili će se neki izostaviti, zavisi od namene taktičkog zadatka: da li je za školu, za rad u jedinici, za ispite i sl.

Zamisao dejstva strana (opšta dejstva) u odgovarajućoj meri obuhvata dejstva jedinica na prostoru do linije sudara, istovremena dejstva suseda i, ponekad, ona koja će se odigrati posle sudara. U ovom dokumentu se postupci jedinica daju samo u glavnim crtama. To je u stvari osnova koja nam daje potrebne elemente za sastavljanje posebnih dejstava strana i osnovnog zadatka i za obradu ostalih dokumenata elaborata.

U opštim dejstvima rešavaju se ova pitanja: sastav strana (daju se jedinice za jedan stepen više od jedinice za koju se sastavlja zadatak), ojačanja i podrška jedinica u artiljeriji, avijaciji, nuklearnim projektilima i sl. Ako se ne može dati potreban okvir sa jedinicom za jedan stepen višom, mogu se dati i potrebni elementi iz jedinice za

dva stepena više. Na primer, ako se sastavlja pukovski zadatak, treba razraditi potrebne elemente divizije i dati zonu i cilj njenog dejstva, odluku komandanta divizije za grupisanje snaga po pravcima i ešelonima, zadatak drugog ešelona (rezerve), raspored svih elemenata borbenog poretka, pozadine i prepreka, rejon gde se predviđa upotreba nuklearnih projektila i vazдушnih desanata i zadatak puka. Ako se predviđa uvođenje dela korpusne rezerve na pravcu dejstva tog puka, ili je on na krilu divizije pa je njegov sused iz okvira borbenog poretka korpusa, ili je, pak, u drugom ešelonu divizije, treba razraditi i one elemente borbenog poretka korpusa koji imaju uticaja na njegova dejstva. Ipak, treba težiti da se ne ide u veliku širinu, jer će biti manje komplikacija, manje će se trošiti karata i vremena. Kod razrade opštih dejstava treba težiti da postupci obe strane budu što približniji mogućim stvarnim dejstvima u pretpostavljenoj ratnoj situaciji.

Neki smatraju da pri razradi opštih dejstava ne treba dati odluku pretpostavljenog komandanta u celini, nego samo ono što je neophodno za rad rešavalaca. Tako bi se utrošilo manje vremena i karata, ali se u toku razrade zadatka pojavljuju izvesni problemi koji nisu blagovremeno rešeni, pa se nešto mora naknadno ispravljati, dopunjavati i ponovo usklađivati. To se može primeniti kod ispitnih i kontrolnih zadataka, kada se od rešavalaca traži samo da oforme šemu odluke i borbenu zapovest. Međutim, kod kompleksnih zadataka, gde se obrađuje dinamika uz učešće više rodova i službi, najčešće se mora u celini obraditi odluka pretpostavljenog starešine.

Za tehničku obradu ovog dokumenta nema šablona. Sve što se može grafički predstaviti na karti ili šemi — ne treba pisati. Samo ono što se ne

može grafički potpuno i jasno prikazati treba objasniti u legendi ili posebnom prilogu, izbegavajući nepotrebno dupliranje posla. Zadatak treba da bude jednostavan, potpun i jasan. Nije korisno voditi »plave« u napadu sa velike dubine. Na odgovarajućoj zemljišnoj (taktičkoj) liniji napravi se presek situacije i zatim se usklade dejstva po vremenu, prostoru i odnosu snaga tako da se dobije realan tempo napada. Dejstva napadača na karti se prikazuju u vidu klinova do linije na kojoj li on prešao u odbranu. Na toj liniji prikazuju se svi elementi njegovog borbenog poretka onako kako bi u pretpostavljenoj situaciji najverovatnije bili raspoređeni i napiše se numeracija svake jedinice. Treba pokazati i mesto gde se predviđaju nuklearni udari i označiti jačinu i visinu eksplozije i prostor koji će zahvatiti. To je potrebno uskladiti sa dejstvom jedinica koje će eksploatisati učinak atomskog udara. Takođe se prikazuje svaki desant za koji se pretpostavlja da će biti spušten u zoni dejstva više jedinice (jačine, mesto, cilj i način spuštanja).

Za »crvenu« stranu, tj. za branioca, u opštim dejstvima daje se odluka komandanta pretpostavljenog onom starešini u čijoj će ulozi biti rešavaoci. Ako su »crveni« prethodno vodili odbrambena dejstva, po pravcima se prikazuju snage koje se brane, zatim snage koje su predviđene za njihov prihvat po dubini, kao i gde je i u kakvom se položaju nalazi jedinica čija će se dejstva razigravati: da li se brani pa će iz neposrednog dodira preći u napad, ili se nalazi u dubini odakle će kao ranije određena rezerva više jedinice, odnosno posle odmora i popune, biti ponovo uvedena u napad iz pokreta. Kod većih formacija može se deo snaga nalaziti u dodiru, a deo van dodira sa napadačem, pa iz te situacije

da pređe u napad. Ako se ta jedinica nalazi u dodiru, neophodno je razraditi njena dejstva prvo za odbranu, a onda za napad, uz potrebno pomeranje elemenata borbenog poretka, a eventualno i promenu zone dejstva. To se može nacrtati na jednoj karti sa upotrebom odgovarajuće podboje. Sve ostalo što je rečeno za »plave« treba uraditi i za »crvene« (sastav jedinica, ojačanja, podrška, odnos snaga itd.). Takođe je potrebno dati podatke o snagama »crvenih« koje se eventualno nalaze u pozadini »plavih«, ako se njihova aktivnost povezuje sa dejstvi- ma bilo koje strane.

Karte na kojima se razrađuju opšta dejstva mogu biti razmere: 1 : 100 000, 1 : 200 000 i 1 : 500 000. Karta opštih dejstava sa objašnjenjem ili legendom predstavlja jednu celinu.

Kada se priprema zadatak po temi »Napad sa gonjenjem«, treba razraditi napad i gonjenje, a ako je tema samo »gonjenje«, zadatak se razrađuje počev od pogodne taktičke linije sa koje napad prerasta u gonjenje. Znači, na određenoj liniji prikazaće se obe strane sa svim elementima i njihov odnos treba tako postaviti da »crveni« koji su dotle napadali mogu preći u gonjenje. Bitno je da uslovi za gonjenje budu što realniji. I ovde je potrebno dati odluku starešina za po jedan stepen viših od komandanata suprotstavljenih jedinica, a dejstva svih elemenata njihovih borbenih poredaka realno uskladiti po odnosu snaga, vremenu i prostoru. U ovoj taktičkoj radnji potrebno je što jače aktivirati jedinice u pozadini »plavih« koji se povlače, imajući u vidu njihove realne mogućnosti. Pošto izvlačenje i povlačenje mogu da uslede zbog direktnog pritiska na jedinicu ili zbog teške situacije kod suseda, odnosno u pozadini, treba dati odgovarajuće elemente za jedan od navedenih slučajeva. Kod gonjenja vreme

u svakom pogledu igra vrlo važnu ulogu, pa mu se mora posvetiti puna pažnja.

Ako treba pripremiti zadatak po temi »Dejstvo vazdušnog desanta«, biće najcelishodnije da se prikaže napad snaga »crvenih« za čiji račun će se spuštati desant i odbranu »plavih« sa snagama koje će neposredno ili posredno biti angažovane u borbi protiv desanta. Ovde se takođe daju odluke komandanata jedinica jedne i druge strane, sa drugim potrebnim elementima, a sve to u odgovarajućoj meri.

Ovo su samo neki okviri za obradu opštih dejstava.

Zamisao dejstva strana — posebna dejstva — proizilazi iz okvira opštih dejstava. Taj dokument obuhvata dejstva jedinice »crvenih« za koju se sastavlja zadatak i one snage »plavih« koje se njoj suprotstavljaju, a obrađuje se grafički obično na karti razmere 1 : 100.000 ili, ako je potrebno da se vidi više detalja, uzima se razmera 1 : 50 000. Crtežom i tekstem prikazuju se sastav, ojačanja, zadatak i podrška jedinica i odluke komandanta obeju strana; za svaku supoziciju daje se zemljna linija i vreme preseka situacije, odnos snaga i sredstava itd.

Sastav, ojačanja i podrška jedinica mogu se dati u legendi na karti, ili ih treba posebno napisati kao prilog uz kartu. Odluke komandanta mogu na karti biti potpuno nacrtane, uz potrebna objašnjenja u legendi (vreme kad je odluka doneta i sl.).

Posebna dejstva se razrađuju od linije sudara do dubine opšteg zadatka »crvenih« u napadu, vodeći posebno računa o tome da tempo napada bude u što boljem skladu sa svim elementima situacije: odnosom snaga i sredstava, kojoj strani zemljište više pogoduje (mogućnost kretanja van puteva, pošumljenost, veći ili manji nagibi i drugo); zatim, uticajem vremena i gu-

bitaka u dosadašnjim borbama, moralom ljudstva itd. Ovo je potrebno istaći jer se tempo napada ponekad određuje bez dovoljno analize svih uticajnih elemenata, pa se kasnije pokaže da je nerealan, što stvara zabunu kod rešavalaca.

Pošto su podaci o susedima i drugim elementima borbenog poretka više jedinice u odgovarajućoj meri dati u opštim dejstvima, nije potrebno da se unose i u posebna dejstva.

Ponekad će se pred jedinicom »crvenih« u napadu braniti cela formacijska jedinica »plavih«, a ponekad cela manja jedinica i deo druge. Na primer, u zoni napada divizije »crvenih« može se nalaziti ceo puk i deo drugog puka »plavih«. Da li tada u posebnim dejstvima treba u celini razrađivati odluke komandanta oba ova puka? Mislim da je dovoljno potpuno razraditi samo odluku komandanta puka koji se ceo brani ispred divizije, a iz odluke komandanta drugog puka dati izvod samo za deo njegovih snaga obuhvaćenih tom zonom.

Posebna dejstva za obe strane sadrže uglavnom iste elemente, s tim što se jedna strana brani a druga napada, pa su njihovi taktički postupci drugačiji.

Ona sadrže i verovatnu odluku komandanata jedinica čija se dejstva razrađuju. Odluka se predstavlja crtežom na karti iz koga treba da se vidi: cilj i težište napada, bliži i sledeći zadatak, odnosno uzastopni zadaci po taktičkim linijama, oblik manevra, zadaci i pravci dejstva jedinica nižih za dva stepena, svi elementi borbenog poretka, pozadina i komandna mesta u početnom rasporedu.

Osnovne postavke za razradu supozicija daju se tako što se predvidi kada i u kakvom odnosu će se naći jedinice na određenoj zemljišnoj liniji (raspoređene za odbranu, u pokretu, sa

većim ili manjim gubicima, sa više ili manje slabih tačaka u njihovom rasporedu i sl.), vodeći računa da sve to bude realno: da obezbeđuje solidnu obradu predviđenih nastavnih pitanja.

Može se desiti da karta posebnih dejstava bude preopterećena podacima ako bismo na nju ucrtali odluke obeju strana i presek supozicija. Zato, ako će se supozicije odigrati na manjoj dubini, za kraće vreme, mogu se dati na posebnom kompletu karata ili na paus-papiru. Kod ispitnih i kontrolnih zadataka obično nema supozicija. Kod taktičkih zadataka koji se pripremaju za obuku starešina u školi, jedinicama i sl. potrebno je u okviru posebnih dejstava dati i presek supozicije i tako obezbediti da se predviđena nastavna pitanja u dinamici mogu solidno obraditi.

Opšta i posebna dejstva su najvažniji dokumenti iz kojih se uzimaju podaci za ostale dokumente. Pravilno postavljena i solidno obrađena, ova dva dokumenta obezbeđuju dobar kvalitet celog zadatka.

Osnovni zadatak, kao dokument, služi zato da se u njemu da zadatak jedinice sa podacima i uslovima na kojima će se zasnivati rad rešavalaca. Sastavlja se na osnovu opštih i posebnih dejstava, s tim što treba imati u vidu: cilj koji se rešavanjem zadatka želi postići, nivo stručne spreme rešavalaca, uslove u kojima će se rešavati zadatak itd. O »plavim« treba dati one podatke koji bi se logično mogli imati u sličnoj ratnoj situaciji.

Forma osnovnog zadatka je najčešće sledeća:

U odeljku I daju se podaci o opštim dejstvima »plave« strane koja su se odigrala do vremena kad rešavaoci primaju zadatak i karakteristični momenti iz tih dejstava, a mogu se dati i potrebni zaključci višeg starešine o verovatnom razvoju daljih dejstava

»plavih«. Zatim se daju podaci o situaciji u vazduhu i upotrebi vazdušnih desanata, o nuklearnim projektilima i sl. Ako se »plavi« brane, može se navesti zašto i kad su prešli u odbranu, kako se utvrđuju, njihove dalje namere itd.

Za »crvenu« stranu daju se dejstva koja su se odigrala do prijema zadatka i, po potrebi, karakteristični momenti iz tih dejstava, zatim podaci o situaciji kod »crvenih«, na frontu i u pozadini »plavih«, dejstva avijacije i drugih vidova ako su obuhvaćeni kao učesnici u pretpostavljenim borbenim dejstvima.

Vremenski okvir u kome se daju ova dejstva treba da bude isti za obe strane.

Ovaj odeljak ne bi smeo biti preopširan, pa treba da sadrži samo ona dejstva strana koja su neophodna rešavaocima za pravilno sagledavanje situacije.

U odeljku II daju se u potrebnom obimu posebna dejstva, mesto, vreme i način primanja zadatka, jer sve to ima uticaja na rad komandanta i formulisanje zadatka jedinice. Na primer, zadatak primljen preko radija mora biti kratko i jasno formulisan, tako da ga onaj ko ga prima može brzo i pravilno shvatiti. Zadatak se može dati u vidu zapovesti, izvoda iz zapovesti, naređenja, depeše i sl. Ako treba dati još neke podatke o »plavima« koji nisu dati u odeljku I, mogu se u ovom odeljku dati u vidu zaključaka pretpostavljenog starešine ili novih podataka. Ako nema novih podataka ili zaključaka o »plavim«, obično se poziva na odeljak I ili se kaže: »Podaci su vam poznati«. U vezi s tim ima različitih mišljenja. Jedni tvrde da je suviše iznositi podatke o »plavim« na dva mesta. Drugi kažu da se u odeljku I daju oni podaci koje bi u ratnoj situaciji starešina znao, pa je opravdano

da se u drugom odeljku daju potrebni zaključci pretpostavljenog ili podaci koje bi komandant jedinice prikupio svojim snagama i sredstvima. Kad su podaci o »plavima« u odeljku I ili u prilogu obaveštajne situacije nepotpuni, a rešavaoci nisu dovoljno obučeni, korisno je dati zaključke pretpostavljenog iz procene situacije; ako su ti podaci dovoljni, a rešavaoci bolje uvežbani u rešavanju sličnih zadataka, ovo nije potrebno.

Neki smatraju da u odeljku II treba dati zadatak pretpostavljene jedinice i odluku njenog komandanta u celini. Drugi smatraju da to nije potrebno, nego da treba dati samo one delove odluke koji imaju uticaja na izvršenje zadatka jedinice i na rad njenog komandanta. Najbolje je poći od toga kako se prima zadatak, pa tako dati i odluku. Ako potčinjeni prima zadatak u vidu zapovesti, odluka bi mogla biti celovita, a ako ga prima u vidu izvoda iz zapovesti, depeše, prirodnije je da se daju samo oni elementi koji imaju uticaja na rad jedinice. Pored podataka iz odluke pretpostavljenog, daju se i drugi potrebni podaci: dejstvo njenih suseda i snaga »crvenih« u pozadini »plavih«, o eventualnoj podršci avijacijom i sl.

U odeljku III daju se dopunski podaci koje rešavalac treba da zna, a ne vide se iz prva dva odeljka i karte obostranog rasporeda: postojanje novih puteva koji nisu prikazani na karti, popunjenost jedinice, stepen zamorenosti i borbeno iskustvo ljudstva, koje će mu se jedinice u toku dejstva prepotčiniti, kad će se javiti starešine ojačanja i podrške, podaci o vremenu itd. Neke od podataka iz ovog odeljka komandant bi u stvarnoj ratnoj situaciji znao. Ako se ne daju posebni prilozi po rodovima i službama, podaci o njima kao i svi drugi koji utiču na rad

rešavalaca mogu se dati u ovom odeljku.

U odeljku IV navode se obaveze rešavalaca: koju literaturu da prouče, eventualno ucrtavanje situacije na kartu, u kakvoj ulozi da se pripreme za rad, da li nešto od dokumenata da pripreme pismeno, kojim metodom i gde će se zadatak rešavati (na zemljištu ili po karti) itd.

Uz osnovni zadatak daju se i potrebni prilozi. Kompleksni zadatak koji obuhvata više rodova i službi ima više priloga, a kontrolni, ispitni i drugi zadaci sa manjim brojem rodova i službi ponekad će imati samo kartu (šemu) obostranog rasporeda.

Karta obostranog rasporeda služi zato da pokaže u kakvom odnosu i gde se nalaze snage obe strane u momentu prijema zadatka. Ucertani rastresito po jedinicama za jedan ili dva stepena nižim, treba da se vide svi elementi jedinica za koju se sastavlja zadatak i oni elementi borbenog poretka više jedinice koji imaju uticaja na njena dejstva, zatim KM, elementi pozadine, prepreke (ako ih ima), predviđena rušenja i drugo. O »plavima« se daju samo oni podaci koji bi se logično mogli imati u sličnoj ratnoj situaciji. Postavlja se pitanje, da li sve što je napisano u osnovnom zadatku treba crtati na karti obostranog rasporeda? Smatra se da treba i na karti prikazati sve što se može, a potrebno je da rešavalac zna, jer je karta i inače za njega najvažniji i najpregledniji dokument. Da bi tekst osnovnog zadatka bio kraći, u njemu se možemo pozivati na kartu obostranog rasporeda.

Prilog po obaveštajnoj situaciji daje se ako ima podataka koji se ne vide iz teksta osnovnog zadatka i šeme obostranog rasporeda, ili je uzeta pretpostavka da su oni prikupljeni kasnije.

Prilozi po rodovima i službama mogu biti u vidu izvoda iz zapovesti ili

naređenja pretpostavljene komande, a daju podatke: kako je pretpostavljena komanda predvidela upotrebu tih rodova i službi, koje zadatke će izvršavati za račun te jedinice i koji se zadaci postavljaju ili samo sugeriraju za iste rodove i službe iz njenog sastava. Rešavaocu zadatka, kao komandantu jedinice, može se dati pravo da postavlja zadatke svim rodovima i službama, bilo da su iz organskog sastava njegove jedinice, bilo da su mu pridate ili ga podržavaju.

Šema obostranog rasporeda i prilozima po rodovima — službama čine sastavni deo osnovnog zadatka. Oni mogu da sadrže i neke druge zadatke i da imaju drugačiju formu.

Osnovni zadatak je najvažniji dokument koji se daje rešavaocu. Stoga se mora pokloniti puna pažnja meri, kvalitetu i jasnoći formulacija njegovog sadržaja.

Kad se završi priprema taktičkog zadatka, pristupa se obradi dokumenata koji se traže od rešavalaca: zapovesti, odluke, šeme odluke, nekog plana i slično, po samo jednoj, obično najcelishodnijoj varijanti. To se ne odnosi na kontrolne, ispitne i njima slične taktičke zadatke kod kojih se ne izvodi dinamika. Kod kompleksnih zadataka, gde je potpunije obuhvaćeno više rodova i službi, a izvodi se i dinamika, potrebno je takođe obraditi sve dokumente koji će se tražiti od rešavalaca, naročito ako će više ljudi rukovoditi rešavanjem zadatka u više odvojenih grupa, čime bi se obezbedilo jedinstvo u njihovom radu.

Kad priprema procenu situacije i rešava zadatak, razrađivač mora da uzme u obzir samo one podatke i elemente sa kojima će operisati rešavalac, tj. da priđe rešavanju zadatka kao rešavalac koji će se prvi put sresti s njim. Ovo je naročito važno zbog toga da ne bi bilo nesporazuma između nastavnika i slušalaca. U rešavanju treba predvideti više realnih varijanti, a elaborat razraditi po taktički najcelishodnijoj, odnosno, s obzirom na nastavni cilj, najpogodnijoj varijanti, jer obično nema mogućnosti da se dinamika razrađuje po svim varijantama.

Koliko će biti supozicija zavisi od nastavnih pitanja koja se obrađuju, raspoloživog vremena i cilja koji se želi postići kroz dinamiku.

Svaka supozicija ima nastavni cilj sa jednim ili više nastavnih pitanja. Supozicija u kojoj nema problema nije poučna ni interesantna za rešavaoca, a koliko će biti problema i koliko će oni biti komplikovani zavisi od obima i karaktera nastavnih pitanja, uzrasta rešavalaca itd.

Forma supozicije nije bitna za njevo rešavanje, a može se dati u vidu izveštaja potčinjenih, zadatka primljenog od pretpostavljenog, podataka dobijenih od suseda i sadejstvujućih jedinica i slično.

Postupak pri sastavljanju supozicije u suštini je isti kao i kod sastavljanja zadatka, samo što je obim posla mnogo manji. Polazeći od toga koja nastavna pitanja treba obraditi, postavljaju se snage jedne i druge

strane na izabranoj taktičkoj liniji, sa odgovarajućim međusobnim odnosom (sve usklađeno po vremenu i prostoru) kako bi se stvorili potrebni uslovi za određene postupke jedinica. Nastavna pitanja za supozicije u napadu mogu biti: uvođenje rezerve (drugog ešelona) u borbu, odbijanje protivnapada, utvrđivanje na dostignutoj liniji, postupak jedinica kad »plavi« izvrše nuklearni udar itd. U odbrani se mogu postaviti ova pitanja: prihvatanje snaga pri njihovom izvlačenju sa prvih položaja, organizovanje i izvršenje protivnapada, sužavanje odbrambene zone i posedanje pogodnih položaja po dubini, zatvaranje breše napravljene nuklearnim udarom »plavih«, borba protiv vazdušnog desanta, premeštanje pozadinskih delova, premeštanje artiljerije, organizovanje prihvatne linije u odstupanju i slično.

Radi uvežbavanja rešavalaca da cene mogućnosti protivnika, u supoziciji se mogu dati podaci o rasporedu samo jedne strane, a drugu da postave sami rešavaoci onako kako bi se prema njihovoj oceni u određeno vreme mogla naći. Može se dati samo taktička linija, vreme, tempo dejstva, situacija u vazduhu itd. a da rešavaoci sami postave obe strane.

Da bi supozicija bila realno postavljena, a predviđena nastavna pitanja sa rešavaocima solidno obrađena, bitno je pravilno rešiti tri problema: prvo, realno postaviti odnos snaga i uslove u kojima se nalaze (drže pogodnije ili nepogodnije položaje, privlače ili ne privlače sveže snage, ima-

ju ili nemaju atomska borbena sredstva, avijaciju i slično); drugo, odabrati odgovarajuću zemljišnu liniju za presek supozicije (po jačini položaja, reljefu, komunikativnosti, pokrivenosti i drugim osobinama zemljište pogodno ili nepogodno za manevar i upotrebu tehnike jedne odnosno druge strane itd.); treće, pravilno ukomponovati operativno vreme (dan, noć, atmosferski pogodno ili nepogodno i slično). Presek supozicija mora biti logičan nastavak prethodnih dejstava, izraz daljih težnji i odraz mogućnosti obeju strana po vremenu, prostoru i odnosu snaga.

Sastavljanje zadataka za odbrambena dejstva u suštini je isto kao i za napadna sa nekim razlikama kod odnosa snaga, vremena i zemljišta, naročito ako se zadatkom obuhvata: odstupanje, borba sa vazdušnim desantima i slično.

Kod obrade opštih dejstava u odbrani, može se uzeti zemljište u prigraničnom delu ili u dubini državne teritorije, a snage »plavih« se logično vode po vremenu i prostoru tako da se stvori odgovarajuća situacija za odbrambena dejstva. Ako odbrana treba da se izvodi u dubini državne teritorije, »plavi« se vode od jedne taktičke linije na kojoj su izvršili pregrupisanje svojih snaga pa produžavaju napad. Ta linija ne bi trebalo da bude mnogo udaljena od linije gde će se braniti »crveni«. Ako branilac treba da bude u težim uslovima, odstojanje od linije na kojoj se »plavi« nalaze u momentu primanja zadatka do linije

odbrane je kraće i zatvaraju ga slabije snage »crvenih«.

Kod napadnih dejstava bitno je pravilno odabrati odgovarajuću liniju sudara, a u odbrambenim dejstvima, pored nje, treba izabrati i liniju preseka situacije, odnosno liniju na kojoj će se naći snage »plavih« i snage »crvenih« koje im se suprotstavljaju u momentu kad starešina jedinice »crvenih« prima zadatak. Na ovoj liniji treba rešiti i problem odnosa snaga. Kad su »crveni« i napadu, odnos snaga je obično u njihovu korist, a kad se brane, »plavi« treba da imaju jače snage. Ovo je vrlo važan problem u svim borbenim dejstvima, pa mu se pri sastavljanju taktičkih zadataka mora posvetiti puna pažnja.

Obično se daje manje podataka o »plavim« kad jedinica »crvenih« nije u dodiru s njima. Sadržina opštih dejstava u tekstu i na karti ista je kao što je rečeno za napad. Osnovni zadatak se piše kao u napadu, s tim što »plave« tretiramo kao napadače, a »crvene« kao braniocce. Karta obostranog rasporeda može da obuhvati obe strane ili samo »crvene«, dok se o »plavima« daju podaci tekstem. Ovo će biti onda kad je linija preseka situacije daleko od rasporeda jedinice za koju se sastavlja zadatak, pa bi bilo potrebno mnogo karata. Kad god je

mogućno, liniju preseka situacije treba dati na takvom odstojanju da se na kartu obostranog rasporeda mogu uneti snage »plavih« u momentu prijema zadatka, da bi rešavalac imao bolju preglednost i lakše cenio situaciju.

Pri sastavljanju zadatka po temi »Napad na vazdušni desant«, ako je cilj obučiti rešavaocce u organizovanju napada na vazdušni desant, treba napraviti presek situacije gde se daju potrebni elementi za rešavanje osnovnog problema, tj. za organizovanje borbe protiv vazdušnog desanta. U opštim dejstvima pokaže se mesto i jačina desanta, način i vreme početka spuštanja, snage čije je dejstvo zavisno od dejstva vazdušnog desanta i drugi potrebni podaci o »plavim«. Kod »crvenih« se pokaže jedinica koja će napadati desant, snage na čije dejstvo desant ima uticaja i drugo što je u konkretnoj situaciji potrebno. Kod posebnih dejstava daju se elementi kao kod napadnih dejstava.

Ovo je jedan od metoda pripremanja taktičkog zadatka za ratne igre i grupna zanimanja starešina. Može se zameriti da je suviše školski i da je ovakav put razrade zadatka dug, pa je potrebno naglasiti da svaki razrađivač prilazi poslu individualno prema datim uslovima.

Potpukovnik

Milanko MAJKIĆ

ЈЕДНА АНАЛИЗА НАПАДА НА ПЉЕВЉА

У до сада објављеним написима о нападу на Пљевља 1941. године постоји разлика у оцјени да ли је тај град могао бити заузет и који су главни разлози неуспјеха. Једни тврде да су се Пљевља могла заузети онаквим снагама и у оним условима, само да се боље руководило нападом. При доношењу таквих закључака полазе од тога да је морал италијанских војника био врло слаб. Искуство, исто тако, третирају као нашу предност, а наше снаге се цијене као респективне — довољне. Као најглавнији узрок неуспјеха посебно истичу слабости командовања у току напада. Поред ових постоје и супротна мишљења. Слична је ситуација и са третирањем неких других акција из НОР, нарочито оних у којима није постигнут планирани успјех. Међутим, најчешће те оцјене нијесу плод свестране анализе односа снага узетог у цјелини и свих околности у којима се акција одиграла. Мислим да ће шира и свестранија анализа дати за право оним другима. Уз то је сигурно да је свако шире проучавање услова у којима су се одиграле и ова и друге акције у НОР пут да се дође до истине и извуку одређена искуства која ће послужити као поука нашем кадру у овлађивању војним знањима.

Оцјена да ли се неки напад могао завршити успјехом или не, треба да се, прије свега, заснива на анализи односа нападача и браниоца, у нападу на Пљевља партизана и италијанског гарнизона. Неоспорно је да је то доста опсежан посао, па је и поред најбоље воље могућно да се појединим чињеницама од битне важности не да одговарајуће мјесто.

У мјерењу односа снага не могу се, на примјер, узети само нападачеве и браниочеве снаге по броју, наоружању, искуству, обучености, моралу... Мора се имати у виду и однос народа на подручју сукоба, као и низ других околности: изненађење, земљиште и његова погодност за борбу у корист једне односно друге стране, утицај времена итд. Но, једна је, и то не мала, грешка ако се до краја не сагледају све компоненте односа снага, а далеко је већа ако се и оне које су сагледане пренебрегавају или подешавају према некој унапријед замишљеној оцјени. Мислим да је у неким написима о Пљевљима јаче изражено ово посљедње.

Познато је да су снаге партизанског одреда за напад на Пљевља износиле око 3050 наоружаних људи. Од тога је директно у нападу на град било ангажовано око 2440, док су два батаљона и једна чета били у засједима на комуникацијама које од Пљеваља воде ка Пријепољу, Рудом и Чајничу.

Бројно стање људства и наоружања нашег одреда се види из извјештаја штаба одреда Главном штабу за Црну Гору и Боку.¹

Однос снага, ако се узму партизанске ангажоване непосредно у нападу и италијанске ангажоване непосредно у одбрани града, износио је 2000 : 2440 или 1 : 1,22 у корист партизана.

Такав однос у броју људи није, с обзиром на снагу одбране и напада, представљао предност за партизанае већ за италијански гарнизон.

Мислим да при овом разматрању не треба узети однос снага уопште у Санџаку, јер су италијанске јединице биле везане за своје гарнизоне иако нијесу биле непосредно јаче угрожене, пошто се партизански покрет тада још није ту снажно развио. Но, потенцијална снага народа који је устајао у борбу против окупатора дјеловала је овдје као елеменат који је неутралисао окупаторову премоћ над партизанским снагама на ширем подручју. Такву потенцијалну снагу представљали су и грађани Пљеваља, али она није у непосредном сукобу дошла до изражаја те се не може узети као елеменат који би требало узети у обзир при мјерењу односа снага. Партизани се можда нијесу довољно оријентисали на то да је искористе, да припреме и организују грађане за акцију. Италијански гарнизон је у том смислу имао веће могућности и више је урадио (на примјер, пропагандом на застрашивању грађанства и организовањем појединаца који су му се били ставили у службу).

Однос у наоружању се не може тачно установити, јер нема података о наоружању Италијана. Зна се да су имали 12 тешких минобацача и двије батерије топова, тј. 8—12 оруђа. Даље се сигурно може утврдити да су сви били наоружани пушкама и одређеним бројем пушкомитраљеза и митраљеза. Да у аутоматским оруђима нијесу оскудијевали могло се оцијенити по ватри приликом напада. Чак, ако би се посади Пљеваља нешто приговорило, дошло би у први ред резобзирно трошење муниције и на мале циљеве, а током ноћи је стварала праву запречну ватру на појединим линијама.

Партизански одред, и то дио који је био непосредно ангажован у нападу на Пљевља, располагао је са 2361 пушком, 46 пушкомитраљеза и 12 митраљеза. Одред је располагао и са 6 лаких италијанских минобацача и једним топом „пито“ 37 мм. Међутим, ова оруђа нијесу уопште употребљена. То посебно говори о нашем тадашњем искуству и обучености.

Међутим, и поред тога што немамо прецизне податке о наоружању непријатеља, очигледно је да је он имао велику предност у погледу ватрених могућности, а нарочито се истиче предност у артиљерији. Та предност је још значајнија кад се има у виду позната вјештина Италијана у организовању ватреног система за одбрану градова и руковању артиљеријском, односно минобацачком ватром.

Посебну предност непријатеља представљала је довољна количина муниције, док су партизани у њој оскудијевали. Тај је недостатак за партизанае био утолико већи што је за успјех у нападу на утврђен

¹ Зборник, том III, књига 1, страна 215.

град било нужно извести низ узастопних јуриша и постепено савлађивати отпор за отпором. То што није било довољно муниције много је умањило расположење бораца да се задрже у граду, сем уколико су били присиљени на то, ако га у првом налету нијесу заузели. Једна од тешких грешака при процјени непријатеља у Пљевљима је и та што се није уочило да је у једном налету тешко ликвидирати утврђени град који брани 2000 људи, солидно наоружаних и припремљених за одбрану. А управо је одлука о нападу заснована на том елементу који је оцијењен као могућан и довољан.

Италијани су били озбиљно припремљени за одбрану. Због тога, а вјероватно и из других разлога, прије свега пропаганде коју је развила команда против партизана представљајући у негативном смислу наше поступке са заробљеницима, Италијани су у тој борби показали морал који се не може потцијењивати. О томе најубједљивије говоре чињенице какав су отпор пружиле поједине јединице посаде на правцима напада наших батаљона. Сјетимо се само неколико познатих детаља које нико не пориче, а који изричито потврђују какву су жилавост у борби показале јединице италијанске посаде.

Дијелови Језеро-шаранског батаљона до зоре су неколико пута нападали зграду основне школе. Успјели су да убаце бомбе кроз прозоре, а група бораца се попела на звоник оближње цркве одакле је тукла ватром по прозорима, али нијесу успјели да ликвидирају то упориште.

Прва чета истог батаљона напала је бомбама стару зграду гимназије. Одједном су се отворили сви прозори и чета је засута бомбама, а затим и снажном пушчаном и пушкомитраљеском ватром, и напад је одбијен. Један њен вод покушао је да зграду обиђе и маневром омогући да се посада савлада, али је и он осујећен снажном ватром противника.

Беранска чета Комског батаљона, која је имала задатак да ликвидира непријатеља у згради поште и продужи напад у правцу упоришта Стражице није, и поред више узастопних јуриша, успјела да заузме пошту нити да се приближи Стражици.

Ускочко-дробњачки батаљон је дијелом снага нападао електричну централу. Група бораца се прикривено и неопажено привукла стражару и ликвидирала га, убацила бомбе кроз прозоре и ушла у приземље зграде. Италијани су се уз снажан отпор повукли на спрат гдје су успјели да се одрже и поред тога што су партизанима стигла и појачања. Касније је и непријатељ добио појачање, а у зору га је помогла артиљерија са Стражице па је успио да задржи централу у својим рукама.

Љешкопољско-љешанска чета Зетског батаљона заузела је затвор и неколико приземних објеката у логору Доловима. Потом је напала касарну, али није успјела, већ се уз знатне губитке морала повући.

Жупско-пјешивачка чета из батаљона „Пеко Павловић“ напала је школу у Маћевцу. И овдје је непријатељ одједном отворио прозоре и засуо партизанае бомбама, а потом снажном ватром стрељачког наоружања, и напад је одбијен.

Бањско-вучедолска чета истог батаљона је такође енергично напала неке утврђене зграде у рејону велике цамије, али је и она енергичним отпором присиљена да се уз губитке повуче. Неуспјехом се завршио и покушај те чете да заједно са Језеро-шаранским батаљоном ликвидира посаду у згради старе гимназије.

За отпор Италијана и њихову спремност за одбрану Пљеваља карактеристичан је и веома снажан, добро организован и изведен противнапад у циљу освајања Малог Богишевца који је претходно био заузео батаљон „Бијели Павле“. Итд.

Примјери у отпору Италијана приликом овог напада, као и наше искуство из рата уопште, говоре о томе да су се Италијани из утврђења умјешно и упорно бранили. Такође су имали посебан смисао за солидно уређење положаја у фортификацијском смислу. У све то смо се убиједили у низу окршаја с њима у борбама за насељена мјеста од 1941. до 8. септембра 1943. године.

Напади партизанских батаљона су били врло енергични па ипак су на многим тачкама остали без резултата. О тој енергичности, као и о улози старјешина, свједочи и број губитака старјешинског састава батаљона. Од укупно 28 старјешина из команди батаљона (7 команди по 4 друга), 10 је избачено из строја. Од тога је у јуришима до зоре погинуло 4 (1 командант батаљона, 2 замјеника политичког комесара и 1 замјеник команданта), а рањено је 6 (3 политичка комесара батаљона, 2 замјеника политичких комесара и 1 замјеник команданта). Овај податак рјечито говори о томе да су старјешине енергично водиле јединице, да се јуришало, али да се непријатељ није предавао. Податак о погинулим и рањеним руководиоцима из команди чета и водова још би рељефније потврдио да су јуриши били енергични, да се Италијани нијесу свргдје предавали и да је чврст отпор непријатеља главни разлог неуспјеха.

Било је и случајева да су се Италијани пред енергичним јуришем предавали као, на примјер, на Богишевцу, где их је заробљено око 30, и у Дому народног здравља, гдје је заробљено 20 (можда су неки или већина од тих из Дома били болничари). Али, од тих појединачних случајева не може се направити правило. Нужно је истаћи и то да мањи дио јединица није добро организовао нити довољно енергично извео јурише. Али, и то су појединачни случајеви, а не никако карактеристика напада у цјелини. Остаје чињеница да су јуриши већине јединица, и поред тога што су били снажни, остали без резултата.

Према томе, овдје се не може говорити о неким предностима партизана у односу на непријатељеву спремност за борбу, односно одбрану, ни у почетку напада ни током њега. На то указује и снажан отпор који је већ у самом почетку борбе за град пружила италијанска посада.

Неопходно је сагледати још искуство и обученост једне и друге стране као елеменат од великог значаја за оцјену успјеха, односно неуспјеха у борби. Не могу да дубље улазим у то какво су борбено искуство имали Италијани, јер за то немам све потребне податке. Не знам да ли су те јединице раније учествовале у неким окршајима

с партизанима и какво су искуство могле имати ако су учествовале у рату у Албанији, Грчкој, нападу на Југославију итд. Али, с обзиром на то да су Италијани имали регуларну армију, за оне услове, а нарочито у односу на нас модерно опремљену, сигурно је да су били солидно обучени. Не може се претпоставити да у обуци нијесу користили искуства из борби у Етиопији, Албанији, Грчкој и Југославији, па макар да дивизија „Пустерија“, чији су дијелови бранили Пљевља, и није до тада учествовала у борбама.

Остаје чињеница да у току борбе за Пљевља није дошла до изражаја ни једна озбиљнија слабост италијанске посаде у организовању и извођењу одбране. Све значајне тачке у граду су биле добро посједнуте, а ватрени систем добро разрађен и организован. Но, не тврдим да би шира анализа истакла и неке њихове слабости у организовању одбране.

Мислим да се искуства наших јединица за такав подухват често прецјењују, а потцјењују искуства Италијана. Тврди се да су партизанске јединице имале потребно или „одређено“ искуство за такав напад, јер је раније у Црној Гори успјело партизанским јединицама да заузму неколико јаких италијанских гарнизона са посадама од више стотина војника. При томе се пренебрегавају битне различите околности и сасвим другачије ситуације у којима су извођени ти напади, од оних приликом напада на Пљевља. У јулском устанку непријатељ је био готово потпуно изненађен, неприпремљен, поколебан општим бунтом народа. Партизански напади су успјели јер су извођени енергично и дрско, снажним концентричним дејствима у којима се у једном налету и за кратко вријеме постигао успјех. Такво искуство није било ни приближно за напад на гарнизон од 2000 људи, какав је био Пљеваљски, који је био спреман за борбу, знао за наше намјере, није био изненађен нити депримиран.

Искуство нас је упућивало да треба силовито и са свих страна напасти непријатеља убацујући дио снага у град. Тако смо и урадили. Показало се да то није довољно. Нијесмо имали практично никаквог искуства за вођење дуготрајне борбе. Требало је поред снажног налета рачунати и на тешку и жилаву борбу, на низ узастопних јуриша којима бисмо завршили акцију. За све то наш одред није у оно вријеме имао потребних услова, а нарочито је био значајан недостатак искуства и бораца и старјешина. Колико нам је за такву борбу недостајало искуства говори и избор часа напада. Напали смо у 4 сата, пред зору, што касније, поучени искуством и из напада на Пљевља, нијесмо радили. Мислим да нас је и искуство из устанка мало повело на погрешан пут. Није на вријеме уочена разлика између начина борбе при нападу на гарнизон који је организовао одбрану и спремно нас чекао и онога који није био спреман и припремљен.

Често се у вези с тим пренебрегава још један значајан фактор. Јединице које су нападале на Пљевља нијесу раније учествовале ни у једној борби, нијесу имале никакво искуство у заједничком дејству. Оне су биле оформљене непосредно прије напада, у покрету са појединих подручја за Пљевља. Уз то, само борци неких јединица имали су извјесно искуство из напада на градове. Такви су били дијелом

борци батаљона „Бијели Павле“, Комског и Ловћенског батаљона, док је добром броју бораца из осталих батаљона то било прва акција или, у сваком случају, први напад на град. Уз то треба имати у виду да је већи дио одреда био састављен од младих људи од којих већина није раније била у војсци. Оно што се научило на курсевима у руковању оружјем које је очи устанка организовала Комунистичка партија, било је код добре половине састава једино војно образовање, сва њихова војна обука.

У цјелини узето и у погледу искуства, обучености, а с тим и умјешности у извођењу борбених дејстава, партизани нијесу имали предност која би повећавала њихове шансе за побједу. У каснијим нападима на градове ми смо располагали значајним искуством, накупљеним и у нападу на Пљевља, тако да су нарочито неке наше јединице постале прави мајстори у заузимању градова. Али, то је било касније. У оно доба ни партизани из Црне Горе, а ни ма којег другог краја, нијесу располагали потребним искуством. Мислим да је друг Тито то имао у виду кад је наређивао да се не врши напад ни на Пљевља, ни на Сјеницу, и да смо се увјерили колико је то важно и колико треба још да учимо и приликом напада на Удбину и још неке утврђене и добро брањене гарнизоне.

Једна од важних околности на којој се мора темељити оцјена да ли се у одређеној акцији могло постићи мање или више јесте и то у којој је мјери остварено изненађење. Познато је да се однос снага мијења често и у геометријској пропорцији у корист стране која оствари изненађење. Зато смо увијек у свим нападима рачунали са изненађењем. Али нам није увијек успјело и да га остваримо. У нападу на Пљевља изненађење није постигнуто. Сигурно је да у овом случају томе није поклоњена потребна пажња, није сагледано све што треба урадити да би се постигло изненађење. Било је и низ посебно тешких околности. Просто се није могло сакрити од непријатеља стварање одреда такве снаге на читавој територији Црне Горе. Морала се повести и одређена агитација, дати перспектива тим борцима који су први пут напуштали своја села и ишли у Санџак. Изношењем стварног циља акције хтјело се добити на спремности бораца да издрже тешкоће које су их чекале у путу и при нападу. Покрет тако велике групе, са тако широког подручја, и њен стварни циљ тешко су могли остати непознати Италијанима, мада се у том погледу могло много више учинити. Међутим, и за остваривање изненађења и за сагледавање његовог многоструког значаја требало је искуства, а ми га онда још нијесмо имали.

Италијански гарнизон није тачно знао правце, можда ни час напада, али ни партизани нијесу знали гдје се налазе све италијанске утврђене отпорне тачке. Ни у том погледу нијесу искоришћени постојећи услови да се сазна тачан распоред непријатељевих снага. Тако су партизанске снаге, умјесто да изненаде, биле изненађене жилавим отпором, изненадном појавом и ватром појединих италијанских засједа. У цјелини, значи, изненађење се не може узети као елеменат који је дјеловао у смислу преваге шанси партизана на побједу над гарнизонам чија је снага била равна, а у нечему и већа од њихове.

То нико не пориче, али многи пренебрегавају ту чињеницу кад тврде да су Пљевља ипак могла пасти.

Неповољно су утицали на партизанске снаге и услови земљишта и вријеме. У непосредној околини Пљеваља терен је откривен, главице заобљене, равне, без погодних природних заклона. За добар дио партизана то је био терен непознат и различит од оног на којем су били навикли да се крећу и дејствују. Није пружао повољне услове нападачу за прикривено привлачење, појачавање снага, кретање курира и слично, а нарочито дању, док је та тешкоћа била велика и ноћу јер је непријатељ околину града освјетљавао рефлекторима и ракетама. Италијанима је такав терен погодовао за максимално коришћење ватре и осматрање. Уз то, они су се били утврдили, а у граду припремили објекте за дејство. Град који су добро познавали пружао им је најповољније услове за скривено маневровање снагама, потхрањивање, снабдијевање. Значи, и летимичан осврт на земљиште говори и о томе да је оно више погодовало италијанском гарнизону који се бранио, него партизанским снагама које су нападале. Да би се те опште познате предности браниоца, с обзиром на убитачну моћ аутоматског оружја, избјегле или смањиле, напад је извршен ноћу. Међутим, пошто је почетак напада био крајем ноћи, то се за тако кратко вријеме, колико је преостало до дана, није могао сломити отпор италијанских снага. Онда кад је био критичан момент, нарочито за наше снаге, а дјелимично и за Италијане, почело је да се раздањује па је ватрена надмоћност Италијана дошла до пуног изражаја.

У цјелини узевши, види се да партизанске снаге нијесу имале потребне предности и да је неуспјех посљедица објективног односа снага, тако да и мало солидна анализа не даје никаквог мјеста категоричној тврдњи да су Пљевља онда, у оним условима и онаквим снагама, могла бити заузета.

Анализи појединих акција може се прићи и одређеном аналогјом, њиховим упоређивањем са другим сличним акцијама. Ако макар и летимично погледамо историју народнослободилачког рата, запазићемо да су се многи наши први напади на утврђене гарнизоне завршили неуспјехом. Мислим на нападе који су извођени у периоду кад је непријатељ уочио опасности које му пријете и почео да се припрема за одбрану и утврђује. Тако је 22. децембра 1941. године извршен напад на Сјеницу. У њему су учествовала три батаљона партизана, док се тачан број милиције која је бранила град не зна. Према неким подацима, Сјеницу је бранило око 300 људи. Напад није успио. Таквом исходу свакако су много допринијели наше неискуство и недовољно наоружање.

Ноћу између 26. и 27. јуна 1942. године дијелови Првог крајишког одреда напали су Сански Мост који су бранили усташе и домобрани. Напад није успио, а одред је претрпео знатне губитке. Само његова источна колона имала је око 70 мртвих, од којих се око 20 утопило у ријеци Сани.

У два наврата, 7. јула 1941. и 26/27. новембра 1942. године, крајишке јединице су без успјеха напале Босански Нови који су бранили

ушташе и домобрани. Приликом напада у новембру, Босански Нови са широм околином браниле су, поред ушташа и домобрана, и двије чете Нијемаца.

У јулу и августу 1942. године извршена су по два безуспјешна напада на Бугојно и Купрес. Те гарнизоне су сачињавали домобрани и ушташе.

Ноћу између 26. и 27. новембра 1942. године личке и банијске јединице (четири бригаде) нападе су Двор на Уни који су бранили дијелови двије домобранске бојне. Борбе су вођене три дана и напад се завршио неуспјехом. Партизани су имали око 300 избачених из строја.

Ноћу између 10. и 11. децембра 1942. године још је једанпут нападнут Сански Мост и напад је завршен неуспјехом.

Ваља поменути да су у нападима од јула 1942. године па на даље учествовале наше прослављене бригаде Прва, Друга, Трећа, Четврта и Пета пролетерска, Прва и Друга крајишка, затим бригаде Шесте личке и Седме банијске дивизије.

Очигледно је да су у свим овим нападима прецијењене своје а потцијењене непријатељеве снаге. Однос снага и искуство којим смо тада располагали нијесу били довољни за успјех у нападу на јаче гарнизоне. Гарнизоне какав је био Пљеваљски нијесмо могли у оно вријеме заузимати, наше снаге још нијесу биле дорасле за такве подухвате. То није било ни неопходно за рашћење нашег покрета у оном периоду. Кад су наше снаге нарасле и стекла се потребна искуства, а то је било крајем 1942. и у 1943. години, дошли су на ред и напади на гарнизоне какав је био Пљеваљски.

Да смо у многобројним нападима на градове бар неколико пута у оно вријеме савладали гарнизон од 2000 окупаторских војника, могло би се са више вјероватноће претпоставити да смо и у нападу на Пљевља могли успјети. У противном, поставља се питање које су то наше предности на основу којих смо то 1. децембра 1941. године наводно могли, а раније и касније у току 1942. године не, и који су разлози што то касније нијесмо ни покушавали? Раније је речено, и мислим да је то тачно, да реалних изгледа на успјех није било, већ да је одлука о нападу тешка грешка.

Кад би се дубље проучили наведени и други напади из тог периода, дошло би се до закључка да је обрачун са домобранима био релативно лакши него са осталим формацијама непријатеља. Међутим, то није било правило, о чему свједоче примјери Двора на Уни, Босанског Новог, Санског Моста итд. Ово помињем зато што ни Италијане није био глас великих бораца, али се ни та тврдња не би могла односити на сваку ситуацију. Наше искуство из рата говори да су Италијани кад су се бранили из утврђених рејона, били веома упорни и да се нијесу предавали чим би их се јаче притиснуло. Историјска је чињеница да послије Пљеваља нијесмо читаве двије године нападали гарнизоне са искључиво окупаторском посадом већом од 1000 људи, и то у првом реду због неизвјесности исхода таквих подухвата, тј. мале вјероватноће успјеха а велике могућности да се претрпе те-

шки властити губици. Мислим да је то био плод одређеног искуства, поред осталог, и из напада на Пљевља.

Све то скупа, по мом мишљењу, значи да је апсурдна категоријна тврдња да су се Пљевља могла заузети. Јер, ако се то могло 1. децембра 1941. године, са тек мобилисаном војском, без већег искуства, поставља се питање какве су тек наше могућности биле крајем 1942. и у 1943. години, кад смо били заиста прекаљени и обogaћени искуством и, у односу на 1941. годину, добро наоружани?

Мислим да су оцјене о којима је ријеч нереалне, необјективне и лишене стварних основа. Наиме, ако нашим неуспјелим акцијама које су у рату могућне и дешавају се, тражимо разлог само у субјективним слабостима а потцјењујемо снагу непријатеља, не поступамо објективно и правилно.

Утврђивање главног узрока неуспјеха и, уопште, узрока што се у одређеној акцији није успјело у овој или оној мјери, од посебног је значаја за анализу сваке акције. Зато је потребно служити се методом објективног сагледавања свих околности. У неким написима о Пљевљима, а сличних случајева има још у нашој војноисторијској публицистици, прилично се олако доноси суд о томе шта је главни узрок успјеха, односно неуспјеха. За напад на Пљевља тврди се да су основни узрок неуспјеха слабости командовања у току напада.

То на први поглед изгледа убједљиво кад се пође од оцјене да се непријатељ предавао гдје год се јаче притиснуо, да је с обзиром на такав његов морал однос снага био повољан за нас и да смо имали одређено — довољно искуство. Међутим, из досадашњег излагања је сасвим јасно да овакве оцјене не одговарају стварности.

Сигурно је да међу субјективним узроцима неуспјеха видно мјесто заузимају и слабости командовања. Но, ако се хоће остати на нивоу објективне истине, потребно је да се свестрано и објективно сагледају и командовање и услови у којима је оно извођено. Чињенице се не смију подешавати према унапред замишљеној оцјени, него обратно, оцјена мора бити заснована на анализи чињеница.

Чињеница је, пак, да је командовање у току напада било организовано по истом принципу како смо то радили и касније, у току 1942. и 1943. године, приликом напада на градове. Чланови штаба одреда подијељени су на три сектора да би што непосредније утицали на потчињене јединице, јер се то није могло обезбиједити са једног командног мјеста услијед непостојања средстава везе. Команда је претходно детаљно простудирала замисао дејства и регулисала га заповијешћу.

Команданти сектора су такође темељито простудирали замисао дејства са командама батаљона и у напад се пошло са потпуно јасним и прецизним задацима.

Командовање батаљонима било је организовано на сличан начин као и код штаба одреда. Чланови штаба батаљона ишли су са четама. Такав начин командовања примењивали смо током читавог рата и он се показао добрим.

Чете су нападале разним правцима. Та расцјепканост батаљона у борби за насељено мјесто била је нужна. Мањим групама су ликвидирали

диране неке odporне тачке, јер све нијесу подједнако упорно брањене. У граду се није напредовало линијски нити је штаб одреда могао чврсто држати батаљоне у руци. То је нормална појава у борби у градовима.

У одреду није постојала добра веза а то је, као што је познато, веома значајан елеменат командовања. Од средстава везе имали смо само курире. Наиме, није се могло обезбјеђивати ни благовремено нити непрекидно командовање. Због тога се и прибјегло цијепању команди и упућивању њихових чланова са нижим јединицама. Но, та мјера није могла надомјестити већ само до извјесне мјере ублажити непостојање средстава везе. Таква је била стварност у нападу на Пљевља, као и у свим каснијим нападима на градове у 1942. и, углавном, 1943. години. Тада је био велик проблем да се благовремено реагује на новостворену ситуацију. Требало је да извјештај дође, па да се донесе одлука, да се она послѣје тога пренесе на потчињене и оствари. То се најчешће није могло постићи, јер док је извјештај стигао и одлука донесена, ситуација би се опет измијенила.

Ево једног примјера из овог напада. Кад је командант Ловћенског батаљона оцијенио да напад није успио, донио је одлуку да батаљон повуче. Наређење о повлачењу стигло је до неких дијелова батаљона, а до неких није. У међувремену се ситуација још више погоршала, тако да је само дио батаљона успио да изврши наређење, док је већина била одсјечена и у немогућности да се повуче. Ситуација у погледу могућности извлачења била је слична и код осталих снага у граду.

Уосталом, проблем веза и брзог преношења наређења мучио нас је током читавог рата. Дијелом и због тога смо самоиницијативи и сналажењу поклањали прворазредну пажњу.

Не може се, дакле, захтијевати од командовања при нападу на Пљевља, у децембру 1941. године, да превазиђе оно што нијесмо могли превазићи добрим дијелом рата, а што и данас представља прилично сложен проблем. Све тврдње које се заснивају на запостављању конкретних могућности нормално су нетачне и наопаке. За солидну анализу неопходно је свестрано сагледати ондашње материјално обезбјеђење и уопште могућности за организовање командовања, а затим шта је и како урађено. На основу тих елемената већ се може дати тачнија оцјена и критика рада. Полазећи од конкретних могућности, оних које су тада постојале, може се критиковати рад, указивати на оно што је требало урадити а није урађено. Такав начин обраде и прилажења овом питању био би поучан и користан. Друкчија критика не може бити објективна нити се од ње може извући већа корист и ма чему научити.

Исто тако, при оцјени садејства треба полазити од реалних основа — искуства, времена кад је вршено и онога шта је урађено. Не могу се у оцјени садејства занемарити овакве чињенице: дан прије напада ишао је на извиђање сав руководећи кадар са командирима чета закључно. Са најпогоднијих тачака Пљевља су осматрана и давани конкретни задаци. Старјешине су знале задатак сусједних јединица и начин како га извршавају. Чак је у том смислу у заповјести било дато више детаља. Свака јединица је добила водича из Пљевальске чете чији су борци познавали град. У границама могућности организована је и веза.

Свакој јединици задатак је постављен прилично детаљно (не улазим у њихову реалност, као ни у реалност напада у цјелини). Развој догађаја је показао да се извршење задатака није одвијало у складу са наређењима, али не зато што није постојало наређење, већ што су јединице наишле на снажан отпор који није очекиван.

У командовању током напада било је свакако и грешака, слабости и пропуста код команде одреда, батаљона, чета и водова. Те грешке су биле резултат немања потребног искуства за руковођење нападом какав је био овај. Сличних грешака је било и у другим, већ поменутиим нападима. Дубља студија би свакако показала колико је у сваком од њих разлог неуспјеха било слабо командовање. У нападу на Пљевља сигурно је да томе не припада најзначајније мјесто. Нијесу основни узрок неуспјеха слабости командовања, слабо издата наређења, слаб утицај команде на ток дејства, непредвиђања шта радити ако се не успије и слично. Главни узрок је жилав отпор непријатеља који је био врло јак и припремљен за борбу. Командовање је у таквом односу снага могло, можда, само нешто више да уради, али не и да битно измијени ситуацију у своју корист. Уз то, добар број показаних слабости био је, да кажем, неизбјежан, резултат ондашњих наших могућности, прије свега неискуства и недовољне обучености команди за руковођење јединицама.

Остаје чињеница да је у случају Пљевља највећа грешка учињена код процјене наших и непријатељских снага, на бази које је донесена и одлука за напад. Наше снаге и могућности су потпуно прецијењене, док су у обрнутој сразмјери непријатељ и његова спремност за одбрану потцијењени.

Због тога сматрам да су слабости командовања у току овог напада, којих је свакако било, другоразредан елеменат у погледу коначног исхода борбе за Пљевља. Оне су само помогле, а нијесу проузроковале неуспјех. Извршење нереално постављеног задатка на бази погрешне процјене само је још више отежано тим слабостима.

Класификација узрока неуспјеха сигурно захтјева сасвим широку студију. Није довољно изнијети како се акција одвијала и на крају дати суд шта су најважнији, а шта мање важни узроци. Тај суд, мислим, мора бити резултат одређене анализе да би се од њега имало неке користи.

Кад се говори о догађају који се збио у прошлости треба бити обазрив, објективно износити чињенице. Пошто се накнадно не могу промијенити околности које су догађају у прошлости дале одређен карактер, могућно је износити појединости, шта је урађено добро а шта лоше, шта је пропуштено да се уради и шта би било цјелисходније да је урађено, да би се извукла одређена поука и искуство из рада. Али, недозвољено је и погрешно на основу претпоставки доносити категоричке закључке и судове. Код разматрања појединих акција из рата, па и код напада на Пљевља, срећу се оваква резоновања: да је овај батаљон направио „ово“ (оно што није направио), а онај нешто друго од онога што је урадио, па се онда те претпоставке прогласе за историјске чињенице и категорички тврди да би град био заузет. Мислим да се не може и не смије тако закључити. Да су јединице радиле другачије него што јесу, сигурно би се збило нешто друго од онога што се збило, али се на основу таквог разматрања не могу никако доносити категорички закључци, већ се може говорити само о могућностима са мањим и већим степеном вјероватноће.

Мислим да често такве тврдње нијесу много конструктивне. Умјесто таквих судова, датих онако одозго, било би много корисније да се солидном анализом укаже на све могућности које су онда постојале и нијесу искоришћене, а могле су бити искоришћене. Читалац би добио у ширини сагледавања свих могућности које пружа одређена ситуација и начина како их је могућно користити.

Неодрживост поменутих судова о нападу на Пљевља видећемо и ако их упоредимо са познатим ставовима које је о тој акцији изнио друг Тито непосредно послѣ напада и касније.

У писму Покрајинском комитету КПЈ за Црну Гору и Боку од 22. децембра 1941. год. друг Тито каже:

„Ваша анализа пораза код Пљеваља јесте једнострана и не додирује главни узрок пораза. Није ствар у муслиманима, који су се једним дијелом чак пријатељски држали према нашим трупима. Ствар је у томе што је то био један од оних фронталних напада који су нам донијели већ толико пораза. Друг Тито је другу М. неколико пута усмено саопштио да би такав напад био тежак, преурањен и зато је издато наређење Врховног штаба да се тај напад не изврши. Требало је непријатеља деморалисати читавим низом мањих и већих акција на саобраћајним линијама итд., а не фронтално ударати на његову главну тврђаву“.

На V конгресу у политичком извјештају друг Тито је о томе још рекао:

„Последице тих грешака одразиле су се и касније приликом опћег напада на град Пљевља у Сандаку, децембра 1941. године. То је била друга крупна грешка војног карактера коју је допустило партијско руководство, а коју је учинило упркос наређењу Врховног штаба, односно ЦК КПЈ, јер је Врховни командант био наредио да се не смије, без добрих припрема, нападати град Пљевља који је био јако утврђен“.²

Као што се види, као главни узрок неуспјеха овдје се изричито наводи фронталан напад на утврђени град. Познато је да је друг Тито најприје инсистирао, а касније и забранио да се врши напад на Пљевља, зато што наша искуства и наоружање у оно доба нијесу били такви да би нам пружили реалне изгледе на успјех. Из таквих судова се може учити и на њима смо учили у току рата.

У анализи појединих борби из НОР морају се, по мом мишљењу, свестрано сагледати све компоненте стања и једне и друге стране, све даље и ближе околности које су утицале на збивања, степен рашћења наших снага, и то објективно, без пристрасности и унапријед оформљених закључака, ако се жели остати на тлу истине и научности, ако се хоће дати одређен допринос развоју наше војне и војно-историјске мисли. Има, међутим, случајева да се поступа сасвим супротно. При томе се иде у двије крајности; или се преувеличавају наше особине и својства, или се због „самокритике“ необјективно баца на некога кривица. Заборавља се, а не би смјело, да нијесмо били нека апстрактна херојска савршенства, већ прије свега природни, једноставни, блиски и ствари народа до крајности одани људи који су у суровом рату, руковођени револуционарном Партијом, борећи се за ослобођење своје домовине, испољили све најљепше људске особине. Због тога не треба у обради догађаја из рата ићи ни у једну крајност, већ их износити објективно, онако како су се збили.

² *Пети конгрес КПЈ, издање Култура, Београд, 1948. године, стр. 126.*

Генерал-потпуковник

Бошко ЂУРИЧКОВИЋ

VOJNO-POLITIČKI ASPEKT INTEGRACIJE ZEMALJA ZAPADNE EVROPE

Jednu od osnovnih karakteristika razvitka zemalja zapadne Evrope posle drugog svetskog rata predstavlja proces njihove tesne političke, vojne i ekonomske saradnje, sa sve jačim tendencijama integracije, za sada pre svega u privredi.¹

Pod pojmom zapadne Evrope danas se obično podrazumevaju sve zapadnoevropske NATO i one neutralne zemlje koje su po svojoj unutrašnjepolitičkoj i spoljnopolitičkoj orijentaciji bliže Zapadu, tako da je to politički a ne geografski pojam (pod tim pojmom se, čak, podrazumeva Turska, iako je ona pretežno azijska zemlja. Ovo izlaganje ograničeno je, uglavnom, na zemlje Evropske privredne zajednice² i na Veliku Britaniju, kao potencijalnog člana te političko-ekonomske grupacije.

VOJNO-STRATEGIJSKI ZNAČAJ ZEMALJA ZAJEDNIČKOG TRŽIŠTA

Izuzevši Italiju koja je u sastavu južnoevropskog vojišta, sve ostale zemlje članice ZT nalaze se između Baltika i Alpa, na prostori koja se u razmatranjima vojnih stručnjaka Zapada naziva centralnoevropskim vojištem.³ Ti isti krugovi ocenjuju da bi to vojište, zbog svog geografskog položaja, ljudskog, vojnog i ekonomskog potencijala imalo izuzetan značaj u eventualnom oružanom sukobu između NATO i Varšavskog pakta i da bi od rezultata borbenih dejstava na tom prostoru umnogome zavisio tok, a verovatno i ishod bitke za Evropu.

Po svom geografskom položaju u okviru evropskog ratišta, centralnoevropsko vojište predstavlja osnovu velikog luka koji se proteže od severne Norveške, preko zapadne Evrope, Italije, Grčke do istočnih granica Turske i sponu između severnoevropskog i južnoevropskog vojišta.

Ukupna površina centralnoevropskog vojišta zapadno od linije dodira između zemalja NATO i VP iznosi oko 1,5 milion km², od čega je

¹ Ideja o ujedinjenju Evrope je stara više vekova, prolazila je kroz mnoge faze i uzimala razne oblike, iza kojih su se često krile veoma reakcionarne tendencije.

² Evropska privredna zajednica (EPZ) okuplja sada sledeće zemlje: Francusku, Italiju, SR Nemačku, Belgiju, Holandiju i Luksemburg. Ugovor o njenom stvaranju potpisan je u Rimu marta 1957. godine, a stupio je na snagu 1. januara 1958. godine. Grčka je pridružen član. Evropska privredna zajednica se obično naziva Zajedničko tržište (ZT).

³ Centralnoevropsko vojište, po pisanju zapadne štampe, obuhvata teritorije SR Nemačke, Holandije, Belgije, Luksemburga, Francuske i Velike Britanije, s tim što Velika Britanija i Lamanš čine zasebnu zonu (pozadinu).

oko 1,1 milion km² kopno, a ostalo otpada na površinu mora koja zapljuskuju obale Evrope (Severno more, istočni Atlantik). Dubina tog prostora (uključujući i Britanska ostrva) iznosi oko 1500 km, a širina na liniji Baltičko more — Alpi oko 800 km, da bi se idući prema zapadu više nego udvostručila (severna Škotska — Marsej oko 1800 km). To je relativno velika teritorija koja konfiguracijom zemljišta i klimatskim uslovima omogućava upotrebu svih vidova oružanih snaga u toku cele godine.

Na obalama zapadne Evrope nalazi se veliki broj (preko 100) luka koje omogućavaju pristizanje pomorskim putem velikih transporta ljudstva i materijala za potrebe NATO na centralnoevropskom vojištu.

Preko te prostorije prolaze najkraći pravci i najbolje putne i železničke komunikacije koje spajaju zapadne obale Francuske, Belgije, Holandije i SR Nemačke sa centralnom Evropom, a njihova osa je pravac Pariz — Berlin — Varšava (i dalje prema Moskvi) duž kojega su se u poslednja dva stoleća odvijala borbena dejstva velikih razmera.

Međutim, po mišljenju zapadnih vojnih krugova, osnovni nedostatak te prostorije u vojnogeografskom pogledu je njena nedovoljna dubina, naročito s obzirom na zahteve eventualnog rata i karakter savremenih operacija (velika rastresitost snaga i sredstava, brzi i duboki prodori kopnene vojske, uz masovnu primenu oklopnih jedinica, avijacije, vazдушnih desanata i atomskih borbenih sredstava). Otuda, po njihovom mišljenju, sve više raste uloga Sredozemnog mora, sa kojim je centralnoevropsko vojište povezano preko Francuske, Italije i Španije, i uloga njegovog zaleđa — severne Afrike, pa i u tom svetlu treba posmatrati spolj-nopolitičku aktivnost zemalja ZT prema Sredozemlju i Africi.

Deo centralnoevropskog vojišta o kome je reč naseljen je sa oko 173 miliona stanovnika. Prosečna gustina naseljenosti iznosi 157 lica na 1 km², ali su neka područja veoma gusto naseljena, što bi u atomskom ratu moglo da ima izuzetno teške posledice. To su: Holandija, Belgija, severoistočna Francuska, centralne oblasti u SR Nemačkoj (u zahvatu reke Rajne i Rura), te južna i srednja Engleska. Na ovoj prostoriji postoje 63 grada sa preko 200 000 stanovnika. Stanovništvo područja koje razmatramo predstavlja, pored stanovništva SAD, glavni izvor visokokvklifikovanog, tehnički i vojnički obučenog ljudstva za potrebe oružanih snaga NATO.

Krajem 1962. godine zemlje ZT i Velika Britanija — prema pisanju zapadne štampe — raspologale su sledećim aktivnim snagama kopnene vojske:

SR Nemačka — 9 divizija (i tri u formiranju),

Francuska — 4 divizije (od kojih 2 u SR Nemačkoj), jedna borbena grupa (2000 ljudi) u zapadnom Berlinu, a ostale snage u Alžiru,

Italija — 7 divizija i 5 planinskih brigada,

Belgija — 2 divizije,

Holandija — 2 divizije,

Velika Britanija — 1 divizija strategijske rezerve u Metropoli, 3 divizije na teritoriji SR Nemačke i jedna borbena grupa (3000 ljudi) u zapadnom Berlinu, a ostale snage u prekomorskim teritorijama, tj. ukupno 28 divizija i 5 brigada.

Zemlja	Stanovništvo	BROJNO STANJE ORUŽANIH SNAGA					Vojni budžet	
		KoV	RV	RM	Ukupno	Procenat muške radne snage	U miliona dolara	Procenat u odnosu na nacionalni dohodak
Belgija	9 200 000	85 000	20 000	5 000	110 000	4,33	364	3,76
Holandija	11 600 000	98 000	20 000	23 000	141 000	4,23	555	5,00
Luksemburg	350 000				5 500	4,95	7	1,71
SR Nemačka	53 400 000	265 000	85 000	25 000	375 000	2,20	3 750	5,91
Francuska	46 000 000	500 000	137 000	68 000	705 000	5,33	3 531	7,20
Italija	51 000 000	370 000	60 000	40 000	470 000	2,84	1 255	4,43
V. Britanija	52 500 000	170 000	145 000	100 000	415 000	2,47	4 180	6,67
Ukupno:	224 050 000	1 488 000	467 000	261 000	2 221 500	—	13 642	—
SAD	181 000 000	1 080 000	885 000	660 000 190 000 MP ²	2 815 000	5,68	52 000	11,25

¹ Podaci u ovoj tabeli uzeti su iz vojnih časopisa nekih zapadnih zemalja.
² MP — mornarička pešadija.

Tabela II¹

Zemlja	Ratno vazduhoplovstvo			Ratna mornarica ²					
	borbenih aviona	ostalih aviona ³	ukupno	NA	K	R	F/K	P	ML
Belgija	400	70	470				4		47
Holandija	300	50	350	1	2	12	15	6	68
SR Nemačka	900	100	1 000			8	24	6	62
Francuska	1 300	200	1 500	4	3	18	42	22	108
Italija	500	50	550		2	7	44	6	78
V. Britanija	850	550	1 400	7 ⁴	5	27	74	44	172
Svega:	4 250	1 020	5 270	12 ⁴	12	72	203	84	535

¹ Podaci u ovoj tabeli uzeti su iz vojnih časopisa nekih zapadnih zemalja.

² NA — nosač aviona, K — krstarica, R — razarač, F/K — fregata/korveta,

P — podmornica, ML — minolovac.

³ Bez školskih.

⁴ U ovaj broj su uključena i 2 nosača komandosa.

Po nekim procenama, obučene ljudske rezerve oružanih snaga zemalja ZT i Velike Britanije iznose oko 3,5 miliona ljudi.⁴

Aktueliziranje ideje o jačanju političke i vojne saradnje i ekonomskoj integraciji zapadnoevropskih zemalja i dosadašnja ostvarenja na tom planu treba posmatrati u najtešnjoj vezi:

- sa ekonomskom i političkom situacijom u tom regionu u posleratnim godinama i krupnim promenama na tom planu do kojih je došlo,
- sa novom konstelacijom snaga u svetu,
- sa iskrsavanjem i stalnim narastanjem zategnutosti u odnosima između Istoka i Zapada i
- sa oživljavanjem niza starih i pojavom novih suprotnosti unutar samih zemalja zapadne Evrope.

U razvitku te ideje jasno se ocrtavaju dve faze: prva, neposredno posle rata pa do pedesetih godina, i druga, od tada do danas.

EVROPA U PRVIM POSLERATNIM GODINAMA

Da podsetimo samo na neke momente koji su bili karakteristični za period neposredno po završetku rata i snažno su se odrazili na formiranje tadašnje politike zapadnoevropskih zemalja.

1. Prošli rat, sa svim onim šta je sa sobom doneo, veoma je ozbiljno izmenio političku sliku sveta, a posebno Evrope, i imao duboke posledice u unutrašnjoj strukturi i međunarodnom položaju mnogih evropskih zemalja.

Došlo je do suštinskih društveno-političkih preobražaja u mnogim evropskim zemljama koje su sebi izabrale nov način života i postavile nove okvire svoje međunarodne aktivnosti. Umesto samo jedne socijalističke zemlje pre drugog svetskog rata, sada se u Evropi pojavio veći broj zemalja koje su krenule putem izgradnje socijalističkog društva. Time je znatno suženo područje uticaja nekadašnjih vodećih sila zapadne Evrope (Velike Britanije, Francuske, Nemačke) i ograničen prostor za njihove rivalske spoljnopoličke kombinacije u ovom delu sveta.

U većini zapadnoevropskih zemalja došlo je do ozbiljnih, pozitivnih pomeranja u strukturi i rasporedu unutrašnjih političkih snaga. U nekim od tih zemalja (Italiji, Francuskoj) komunističke i ostale napredne snage postale su veoma značajni činioci. Za suprotstavljanje »komunističkoj opasnosti« nisu više bile dovoljne vlastite snage vladajućih režima. »Katoličke« vlade tih zemalja tražile su izlaz, između ostalog, u tešnijem međusobnom povezivanju i stvaranju zajedničke barijere pred revolucionarnom plimom.

2. Jedna od bitnih karakteristika posleratnog perioda je nova konstelacija snaga u svetu. Na vrhu lestvice našli su se samo SSSR i SAD, sa svojim ogromnim ljudskim, ekonomskim i vojnim potencijalom. Na drugoj strani, veoma se izmenila uloga nekih zapadnoevropskih zemalja

⁴ Ostali podaci o vojnom potencijalu tih zemalja izneti su u tabelama I i II.

koje su se u celom razdoblju novije istorije ubrajale među glavne svetske sile. Velika Britanija i Francuska, politički i ekonomski oslabljene (iako pobednice u ratu) i suočene sa mnogobrojnim unutrašnjim i spoljnim problemima i teškoćama, nisu dugo godina bile u stanju da na evropskoj i svetskoj pozornici ozbiljnije nastupe sa svojim ambicijama i pretenzijama velikih sila. Velika Britanija se orijentisala, pre svega, na Komonvelt i izgrađivanje svog »specijalnog položaja« u odnosima sa SAD, nastojeći da tim putem postepeno obezbedi sebi položaj druge sile u zapadnom svetu i, koliko-toliko, nadoknadi ono što je izgubila u njenim vanevropskim posedima i u Evropi. Francuska se odmah po završetku rata upustila u jalov pokušaj da oružanom intervencijom uguši oslobodilačke pokrete u svojim prekomorskim posedima i sve do pre godinu dana (do sporazuma u Evijanu) sama sebi vezala ruke tom bezuspešnom akcijom koja je progutala desetine hiljada francuskih vojnika i zamašna materijalna sredstva, gubeći i politički uticaj u tim i drugim zemljama. Sputana takvom politikom, ona nije ranije mogla da se potpuno okrene Evropi i tu potraži svoje mesto. Nemačka je izašla iz rata pobeđena, opustošena i degradirana, a njena podela na dve države ubrzo je postala jedan od neposrednih povoda hladnog rata i veoma oštarih kriza u odnosima između Zapada i Istoka, na čemu je Bon, podstican u tome i ozbiljno pomagan, sistematski gradio svoje političke pozicije i uspeo da SR Nemačkoj obezbedi današnje vidno mesto u zapadnoj Evropi i u zapadnom svetu uopšte.

3. Po završetku drugog svetskog rata nastavljeno je veoma brzim tempom raspadanje kolonijalnog sistema, započeto već između dva svetska rata. Kolonijalne zemlje zapadne Evrope (Velika Britanija, Francuska, Belgija, Holandija) gubile su jedan za drugim svoje posede i sfere uticaja u Aziji i Africi. Na svetskoj pozornici pojavio se niz novih nezavisnih država, što je postalo jedno od glavnih obeležja našeg doba. Uporedo s tim, javile su se u novoj formi stare, poznate težnje za dominiranjem u tim zemljama. Zapadnoevropsko zbivanje trebalo je da donese, između ostalog, i novo, neokolonijalističko rešenje za odnose bivših metropola sa njihovim azijsko-afričkim posedima (prenošenjem njihovih »prava« na širu zajednicu koja bi se ekonomskim putem infiltrirala u te zemlje).

4. Drugi svetski rat ostavio je za sobom mnoga nerešena međunarodna pitanja, mnoga žarišta hladnog rata koja su povremeno dovodila čovečanstvo na ivicu opšte katastrofe. Došlo je do polarizacije snaga u svetu. Stavljena je u pokret ogromna vojna mašina Zapada — NATO, u okviru kojeg je zemljama zapadne Evrope pripadalo istaknuto mesto. Sve do polovine pedesetih godina atlantska politika bila je jedina alternativa u spoljnopoličkoj orijentaciji zemalja zapadne Evrope.

5. Kraj drugog svetskog rata označio je početak ere atomskog oružja, sa svim onim strahotama i neverovatnim izdacima kao nerazdvojnim pratiocima tih novih borbenih sredstava čije su uništavajuće mogućnosti dospele do apsurdna. Do 1950. godine postojale su samo dve atomske sile — SAD i SSSR. Prva atomska bomba SAD eksplodirala je 16. jula 1945. godine u Novom Meksiku, a do 1950. godine registrovano je još 7 eksplozija, od kojih dve u Japanu (Hirošima i Nagasaki). SSSR

je izvršio prvu probu atomske bombe 23. septembra 1949. godine. U tom periodu ni jedna zapadnoevropska zemlja nije još raspolagala vlastitom atomskom bombom, iako su britanski i francuski stručnjaci učestvovali sa Amerikancima u toku i posle rata u izradi njihovih atomskih borbenih sredstava (ABS). Međutim, Velika Britanija je već u to vreme bila vrlo blizu svoje prve atomske bombe.

6. U tesnoj vezi sa temom koju razmatramo je posleratni položaj SAD u svetu i njihov spoljnopolitički kurs. SAD su izašle iz rata kao najjača ekonomska sila u svetu, a za njihovu spoljnopolitičku orijentaciju je bilo karakteristično napuštanje politike izolacionizma i prihvatanje atlantske politike. Američko prisustvo u zapadnoj Evropi osećalo se svakim danom sve jače. Svojim učešćem (kroz Maršalov plan, Organizaciju za evropsku ekonomsku saradnju i druge forme) u obnovi ratom opustošene Evrope i angažovanjem na uspostavljanju iz temelja poremećenih međunarodnih ekonomskih odnosa, a pre svega međunarodne trgovine, SAD su ne samo pružale ekonomsku i političku pomoć svojim zapadnim partnerima nego i stvarale neophodne uslove za normalno funkcionisanje i razvoj vlastite privrede. Osim toga, pomažući brži ekonomski uspon zapadne Evrope SAD su, u stvari, jačale zapadni blok kao celinu u odnosu na vrlo dinamičan razvoj privreda istočno-evropskih zemalja i relativno brzo smanjenje razlika u privrednoj moći Istoka i Zapada. Vojno-politička manifestacija tog kursa SAD bila je stvaranje Atlantskog pakta (NATO), 1949. godine i insistiranje do danas na koncepciji »atlantske solidarnosti i međuzavisnosti«, uz zadržavanje u svojim rukama odlučujućih pozicija unutar Pakta (atomski arsenal, najjače konvencionalne snage i dr.). Takvu politiku Vašingtona nastojale su vodeće zemlje zapadne Evrope da u što većoj meri iskoriste za svoje uže interese, da što pre ojačaju i istaknu u prvi plan svoje zasebne aspiracije.

To su neka od osnovnih obeležja kretanja u zapadnoj Evropi u periodu od završetka rata do početka pedesetih godina koja su presudno uticala na oživljavanje i intenziviranje ideje o zapadnoevropskoj saradnji i integraciji.

NEKE KARAKTERISTIKE KRETANJA U ZAPADNOJ EVROPI U TOKU POSLEDNJE DEцениJE

Početak pedesetih godina zabeležen je ubrzani privredni razvoj zapadnoevropskih zemalja, a naročito SR Nemačke, koji nije zaustavljen do danas, o čemu rečito govore i sledeći podaci o proizvodnji nekih osnovnih industrijskih artikala u zemljama Zajedničkog tržišta (u poređenju sa proizvodnjom u SSSR, SAD, VB i ukupnom svetskom proizvodnjom.)

Artikal	Godina proizvodnje	SAD	SSSR	VB	ZT	Svet
ugalj ⁵ (u 1000 t)	1951.	522 843	281 928	226 469	(1950) 217 670	1 460 400 ⁶
	1960.	394 017	513 194	196 815	233 900	2 627 700
sirovo gvožđe i legure (u 1000 t)	1951.	65 745	21 909	9 859	(1950) 26 253	148 200 ⁶
	1960.	62 251	46 800	16 016	54 039	258 000
čelik (u 1000 t)	1951.	95 435	31 350	15 889	(1950) 31 751	209 800 ⁶
	1960.	90 072	65 300	24 696	72 800	344 500
cement (u 1000 t)	1951.	41 824	12 070	10 356	(1950) 27 925	149 000
	1960.	56 063	45 520	13 501	61 283	314 000
elektroenergija ⁵ (u mil. kWh)	1951.	433 358	104 022	72 844	(1950) 120 403	1 067 400 ⁷
	1960.	840 946 ⁸	292 274	136 666	267 785	2 294 600

⁵ Bez metalurškog koksa.

⁶ Bez NR Kine.

⁷ Bez Severne Koreje i nekih manjih proizvođača.

⁸ Prethodni podaci, bez Aljaske, Havaja i nekih manjih preduzeća.

Za privredni uspon zemalja zapadne Evrope u toku poslednje decenije karakteristični su i ovi pokazatelji:

a) vrednost uvoza i izvoza (u milionima američkih dolara)⁹

Zemlje	Uvoz		Izvoz		Ukupno	
	1951.	1960.	1951.	1960.	1951.	1960.
ZT	15 200	29 590	13 790	29 730	28 990	59 320
V. Britanija	10 540	12 368	7 179	9 955	17 719	22 323
SAD	10 921	14 709	14 888	20 325	25 809	35 034
SSSR	3 061 ¹⁰	5 630	3 469 ¹⁰	5 562	6 530	11 192
Svet ukupno	87 200	134 300	82 400	127 500	169 600	261 800

b) zlatne i devizne rezerve (u milionima USA dolara)⁹

Zemlje	Zlatne rezerve		Devizne rezerve		Ukupno	
	1951.	1960.	1951.	1960.	1951.	1960.
ZT ¹¹	2 137 ¹²	9 436	1 685 ¹²	5 614	3 822	15 050
V. Britanija	2 200	2 800	135	431	2 335	3 231
SAD					22 873	17 807

c) tempo narastanja nacionalnog dohotka (1950. godine indeks 100)⁹

Zemlje	1960.	Zemlje	1960.
Belgija	125,8	Francuska	140,7
Holandija	139,1	Italija	167,4
Luksemburg	103,7 ¹³	V. Britanija	123,2
SR Nemačka	185,0	SAD	123,5

Detaljnija analiza ovih i drugih podataka pokazuje naročito dinamičan razvoj privrednog potencijala SR Nemačke. Tako, na SR Nemačku otpada oko 45% ukupne industrijske proizvodnje i 39% ukupnog nacionalnog dohotka zemalja ZT. Njene zlatne i devizne rezerve iznosile su 1962. godine oko 6 milijardi američkih dolara, a sa godišnjim izvozom od

⁹ Izvor: Statistički godišnjak OUN za 1961. godinu.

¹⁰ Podaci za 1955. godinu.

¹¹ Bez Luksemburga.

¹² Za Holandiju podaci iz 1952. godine.

¹³ Podaci za 1959. godinu.

oko 12 milijardi tih dolara nalazila se na drugom mestu u svetu (odmah iza SAD).

Brzi privredni uspon zapadnoevropskih zemalja bio je praćen i osetnim jačanjem njihove vojne moći, što je bilo uslovljeno stalnim pogoršavanjem odnosa između Istoka i Zapada od pedesetih godina navamo, ali je i ono samo doprinelo zaoštavanju hladnog rata.

Iako je u toku čitave poslednje decenije do krajnjih granica bila angažovana u kolonijalnim ratovima, najpre u Indokini a zatim u Alžiru, Francuska je, ipak, našla mogućnosti da na planu razvoja svojih oružanih snaga učini tako velik i skup pothvat kao što je stvaranje samostalnih atomskih snaga strategijskog značaja. Ozbiljni radovi na tome počeli su 1952. godine, kad je Skupština usvojila prvi petogodišnji plan razvoja atomske energije. Po tom planu, trebalo je da 1960. godine Francuska raspolaže količinom plutonijuma dovoljnom da ga može upotrebiti u vojne svrhe¹⁴. Od tada do danas Francuska je samostalno proizvela svoju atomsku bombu¹⁵, razvila atomski centar u Markulu (*Marcoule*) čiji je kapacitet, navodno, oko 120 kg plutonijuma godišnje, izgrađuje ili modificira nekoliko drugih velikih postrojenja za proizvodnju atomskih eksploziva, proizvela je bombarder nadzvučne brzine *Miradž IV* (*Mirage*) za prenošenje atomskih bombi (prvih sedam aviona će ući u operativnu upotrebu u toku ove godine). Za razvoj ABS u periodu od januara 1960. do decembra 1964. godine odobrena je suma od 5048 miliona novih franaka.

Uporedo sa stvaranjem strategijskog atomskog deterenta (*Force de frappe*) Francuzi su, posle završetka rata u Alžiru, pristupili i reorganizovanju svojih »konvencionalnih« oružanih snaga koje će, prema postojećim planovima, dobiti konačnu fizionomiju tek oko 1970. godine.¹⁶

Prijemom u NATO, 1955. godine, SR Nemačku je zvanični Zapad potpuno rehabilitovao. Pružena joj je mogućnost da uz političku i materijalnu pomoć svojih novih partnera, u prvom redu SAD, vrlo brzo stupi na scenu i kao značajna vojna sila koja danas raspolaže najjačim snagama kopnene vojske u okviru NATO, izuzevši SAD. U planovima Vašingtona o jačanju konvencionalnih oružanih snaga zemalja NATO takva zapadnonemačka armija dobiće još više na značaju. Po pisanju štampe SR Nemačke, Vrhovna komanda NATO za Evropu zahteva od Bona da se do 1970. godine brojno stanje Bundesvera od sadašnjih 375 000¹⁷ poveća na 750 000, što bi zahtevalo vojni budžet od 30 milijardi maraka godišnje (duplo više u odnosu na 1962. godinu). Taj zahtev, iz raznih pobuda, nailazi na oštre kritike u samoj SR Nemačkoj. Jedan od njegovih ogorčenih protivnika bio je i bivši ministar odbrane Štraus, s tim što su njegove kritike imale za polaznu tačku želju da se Bundesver što pre naoruža ne samo taktičkim ABS koja već ima u ograničenim količinama (atomske bojeve glave su u rukama Amerikanaca), nego i ABS strategijskog značaja, i na taj način SR Nemačka postane još presudniji činilac u svetskim zbivanjima.

¹⁴ Smatra se da je za proizvodnju jedne bombe potrebno 5—10 kg plutonijuma.

¹⁵ Prva proba izvršena je 1960. godine.

¹⁶ Detaljniji podaci o tome izneti su u *Vojnom delu* broj 3/1962. godine.

¹⁷ Bundesver je 1956. godine imao 67 000 ljudi.

Zaslužuje pažnju činjenica da će do 1965. godine SR Nemačka raspolagati reaktorima čija će termička snaga iznositi oko 1200 MW (smatra se da termička snaga od 10 MW može proizvesti godišnje 2 kg plutonijum).

Karakteristično je i to da je vojna industrija SR Nemačke, i pored svih ograničenja koja proističu iz ugovora među saveznicima iz drugog svetskog rata, postigla značajne rezultate u oblasti proizvodnje klasičnog oružja i ratne opreme. U izveštaju bonskog Ministarstva odbrane za 1961. godinu kaže se da je u nekim oblastima proizvodnje vojne tehnike SR Nemačka ne samo dostigla nego i prevazišla nivo svojih zapadnih suseda. Zapadnonemačke fabrike, u kooperaciji sa nekim partnerima iz NATO, učestvuju u proizvodnji najsavremenijih tenkova, aviona (uključujući i one sa vertikalnim poletanjem i sletanjem), projektila vazduh — vazduh i zemlja — vazduh, a u vlastitoj režiji izgrađuju niz drugih sredstava za potrebe Bundesvera. Nemačka brodogradilišta dala su već više brodova (razarača, podmornica i dr.) ratnoj mornarici SR Nemačke. Na pomolu je jedna moćna vojna industrija koja bi, svojim proizvodnim kapacitetima i stručnim kadrovima, mogla relativno vrlo brzo ovladati proizvodnjom svih oružja i opreme za potrebe oružanih snaga SR Nemačke i time omogućiti bonskoj vladi vođenje još samostalnije spoljne politike.

U razvoju oružanih snaga Velike Britanije u toku poslednje decenije akcenat je bio na stvaranju i jačanju samostalnog strategijskog atomskog deterenta na račun konvencionalnih snaga. Prvu probu atomske bombe Britanci su izvršili 1952. godine. Četiri godine posle toga eksplodirala je i prva britanska termonuklearna bomba. Velika Britanija danas raspolaže reaktorima čiji je godišnji kapacitet, prema nekim podacima, do 1000 kg plutonijuma. Uporedo s tim Britanci su radili na razvoju sredstava za prenošenje atomskih bojevih glava, ali u tome nisu imali dovoljno uspeha. Posle toga što su za razvoj projektila *blu strik* (*Blue Streak*) dali više od 100 miliona funti sterlinga, bili su primorani da taj projekt napuste i da se oslone na američki projektil *skajbolt* (*Skybolt*) koji je trebalo da im bude isporučen najkasnije 1965. godine. Kao što je poznato, Amerikanci su obustavili rad na projektilu *skajbolt* za vojne svrhe, a umesto toga ponudili su Britancima projektil *polaris*, što su oni silom prilika prihvatili, s tim da sami izgrade podmornice na atomski pogon sa kojih će se ti projektili lansirati. Budući da prve takve podmornice neće biti operativne pre 5 do 6 godina, to će do tog vremena bombarderi »V« (*victor, vulcan, valiant*) biti jedina prenosna sredstva nuklearnih i termonuklearnih bombi kojima Velika Britanija raspolaže.

Ostale zemlje ZT razvijale su oružane snage u toku poslednje decenije u skladu sa svojim materijalnim mogućnostima, nastojeći da se što veći deo troškova za održavanje njihovog vojnog potencijala prebaci na SAD (infrastruktura, modernizacija naoružanja i tdr.).

DUGOROČNI INTERESI VODEĆIH ZEMALJA ZAPADNE EVROPE

Polazeći od svog značaja za strategiju NATO, oslanjajući se na nagli porast svoje privredne i vojne moći i konsolidovanje svojih unutrašnjih prilika, kao i pod uticajem niza drugih činilaca, vodeće zemlje zapadne Evrope (pre svega, Francuska i SR Nemačka) počele su poslednjih godina da na nov način — putem ujedinjenja zapadne Evrope — traže svoje mesto u Evropi i u svetu uopšte, što nije moglo da ostane bez odraza na njihove međusobne odnose i na odnose između pojedinih od njih i drugih zemalja Zapada i Istoka.

Najživlju aktivnost na tom planu pokazala je francuska diplomatija, naročito po dolasku na vlast predsednika De Gola. Pariska štampa ne krije da iza te aktivnosti stoji želja vlade da Francuska »ponovo zauzme mesto koje joj pripada među velikim silama«. Vodeći krugovi zemlje ocenili su da je sada za to najpodesniji momenat. U prilog tome navode sledeće činioce:

- političku afirmaciju degolističkog pokreta u zemlji,
 - brzi privredni uspon Francuske,
 - rešenje alžirskog problema i povećane mogućnosti za političku i ekonomsku aktivnost u afričkim zemljama,
 - veliku zainteresovanost SAD za političko i vojno jačanje zapadne Evrope, kao jednog od bitnih elemenata u odmeravanju snaga sa Istokom,
 - specifičan politički položaj SR Nemačke koji bonskoj vladi nameće određene okvire u spoljnoj politici iz kojih još ne može izići a da to ne izazove negativno reagovanje i među njenim vlastitim partnerima
 - oslabljen položaj Velike Britanije u zapadnoj Evropi i zapadnom svetu uopšte, što je naročito došlo do izražaja u poslednje vreme (bahamski sporazum između SAD i VB, odbijanje zahteva Velike Britanije da stupi u ZT i dr.),
 - opšte raspoloženje u zemljama zapadne Evrope za samostalnim ulogom tog regiona u rešavanju svetskih problema, za njegovim ravnopravnim položajem u odnosu na SAD i SSSR.
- Stožer »ujedinjene zapadne Evrope« trebalo bi, po tim planovima, da bude francusko-nemački savez, uz vodeću ulogu Francuske. Takav

dominantan položaj Francuska bi obezbedila svojim samostalnim stratejskim atomskim deterentom, te i u tom svetlu treba posmatrati rešenost vlade da po svaku cenu sačuva tu svoju poziciju, nasuprot upornim nastojanjima Amerikanaca da se francuske atomske snage uključe u multilateralne atomske snage NATO.

Naravno, ne bi trebalo shvatiti da je Francuska sada potpuno okrenula leđa svojim ostalim atlantskim saveznicima. U njenim spoljno-političkim kombinacijama savezništvo sa SAD i pripadnost NATO-u su i dalje činioci sa kojima vlada najozbiljnije računa, ali danas to više nisu jedini činioci. Francuska je proširila područje svog dejstva na međunarodnom planu i moguće je očekivati njene nove inicijative i prema Evropi i prema Africi.

Tom svojom evropskom politikom Francuska želi da ostvari i određene ekonomske prednosti, što bi još više ojačalo njen položaj među zapadnoevropskim partnerima.

Suprotstavljanje Francuske ulasku Velike Britanije u ZT ne može se drukčije protumačiti nego kao želja da, bar privremeno, udalji jednog rivala koji bi mogao ugroziti njene pretenzije na vodeće mesto u zapadnoj Evropi, odnosno da se kasnije primi oslabljen i sputan političkim i drugim instrumentima zapadnoevropske integracije koji bi u međuvremenu bili usvojeni.

Vodeći krugovi Francuske svesni su toga da je politička, vojna i ekonomska integracija zapadne Evrope mučan i dugotrajan proces, ali stoje na stanovištu da će se uloženi naponi opravdati i isplatiti, jer će doneti Francuskoj željeno mesto u svetu.

Glavni aduti u rukama bonške vlade u vođenju spoljne politike i isticanja njenih pretenzija na međunarodnom planu jesu: snažna privreda, relativno jake oružane snage i izuzetno važan geografsko-stratejski položaj SR Nemačke za NATO kao celinu i za SAD posebno.

Za razliku od Francuske koja u svojoj delatnosti na ujedinjavanju zapadne Evrope stavlja akcenat na političke činioce, SR Nemačka daje prednost ekonomskoj strani tog procesa, što je i razumljivo kada se ima u vidu njen nepovoljniji politički položaj u odnosu na Francusku i njen ogroman ekonomski potencijal koji traži mogućnosti za ekspanziju izvan nacionalnih granica.

Od saveza sa Francuskom Bon očekuje, pre svega, određene političke koristi, povoljnije političke uslove u kojima će još više doći do izražaja nadmoć zapadnonemačke privrede. Prijateljstvo sa SAD i elastičniji stav prema VB od onog koji imaju Francuzi predstavljaju značajne elemente spoljne politike Bona, a sve to zajedno bi trebalo da u krajnjoj liniji obezbedi SR Nemačkoj vodeće mesto u zapadnoj Evropi.

Velika Britanija — godinama zauzeta, pre svega, rešavanjem problema unutar Komonvelta i izgrađivanjem svog »posebnog položaja« u odnosu na SAD — dosta se kasno okrenula licem ka Evropi. A tada, suočena sa mnogim teškoćama u Komonveltu i izložena neočekivano jakom pritisku Vašingtona, našla se na evropskom planu u nepovoljnom položaju u odnosu na Francusku i SR Nemačku. Pri isticanju svog zahteva za pristupanje Zajedničkom tržištu, u čemu vidi mogućnost obezbe-

divanja svojih trajnijih političkih i ekonomskih interesa u ovom delu sveta i uopšte, Velika Britanija je očekivala da će njen samostalni strategijski atomski deterent biti onaj presudni činilac koji će joj otvoriti vrata zapadne Evrope i obezbediti vidno mesto u ZT. Međutim, pored otvorenog suprotstavljanja Pariza uključenju Velike Britanije u ZT i rezervisanog stava Bona, evropska politika predsednika Makmilana doživela je, možda, najteži udarac otuda odakle se najmanje nadala — iz SAD. Bahamski razgovori između američkih i britanskih dražvnika i događaji koji su im prethodili srušili su iluzije Londona u samostalan strategijski atomski deterent, čime je sahranjen i »poseban položaj« Velike Britanije u odnosu na SAD.

Tako politički oslabljena, Velika Britanija se našla u situaciji da je njen zahtev za ulazak u ZT, uglavnom zbog držanja Francuske, odbijen na neodređeno vreme i da traži nove saveznike u zapadnoj Evropi. Podrška koju su joj pružile zemlje Beneluksa i Italija, kao i nastojanja SAD da omekšaju kruti stav predsednika De Gola, nisu dali rezultata.

Rukovodeći se vlastitim trajnijim političkim i ekonomskim interesima, ostale zemlje ZT vode elastičniju politiku nevezivanja ni za Francusku na za SR Nemačku (Italija pretenduje na ravnopravnost sa tim zemljama), politiku ograničene podrške Velikoj Britaniji i rezervisanosti prema zapadnonemačkom dinamizmu i francusko-zapadnonemačkom savezništvu.

Ovakav razvoj zapadnoevropske integracije nosi sa sobom niz veoma složenih problema i teškoća, a ne bi trebalo isključiti ni najraznovrsnija iznenađenja, upravo zato što su ona pozitivna, objektivno opravdana i nužna stremljenja u privredi često podređena političkim i vojnim faktorima, iza kojih se kriju najopreznije težnje za dominacijom i uski, sebični interesi nekih zemalja zapadne Evrope na račun mnogih drugih, a naročito nerazvijenih, zemalja u svetu.

Pukovnik

Berislav BADURINA

УТИЦАЈ ДЕМОГРАФСКОГ ФАКТОРА НА АРМИЈУ

Познато је да на величину и квалитет армије утичу разни фактори: политички, економски, географски итд., а пошто је армија део народа све њене особине зависе и од демографског фактора, тј. од људског потенцијала дотичне земље.

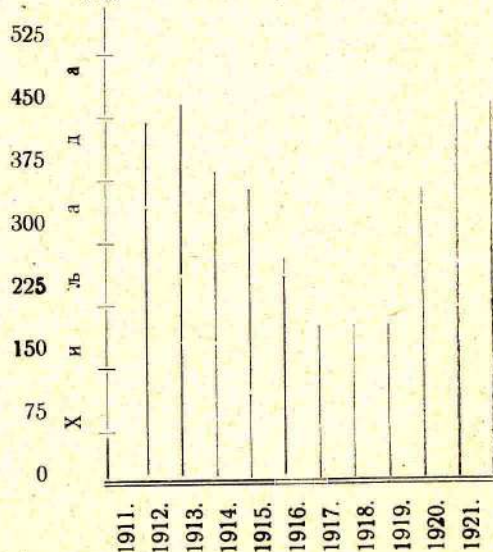
У савременим ратовима, који се не ограничавају само на оружане јединице, већ захватају целе земље и ангажују све њихове људске и материјалне резерве, човекова улога постаје све тежа и сложенија. То нарочито важи за општенародни одбрамбени рат, у коме је, поред солидно припремљене армије, за одбрану земље битно важна борбена и радна активност осталог становништва да би се обезбедило издржавање и занављање армије, а на окупираном делу територије створили што несношљивији услови за живот агресора. Због тога изучавање елементарна демографског фактора има важно место код свих разматрања проблема рата и армије и припремања становништва за одбрану земље, јер изучавањем наталитета, морталитета и других елемената демографског фактора, упоређивањем тог стања са одговарајућим приликама у другим земљама, разматрањем величине регрутних контингената и њиховог састава по степену наобразбе, професионалним категоријама и другим особинама регрута, долазимо до важних података.

ГОДИШЊИ КОНТИНГЕНТ РЕГРУТА

Један од чинилаца демографског фактора је наталитет становништва. Подаци о наталитету дају основ за

прорачун годишњег контингента регрута, а делом служе и за одређивање величине армије у миру и рату.

По досадашњим искуствима величина годишњег контингента пописаних регрута добија се ако узмемо 0,8% — 1,2%, односно 1% као средњу вредност, од укупног броја становника дотичне земље. Да бисмо прорачунали величину годишњег контингента регрута земље која има, на пример, 30 милиона становника, уземемо 1% од тог броја, што износи 300.000. То је број регрута те земље који треба да буду пописани у једној календарској години. Ови проценти важе за године нормалног наталитета, а смањују се у оним годинама у којима је нормални наталитет поремећен (ратне године, велике епидемије итд.). Како се, на пример, током првог светског рата смањивао наталитет у нашој земљи показују ови подаци:

Види се да је наталитет почео опадати 1913. године, што је последица Балканских ратова, а достигао је најнижу тачку 1917. и 1918. године, кад је мобилизација војних обвезника била максимална. Последица смањеног наталитета одражава се на попуну мирнодопске армије у време кад младићи рођени тих година треба да служе војни рок. У нашем случају, то је било од 1933. до 1939. године. Регрутни контингенти тих година различито се називају у разним земљама: „смањени“, „окрњени“, „оскудни“, „шупље године“ и сл. Последице смањеног наталитета утичу на попуну ратне армије током целог времена у коме су та годишта укључена у војну обавезу.

сл. код градског становништва смањује се и морталитет.

На повећање наталитета може се утицати разним мерама, као што су: дечји додатак, помоћ породицама са више деце, опорезивање нежењених, кумовање државних руководилаца деветом или десетом детету и слично.

Морталитет је такође један од чинилаца демографског фактора који утиче на величину годишњег контингента регрута, односно на величину армије у миру и рату.

Смањење броја младића од рођења до регрутовања врло је различито у разним земљама, па и унутар једне земље, што зависи од животног стандарда и просвећености народа, развијености здравствених установа итд.

Календарска година	Број живорођених			Умрло у првој години живота		Подаци коришћени из
	мушких	женских	свега	број	процент	
1938.	211.947	199.434	411.381	57.583	13,99%	Статист. годишњак за 1940. год. стр. 86 и 98
1950.	244.368	237.625	492.993	58.452	11,91%	Витална стат. за 1950. год. стр. 50 и 130
1958.	223.817	208.582	432.399	37.351	8.64%	Статист. годишњак за 1960. год. стр. 72 и 77

Исто тако, наталитет смањују схватања да је живот без деце лакши („бела куга“), да су породице са великим бројем деце заостале у сваком погледу и сл.

Поред тога, смањивањем сеоског а повећавањем градског становништва смањује се и наталитет, јер градске породице имају мање деце. Ипак, та промена структуре становништва нема битан утицај на укупно смањење наталитета, јер због веће просвећености, боље здравствене заштите и

Неке статистике показују да број умрлих од рођења до регрутовања може достићи и 15% од броја рођених мушкараца, не узимајући у обзир директне последице минулих ратова. Нарочито је висок морталитет деце у првој години живота, што се за нека годишта види из табеле.

Из ових података се види да је у нашој земљи 1958. године рођено преко 20.000 деце више, а у првој години живота умрло је такође око 20.000 мање него 1938. године. То је,

пored осталог, резултат општег на- претка и развијености брига за чо- века у нашој земљи.

Пошто испуни свој природни ци- клус, човек мора умрети. Али смрт га често узима прерано, нарочито у младости. Зато друштво предузима низ мера да би се отклонили или бар смањили узроци преране смрти по- јединаца, а пре свега, да се подигне физички и морално здрав нараштај, као што су: заштита мајке и детета, а посебно физички заосталих, запуште- них и заведених дечака; телесно образовање дечака и младића; лекар- ски надзор по школама, у индустрији и на селу; обезбеђење хигијене рада; борба против алкохолизма, разних болести итд.

Подацима о наталитету и морта- литету треба додати и податке о фи- зичкој и психичкој способности ста- новништва дотичне земље, јер сваки младић кад доживи одговарајуће го- дине не мора бити и способан за војну службу.

Како ће то утицати на критериј при регрутовању зависи од броја ста- новника дотичне земље, међународ- них односа и других услова.

Број младића оглашених привре- мено или стално неспособним за вој- ну службу креће се у неким земљама и до 20% од броја регрутованих. Др- жаве које стварају већу армију мо- рају имати и већи број регрута, па је њихов критериј за регрутовање блажи, уведе се категорије небораца, ограничено способних и слично. Др- жаве са великим људским потенци- јалом обично имају оштрији критериј у прописима за регрутовање. Скоро у свим земљама критериј регрутовања је строжи у миру него за време рата. У случају рата законским прописима дају се могућности поновног прегледа оних који су приликом регрутовања у мирно доба оглашени неспособним за војну службу.

У досадашњем излагању изнета су 3 главна чиниоца демократског фак- тора (наталитет, морталитет, физичка и психичка способност) који утичу на број становника способних за вој- ну службу у миру и рату.

Према томе, ако желимо прорачу- нати колики је годишњи контингент регрута неке земље способних за вој- ну службу, поступићемо по следећем: већ смо навели пример да земља од 30 милиона становника може имати 300 хиљада пописаних регрута годи- шње. Од тога ћемо одузети 20% који ће бити привремено или стално не- способни, што укупно износи 60 хи- љада. Значи, у овом случају, годи- шњи контингент регрута способних за војну службу износи 240 хиљада младића.

ДУЖИНА ВОЈНОГ РОКА

Годишњи контингент регрута, у- словљен чиниоцима демографског фактора, не може се мењати у сми-слу повећања броја људи способних за војну службу. Међутим, независно од демографског фактора, повећање армије може се остварити само про- дужењем војног рока. На пример: ако држава чији годишњи контингент ре- грута способних за војну службу из- носи 240 хиљада жели имати већу армију, онда се мора продужавати војни рок. Једногодишњи војни рок обезбеђује величину армије од 240 хиљада, двогодишњи од 480 хиљада, трогодишњи од 720 хиљада војника итд. Ако та земља жели имати мању армију и обучити све регруте, онда се војни рок мора краћивати. Такав је случај, на пример, код земаља које по међународним уговорима могу има- ти армију ограничене величине. Вој- ни рок у тим земљама је краћи, а војна обука свих регрута обезбеђује се по принципу: што краћи војни рок

— то више обучених војних обвезника при истој величини мирнодопске армије. Те земље скраћују војни рок обично до границе која омогућава да се кроз мирнодопску армију дозвољене величине обуче сви годишњи контингенти регрута. Како се то у пракси спроводи? Држави од 30 милиона становника одобрено је, на пример, да држи мирнодопску армију јачине од 120 хиљада војника и одређени број старешина. У том случају, под условом да годишњи контингент износи 240 хиљада регрута, анализа показује следеће:

Ако би војни рок трајао 2 године, онда би се могло обучити само 60 хиљада регрута годишње односно 120 хиљада за 2 године. За 10 година обучило би се 600 хиљада војних обвезника, тј. само једну четвртину способних регрута.

Ако би војни рок трајао 1 годину, онда би се могло обучити 120 хиљада регрута годишње. За десет година обучило би се милион и двесто хиљада војних обвезника, тј. једна половина способних регрута.

Ако би војни рок трајао 6 месеци, онда би се могло обучити свих 240 хиљада регрута годишње, тј. цео једногодишњи контингент. За 10 година обучило би се два милиона и четири стотине хиљада војника, односно све регруте који би за то време били оглашени способним за службу у армији.¹

На тај начин се, у ствари, изигравају међународни уговори, јер се људство максимално обучава за ратну армију. Те државе обично у мирнодопској армији имају знатно већи проценат старешина, и тако припремају старешински кадар за ратну армију.

Први и други светски рат знатно су смањили наталитет у земљама

¹ То је познато под називом „Кримпер систем“ који је применио генерал Шарнхорст 1806. године.

учесницама у по шест годишњих контингентата регрута, што је донело по шест оскудних година за попуњу мирнодопских армија. Разне државе ублажавале су то на разне начине.

Тако је продужаван војни рок у времену када су регрутни контингенти смањени, што је неповољно за регруте тих годишта, пошто они служе дужи војни рок од регрута из претходних и наредних годишта.

Смањиване су формације мирнодопске армије, што има негативних последица, пошто изазива реорганизацију армије два пута (у почетку и на крају критичног периода), отежава мобилизацијске припреме и захтева велике послове око распореда старешинског кадра, јер се број старешина не смањује.

Војни обвезници се позивају на вежбу у одговарајућем броју, да би се попунио недостатак регрута, чиме се борбена спремност армије одржава на потребној висини, али се морају обавити обимни послови на одабирању, позивању и отпуштању великог броја обвезника. То решење није подесно ни за привреду, изазива веће финансијске издатке у армији итд.

Прибегава се и такозваном „пресипању“ регрута унапред, позивањем наредних годишта за једну или две године раније. То решење нема тежих негативних последица, сем што захтева обимније регрутне послове при преласку на позивање млађих годишта и повратку на нормално стање, кад прођу критичне године.

Најчешће се примењује штедња регрута, такозвано „пресипање“ уназад, кроз неколико годишта и то пре него што наступе критичне године, с тим што се у армију не упућују регрути последњег годишта у оноликом броју колико је укупно до тада уштеђено. Такво решење је неповољно за младиће, јер због каснијег слу-

жења војног рока имају потешкоћа око заснивања радног односа и породице, у неизвесности су кад ће бити познати у армију и слично.

Изнета су нека могућна решења, од којих свако има своје позитивне и негативне стране, те се у пракси обично примењује њихова одговарајућа комбинација.

ЈАЧИНА РАТНЕ АРМИЈЕ

У савременом рату учествује целокупно становништво зараћених страна, што значи да земље са већим бројем становника имају и већи ратни потенцијал у људству. Свака земља својом политиком вођења рата одређује методе и организацијске облике како да максимално ангажује ту снагу.

Један део становништва, изабраног по одређеном критеријуму, организује се у јединице и установе ратне армије. Начелно, то људство је у војностручном погледу обучено за време служења војног рока или на неки други начин. Да бисмо дошли до приближног броја обучених војних обвезника неке земље, потребно је да знамо два чиниоца: број способних регрута у једном годишту и трајање војне обавезе. Како се израчунава величина годишњег контингента регрута изнето је раније, а дужина војне обавезе види се из одговарајућих закона дотичне земље. У односу на своје становништво већи проценат војних обвезника имаће она земља у којој је трајање војне обавезе дуже. На пример, ако војна обавеза траје од 17 до 60 година старости, онда су војном обавезом обучавана четрдесет и три годишта мушког становништва. Да ли би овако велики распон војне обавезе био рентабилан? Познато је да служба у армији захтева знатна физичка и умна напрезања, нарочито у рату. То

не дозвољава да у армију долазе младићи који се још нису довољно физички и умно развили. Зато свака држава, према својим климатским и другим условима одређује почетак тј. доњу границу војне обавезе. Горња граница војне обавезе такође има битног утицаја на бројност и квалитет армије. Није пожељно да у армију долазе обвезници у годинама када је њихова физичка снага таква да не могу издржати напоре који се траже од војника. Према томе, ако је трајање војне обавезе краће, добија се бољи квалитет, али мање војних обвезника. На пример, ако би војна обавеза трајала од 20 до 35 године живота обвезника, имало би се свега 15 годишта војних обвезника, али би они по квалитету били приближно исти, и састав једног ратног пешадијског пука био би далеко квалитетнији од онога који би се попуњавао војним обвезницима од 17 до 60 године старости. Негативне стране дужег трајања војне обавезе могу се делимично ублажавати поделом обвезника на категорије-позиве, регулацијом попуње, одређивањем старости на одговарајуће дужности и њиховим коришћењем само у крајњој нужди итд., али не могу се потпуно избећи.

Изнет је пример да држава од 30.000.000 становника има годишње 240.000 регрута. Ако би војна обавеза трајала од 20 до 40 године, обухватала би 20 годишта, па би у тој земљи било око 4.800.000 војних обвезника. Ако би се војна обавеза продужила до 50 године, било би обучавано 30 годишта тј. око 7.200.000 војних обвезника итд. Према томе, за бројну јачину мирнодопске армије регулатор је дужина војног рока, а за бројну јачину ратне армије дужина војне обавезе.

Ратови у савременим условима захтевају ангажовање целокупног спо-

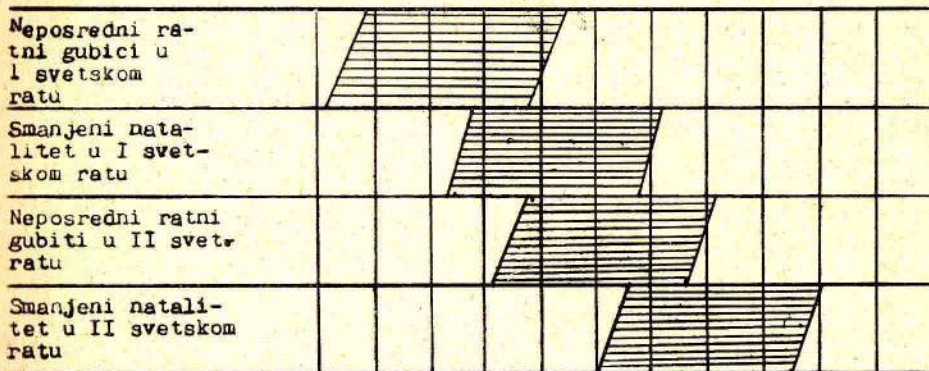
собног становништва, па се изналазе разне форме његовог потпуног укључивања у ратне напоре.

СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

Структура становништва у некој земљи може се размотрити са разних аспеката, а зависи од многих утицаја. Општу структуру становништва прво ћемо размотрити са економског аспекта, полазећи од тога колико се становника налази у продуктивном а колико у непродуктивном веку. Продуктивни век обухвата становништво од 16 до 70 године, а непродуктивни се дели на два дела (детињство, до

— до 14. година . . .	5,176.000	односно 30,6%
— од 15. до 70. год. старости . . .	11,169.000	„ 66,3%
— преко 70. година старости . . .	578.000	„ 3,1%
— непозната старост . . .	4.000	„ —

На структуру становништва једне земље имају великог утицаја ратови у којима је она учествовала. Тако је, на пример, врло различита структура становништва Швајцарске и Југосла-

закључно са 15 годинам и старост преко 70 година). За армију је најповољније када се релативно већи проценат становништва налази у продуктивном веку (у бившој Југославији 1921. године било је 59,7% становника у продуктивном веку). Добра је перспектива у оним земљама које имају релативно велики проценат становништва у младом непродуктивном веку (бивша Југославија у исто време имала је 27,1%).

Према попису од 31. марта 1953. године, старосна структура становништва наше земље била је следећа:²

вије у погледу броја мушкараца и жена.³ Наше становништво знатно је смањено у одговарајућим годинама старости због смањеног nataliteta и директних губитака у току првог и другог светског рата. Нас интересује колико година се ти губици негативно одражавају на бројну величину ратне армије.

Овај графикон показује да су непосредни губици у првом светском рату смањивали попуну наше ратне армије почев од 1912. до 1955. године. Утицај тих губитака у другом свет-

² Статистички билтен бр. 29 1954. год. стр. 8.

³ У Југославији било је 1931. године 157.258 жена више него мушкараца, а 1948. године 611.520, као последица II светског рата.

ском рату трајаће од 1914. па до 1981. године, тј. око 40 година.

Смањени наталитет у току првог светског рата смањује попуну наше ратне армије почев од 1935. па до 1975. године. Утицај тих губитака из другог светског рата трајаће од 1960. до 2000. године.

На структуру становништва такође утиче исељавање из дотичне земље, што осетније погађа армију ако се исељавају војни обвезници, за армију важни стручњаци и сл. Тако је, на пример, из бивше Југославије за десет година у периоду од 1929. до 1938. године отишло у друге земље 190.564 становника, међу којима је био већи број војних обвезника и стручњака.⁴

Један од важних квалитета становништва јесте његова писменост. Ми смо од бивше Југославије наследили велики број неписмених.⁵ Од 15,772.107 становника било је 7,790.237 неписмених, што се негативно одражавало на општу наобразбу регрута и војних обвезника. Неписмени су у армији теже савладавали наставни програм, а трошило се и много времена на њихово описмењавање.

Поред опште писмености, за армију је такође од великог значаја колико ће бити регрута са стручним школама и факултетском наобразбом, што зависи од развијености школског система у дотичној земљи. Као илустрацију, наводимо пример да је у

нашој земљи школске 1937/38. године⁶ било 14.846, а у 1958/59. години⁷ 78.911 студената. Сада у нашој земљи има око 155.000 редовних студената, а од тога око 90.000 мушког пола. Када се томе дода велики број ученика средњих и њима равних стручних школа, очигледно је да се врло брзо повећава општа и стручна спрема нашег становништва, а самим тим и квалитет регрута и војних обвезника.

На структуру становништва такође битно утиче индустријски развој дотичне земље. За армију је од великог значаја да се међу регрутима и војним обвезницима налази што више разних стручњака — специјалиста, као што су инжењери, техничари, лекари и слично. Индустријски развијене земље имају становништво са релативно вишим техничким образовањем, што им олакшава формирање технички модернијих армија.

Може се десити да армија једне земље добије техничка средства као војну помоћ од других земаља. Ако је та техника на вишем нивоу него што је ниво техничког образовања становништва, онда долази до познатих супротности човек — техника. Тада се уводи дужа обука, посебни курсеви, доводе страни војни стручњаци као инструктори, шаљу се старешине сопствене армије на школовање у иностранство и томе слично, чиме се проблем само ублажава.

Структура становништва по занимању, такође има одраза на арми-

⁴ Статистички годишњак, 1940. год. стр. 137 и 138.

⁵ Статистички билтен, бр. 1, јул 1951. год.

⁶ Статистички годишњак, 1940. год. стр. 354.

⁷ Статистички годишњак, 1960. год. стр. 277.

ју. Док је некада огромна већина становништва живела у селу и од пољопривреде, тада је и армија добивала регруте и војне обвезнике сељаке и била је „сељачка“ армија. Међутим, све више се врши процес раслојавања пољопривредног и сеоског у корист индустријског и градског становништва што се адекватно одражава и на лични састав мирнодопске и ратне армије.

Раслојавање становништва намеће и низ проблема који траже одговарајуће решење. Велико унутрашње кретање становништва захтева одговарајућу евиденцију за потребе армије. Тешко би се могло применити једнократно упућивање регрута у армију, пошто би изазвало поред осталог, и тешкоће око њиховог запослења приликом отпуштања из армије. Некада је огромна већина отпуштених из армије одлазила у своја сеоска домаћинства, а врло мали проценат држава је морала да запошљава. Данас веште од половине отпуштених из армије тражи одговарајуће запосле-

ње у привреди, што отежава стамбени проблем, привремену помоћ до запошлења и сл.

Број чланова у појединим домаћинствима такође има утицаја и на армију. На пример, ако је у домаћинству мањи број чланова (код нас просечно 3,98)⁸ јавља се већи број хранилаца који служе скраћени војни рок, што повећава новчане издатке заједнице за издржавање њихових породица док су они у армији. Затим, те породице стамбено и материјално теже прихватају своје чланове по њиховом повратку из армије и слично.

Поред разматраних питања у вези са бројном јачином и квалитетом армије, треба имати у виду и значај човека као свесног учесника у рату. Његови политички квалитети, свест о праведности борбе коју води, слободарске борбене традиције, обученост, снажљивост у тактичким поступцима итд. од посебног су значаја за општи квалитет армије.

⁸ Борба, 4. јул 1961. год.

Пуковник

Илија ЈОВАНОВИЋ

MATERIJALNA BAZA I PRIRODA RATA

U SAVREMENIM USLOVIMA

Rat je veoma složen društveni fenomen na koji deluju politički, ekonomski, vojni, socijalni i drugi faktori. Bitan je uticaj materijalno-ekonomskog faktora. Taj uticaj je usled burnog razvitka proizvodnih snaga, promene produkcionih odnosa i postojeće državno-pravne strukture u svetu, snažno delovao na evoluciju prirode rata, dovodeći u pitanje čak i klasičnu i opštepriznatu definiciju te društveno-političke pojave koju je dao Klauzevic: »Rat nije ništa drugo do državna politika produžena drugim sredstvima«. Politika je, prema Lenjinu, u stvari, skoncentrisana ekonomika. To znači da je politika, naročito u društveno-ekonomskim formacijama koje karakteriše postojanje klasa i imovinske nejednakosti, pre svega, sredstvo za obezbeđenje određenih ekonomskih interesa vladajućih slojeva. Tako su i ratovi u prošlosti vođeni radi zemlje, robova, tržišta, plemenitih metala (zlata, srebra), izvora sirovina, jeftine radne snage i dr. Međutim, u savremenim uslovima sveobuhvatnog totalnog i univerzalnog) rata, ulaganja u rat postala su mnogo veća od postignutih rezultata na bojnopolju, čak i pod najpovoljnijim strategijskim rešenjima, tako da dovode u pitanje njegovu svrsishodnost. Nemačka je, na primer, bila inicijator dva protekla svetska rata. Međutim, iz oba ta rata ona je u apsolutnom i relativnom pogledu izašla mnogo siromašnija nego što je ušla. Rat postaje svakim danom sve skuplji,¹ a dobit iz njega sve manja, tako da je ekonomski rezultat u najvećem broju slučajeva negativan.² Analiza i poređenje bilansa nacionalnih ekonomika velikog broja država na početku i na kraju vođenog rata, upućuju u tom pogledu na nedvosmislene zaključke

Povećana posredna i neposredna uloga ekonomskog faktora u savremenom ratovodstvu dovela je do niza promena u prirodi i karakteru rata kao društveno-političke i materijalno-ekonomske pojave, s obzirom na dostignuti stepen ekonomske integracije sveta, zavisnost jednih geografskih regiona od drugih u vezi s nekomplementarnošću nacionalnih privreda i njihove različite strukture, intenzivnu međunarodnu razmenu, neravnomeran razmeštaj prirodnih izvora osnovnih sirovina i materijala neophodnih za savremene tehnološke procese koji su posredno i neposredno povezani sa osnovnom delatnošću na vojnom sektoru.

Univerzalnost rata. Analiza broja država učesnica u proteklim ratovima upućuje na zaključak da se on neprekidno i skokovito povećava, tako da

¹ Prema jednom proračunu objavljenom u američkom časopisu *Times*, za pripremu ubijanja čoveka u ratu u drevnom Rimu je trošeno 0,75 dolara, u prvom svetskom ratu 21.000 dolara, a u drugom 75.000 dolara.

² SAD u drugom svetskom ratu predstavljaju jedan od retkih izuzetaka jer su se nalazile na periferiji svetskog ratišta toga doba. Sve ostale ratujuće zemlje većinom su bile podvrgnute velikim razaranjima i iscrpljivanju. U eventualnom budućem ratu takve mogućnosti ne bi postojale manje-više ni za jednu zemlju, jer je ratna tehnika praktično dostigla neograničen domet.

ima sve manje zemalja koje se u određenim vojno-političkim uslovima nalaze izvan ratnih zbivanja.³

Totalnost rata. Ratovanje u savremenim uslovima iziskuje maksimalno angažovanje svih snaga i izvora, tako da je realizacija strategijskog ratnog cilja moguća samo uz uslov totalne mobilizacije žive sile i materijalnih sredstava.⁴

Povećanje broja učesnika i žrtava rata. Pronalazak, razvijanje i usavršavanje modernih ratnih sredstava, postojeći društveno-ekonomski odnosi, masovnost armija, dostignuti nivo državno-političke strukture i organizacije, kao i drugi faktori, deluju u pravcu neprekidnog povećavanja i učesnika i žrtava rata.⁵

Primena nuklearno-raketnih sredstava u eventualnom novom ratu uslovala bi gubitke koji daleko prevazilaze sve dosadašnje,⁶ naročito kod zemalja u kojima je stanovništvo više koncentrisano u manjem broju velikih gradskih centara.⁷

Brisanje granica između »fronta« i »pozadine«, između »borca« i »neborca«. Proces brisanja granice između »fronta« i »pozadine«, koji je otpočeo u prvom svetskom ratu, dobio je u drugom naročito velike razmere i snažan intenzitet. Dok su se, na primer, borbe vodile na Siciliji, u Italiji, u Normandiji i dr., avijacija SAD i Velike Britanije tukla je objekte koji su se nalazili hiljadama kilometara daleko od fronta, u samom centru protivničkih država (ratne fabrike u Nemačkoj, petrolejske izvore u Rumuniji, vojne i civilne transporte u mnogim državama okupirane Evrope itd.).

U savremenim uslovima, potpuno je izbrisana ranija podela na »borca« i »neborca« s obzirom na to što će svaki građanin, bez obzira na pol, zanimanje, godine starosti i društveni položaj, na neki način učestvovati u eventualnim ratnim operacijama i naporima ili snositi njihove posledice indirektnim ali vrlo surovim putem.⁸

Povećanje troškova rata. S obzirom na sve veću upotrebu raznovrsnih ratnih sredstava i veći stepen razaranja i iscrpljivanja nacionalnih privreda, rat postaje svakim danom sve skuplji i angažuje sve veća finansijska i druga sredstva. Vojni rashodi prvog svetskog rata iznosili su 200 milijardi, drugog 1.000 milijardi dolara. Ako se tome dodaju razaranja i ostali posredni tro-

³ U prvom svetskom ratu učestvovalo je 36 država, u drugom 61. Prvi svetski rat vođen je uglavnom na evropskom kontinentu, na području 14 država; drugi u Evropi, Aziji, Africi i Okeaniji, na teritoriji 40 država. Danas postoje tehničke i druge mogućnosti da se za relativno kratko vreme cela površina Zemljine kugle pretvori u ratno poprište.

⁴ U ratovima pre industrijske revolucije učesnici su uglavnom bili lica muškog pola između 20 i 40 godina. Danas na »frontu« ili u »pozadini« (ratovanje ili ratna proizvodnja) u ratu učestvuju stanovnici oba pola najčešće od 16 do 60 godina.

⁵ U prvom svetskom ratu bilo je mobilisano 36, u drugom 110 miliona vojnika. U prvom je aktivno učestvovalo 800 miliona stanovnika, u drugom oko 2 milijarde. U prvom je poginulo oko 10, u drugom oko 50 miliona ljudi.

⁶ Služba Civilne zaštite SAD proračunala je da bi masovno bombardovanje te zemlje u toku prvih dana rata imalo za posledicu 36.000.000 mrtvih i 57.000.000 povredjenih, tj. oko 60% stanovništva SAD bilo bi izbačeno iz stroja.

⁷ Na primer, u Velikoj Britaniji je u 10 najvećih gradskih centara koncentrisano preko 80% od ukupnog stanovništva te zemlje.

⁸ U blokiranom Lenjingradu od 1941—1944. godine umrlo je od gladi preko 620.000 stanovnika. U drugom svetskom ratu Nemačka je imala oko 8.000.000 poginulih; od toga 50% vojnih, a 50% civilnih lica.

škovi, onda se cena drugog svetskog rata penje na 4.000 milijardi dolara,⁹ — što predstavlja ekvivalentat vrednosti rada akumulirane stotinama godina za celokupno aktivno stanovništvo na Zemlji. Povećanje troškova skokovito se penje iz jednog rata u drugi, dovodeći u savremenim uslovima jedan takav poduhvat do besmislice.

*Ratovanje u savremenim uslovima kao specifičan organizaciono-tehno-
loški proces i poseban oblik neproduktivne materijalne potrošnje koji apsorbuje velik deo nacionalnog dohotka i društvenog bogatstva, vodiće apsolutnom i relativnom osiromašavanju ratujuće zemlje.* Vođenje rata u savremenim uslovima pretpostavlja postojanje i neprekidnu proizvodnju ogromnog asortimana i količine veoma različitih artikala — vojne nomenklature dostižu i do 2,5 miliona predmeta — što apsorbuje velik deo nacionalnog dohotka (čak i do 70%), iziskujući njegovu sve rigorozniju raspodelu ili preraspodelu u korist oružanih snaga, za vreme rata neprikosnovenog i povlašćenog potrošača. Takva, neproduktivna potrošnja dostiže ogromne razmere.¹⁰

Za održavanje armije od 1,000.000 vojnika mesečno je potrebno 2.500 vagona odeće i obuće i 6.000 vagona hrane. Da bi se to postiglo neophodna je industrijska osnova od 8.160 fabrika i poljoprivredna osnova od 1,026.450 hektara intenzivno obrađene zemlje, odnosno da za održavanje tolike armije na bojištu radi u ratnoj proizvodnji oko 10,000.000 radnika. Totalni rat u savremenim uslovima iziskuje maksimalno ekonomsko naprezanje svake zemlje koja u njemu učestvuje. Ratni izdaci postali su tako krupna stavka da njihove posledice izazivaju višestruko negativno dejstvo u procesu društvene reprodukcije, bez obzira na društveno-ekonomski poredak zemlje o kojoj je reč. Neproduktivna materijalna potrošnja na bojištu i druge ekonomske konzekvence rata (uzdrmane finansije, iscrpljeni sirovinski izvori, efektivni gubici stanovništva, uništavanje sredstava za proizvodnju borbenim dejstvima ili neracionalnom upotrebom i dr.) vode osiromašavanju svake zemlje bez obzira na krajnji ishod rata, tj. da li se radi o »pobedniku« ili »pobeđenom«.¹¹ U takvim uslovima pojedine države mogu, šta više, dobiti rat na vojnom planu, ali ga izgubiti u ekonomskom pogledu.

Rat dovodi do deformacije društvenog proizvoda. Taj proizvod se za vreme rata sastoji pretežno od artikala koji se troše u jednom neekvivalentnom procesu, na bojištu, ne pružajući istovremeno nikakvu ekonomsku protivvrednost, ne proizvodeći praktično nikakav pozitivan privredni efekat, suprotno drugim oblicima potrošnje. U ratnoj privredi reprodukcija je najčešće manja, čak i bez obzira na porast fizičkog obima proizvodnje ratnog materijala. Ekonomski gledano, ratovanje u savremenim uslovima najčešće predstavlja proces jednostranog trošenja te i to vodi apsolutnom i relativnom osiromašavanju, ukoliko rat duže i intenzivnije traje.

⁹ Dr Max Lanter: *Die Finanzierung des Krieges*, Zürcher Dissertation, Verlag Eugen Haag, Luzern — 1950. god.

¹⁰ Samo u periodu drugog svetskog rata, 5 najvećih ratujućih država (SSSR, SAD, Nemačka, Velika Britanija i Japan) proizvelo je 686.501 avion, 206.700 tenkova, 661.300 artiljerijskih oruđa, 340.000 minobacača, 3.891.800 mitraljeza, oko 40 miliona pušaka, karabina i automata, 1.177 miliona artiljerijskih granata, 89 milijardi metaka streljačke municije. (Lagovski: *Strategija i ekonomika*, Moskva, 1957. god. str. 89. i 90). Nemačke oružane snage utrošile su u ratu na Zapadu 1940. godine 180.000.000, a u ratu protiv Sovjetskog Saveza 1941. godine samo za prva 4 meseca 3.000.000.000 litara goriva. (*Wehrkunde*, broj 8, 1957. god.).

¹¹ Za vreme drugog svetskog rata Nemačka je izgubila 60%, Sovjetski Savez 40%, a Velika Britanija oko 30% nacionalnog bogatstva.

Koalicioni karakter rata. U ratovima pre industrijske revolucije i formiranja složenih međunarodnih ekonomsko-političkih odnosa koalicioni ratovi bili su izuzetak, a sukobi između dve zemlje pravilo. Međutim, zahvaljujući skokovitom razvitku materijalne baze društva, integraciji svetskog tržišta, međusobnoj povezanosti nacionalnih ekonomika, postojećoj državno-političkoj strukturi društva, polarizaciji i novom kvantitativnom odnosu društveno-političkih snaga, kao i drugim faktorima, ratovanje je u savremenim uslovima preraslo iz bilateralnog u multilateralan proces, uvlačeći u međusobno razračunavanje velik broj država, često čak i protiv njihove volje.

Problem naknade troškova rata. Zahvaljujući totalnosti rata, njegovom velikom rušilačkom dejstvu i drugim faktorima, u poslednja dva svetska rata bitno se izmenio način likvidacije ratnih troškova koji su skokovito rasli, dovodeći pobeđenu zemlju u objektivnu nemogućnost da snosi terete rata. U odnosu na praksu koja je vladala zaključno sa XIX vekom, u pogledu prenošenja naknadnim putem svih ratnih troškova na teret pobeđenog, morale su se stvoriti nove norme svodenja ratnog bilansa s obzirom na ekonomske i druge nemogućnosti pobeđenog da snosi sve terete rata.¹²

Deformacija ratnog cilja i izvitoperavanje rezultata i konzekvenci rata, odnosno izvrgavanje rata u svoju suprotnost. S obzirom na razornu moć naoružanja, specifičnu materijalnu neproduktivnu potrošnju u ratu i druge ekonomsko-političke faktore, kao i praktično brisanje ekonomskih razlika između »pobednika« i »pobeđenog«, dolazi do deformacije klasičnog ratnog cilja i izvitoperavanja rezultata i konzekvenci rata. Zahvaljujući razvoju materijalne baze, njenom uticaju na karakter i fizionomiju ratovanja, uticaju borbenih dejstava na nacionalne ekonomike, u savremenim uslovima rat je postao nerentabilan poduhvat, ratni cilj deformisan, a konzekvence strategijskog rešenja porazne. Materijalno-ekonomski razvitak društva sa svim posrednim i neposrednim posledicama i uticajima, prevazišao je u savremenim uslovima rat kao sredstvo za rešavanje međunarodnih ili međudržavnih sporova.

Evolucija metodologije ratovanja. U metodologiji realizovanja ratnog cilja u savremenim uslovima došlo je tokom proteklih decenija do radikalnog preokreta, čija je dinamika bila uslovljena pre svega uvođenjem motora sa unutrašnjim sagorevanjem u oružane snage, oruđima ogromne razorne moći i velikog dometa i njihovim konzekvencama na način ratovanja. Razvitak materijalne baze društva i njegove implikacije na vojnom sektoru, doveli su do formiranja jednog od osnovnih novih principa ratne veštine u savremenim uslovima: izvođenje direktnog udara na težište, s ciljem da se obezbede ogromne početne prednosti koje bi kasnije imale velik značaj za dalje vođenje rata.

¹² U vreme francusko-pruskog rata 1870/1871. godine, Francuska je još bila u mogućnosti da relativno isplati 5 milijardi zlatnih maraka na ime kontribucija. Međutim, privredna situacija Nemačke na kraju prvog svetskog rata objektivno je bila takva da ona nije bila sposobna za plaćanje reparacija. S obzirom na ulogu namenjenu Nemačkoj u tzv. sanitarnom kordonu prema SSSR-u, pobedničke sile pružile su joj ekonomsku pomoć radi oposobljavanja za plaćanje reparacija, a Londonskom konferencijom utvrđenu sumu od 132 milijarde zlatnih maraka kasnije su smanjile na 117 milijardi maraka. Ali i tu sumu Nemačka nikad nije platila: od 1924. do 1930. godine isplatila je 11 milijardi, ali je istovremeno primila mnogo veću sumu kao inostranu ekonomsku pomoć. Posle dolaska na vlast, Hitler je potpuno prekinuo dalju reparaciju, kao i vraćanje dobijene pomoći.

Povećanje snage, brzine i intenziteta operacija. Uvođenje motora u KoV, RV i RM i njegova raznovrsna primena (kamion, avion, tenk, helikopter, brod, podmornica, raketa i sl.) uslovlili su, uz korišćenje ostalih naučotehnoških dostignuća (elektronike, kibernetike, mehanografije i dr.), ogromno povećanje snage, brzine i intenziteta ratnih operacija, povećavajući dnevnu operativnu dubinu i na nekoliko desetina kilometara. Rat modernim borbenim sredstvima postaje sve brži i duži,¹³ ne samo u apsolutnom nego i u relativnom pogledu, pošto se borbe ne vode samo danju, kao što je najčešće bilo u prošlosti, nego i noću, u svim meteorološkim uslovima, uz masovno i raznovrsno korišćenje infracrvenih uređaja, lokatora i termolokatora.

Masovna industrijska proizvodnja ratnog materijala u drugom svetском ratu dovela je do toga da je, na primer, za vreme berlinske operacije aprila 1945. godine učestvovalo na suženom geografskom prostoru samo sa sovjetske strane 41.000 topova i minobacača, 8.400 aviona i preko 6.300 modernih tenkova.¹⁴

Saobraćaj kao žila kucavica ratnog mehanizma i telekomunikacije kao njegov nervni sistem ogromno su se povećali i usavršili, pružajući više-struke mogućnosti ne samo za operativno-taktička već i za strategijska iznenađenja. Korisni teret transporta povećao se više desetina, a brzina nekoliko stotina puta u odnosu na proteklo stoleće. Mogućnost da se za relativno kratko vreme izvrši snažna koncentracija žive sile i ratne tehnike na mestu udaljenom nekoliko hiljada kilometara od polazne baze, dovela je do sasvim novog tretiranja faktora iznenađenje, do potrebe da se ogromno poveća brzina informisanja i reagiranja na protivnička dejstva i zamisli.

S obzirom na naučotehnoška dostignuća, serijsku proizvodnju ratnog materijala i nove strategijske i operativno-taktičke koncepcije, vreme kao meteorološki faktor i vreme kao prostor, zatim geografski faktori (veličina teritorije, planine, reke, mora i dr.) — dobili su nov tretman u savremenij ratnoj veštini. Radarski i infracrveni uređaji omogućavaju efikasno osmatranje i aktivna borbeno dejstva na velikim daljinama i noću; velika vodena i kopnena prostranstva više ne predstavljaju teško savladive prepreke, a sredstva kao što su, na primer, helikopteri omogućavaju prebacivanje preko porušenih mostova čak i kompletnih železničkih vagona sa ljudstvom ili ratnim materijalom, povećavajući brzinu i intenzitet operacija. Aktiviranje vrlo krupnih vojnih jedinica i njihovo dovođenje u stanje pune bojne gotovosti postiže se danas za neuporedivo kraće vreme nego bilo kad u prošlosti.

Vatreni udar po velikim prostranstvima i sa ogromne daljine. Razvatak i primena aviona u ratne svrhe, a naročito pronalazak i usavršavanje nuklearnog i raketnog naoružanja, omogućavaju danas vatreni udar po velikim prostranstvima i sa ogromne daljine. Površina i zapremina realnog ili potencijalnog bojišta ogromno su se povećali, poistovećujući se ne samo sa teritorijama država, već i s kontinentima, pa čak i Zemljom u celini.

Promena načina objave rata. Zaključno sa prvim svetskim ratom završena je epoha tzv. klasičnog načina objave rata, uručivanjem note preko

¹³ Prvi svetski rat trajao je 1.610, a drugi 2.190 dana.

¹⁴ Nikolaj Voznesenski: *Ratna ekonomika SSSR u periodu otadžbinskog rata*, Beograd, 1948. god. str. 74.

diplomatskog predstavnika napadača u sedištu napadnutog. Sile Osovine, a naročito fašistička Nemačka zavele su tokom drugog svetskog rata objavu ratnog stanja preko radija, nekoliko časova pre početka neprijateljstva ili uporedo sa prvim ofanzivno-agresivnim dejstvima. Takav postupak bio je motivisan sledećim faktorima: prvo — moderna ratna sredstva za telekomunikacije (radio, televizija, telefon i telegraf) omogućavaju objavu rata na »moderan« način; drugo — korišćenjem novog načinja objave rata u najvećoj mogućoj meri koristi se faktor iznenađenje, tj. stvaraju se krupne početne strategijske, operativne i taktičke prednosti koje mogu imati velik značaj na tok i strategijsko rešenje rata u celini. Taj novi način objave rata bio je kasnije dosledno sproveden u korejskom ratu 1950, za vreme anglo-francusko-izraelske agresije na Egipat 1956. godine, a mnogi strategijski proračuni i procene u metodologiji eventualnog budućeg nuklearno-raketno-totalnog rata računaju sa tom činjenicom.

Tehničko iznenađenje. Intenzitet usavršavanja modernog naoružanja postao je tokom proteklih decenija toliko snažan da se početne operacije u jednom ratu vode jednom vrstom ili tipom, a završne sasvim drugim.¹⁵ To stvara široke mogućnosti tzv. tehničkog iznenađenja na bojnom polju koje koristi zemlja koja je, zahvaljujući radu svoje naučnoistraživačke osnove i svojoj vojnoj industriji, u stanju da osvoji i masovno proizvede kvalitetnije naoružanje od protivničkog. Drugi svetski rat otpočeo je tzv. konvencionalnim, a završen atomskim naoružanjem. U periodu 1939—1945. godine značajnu ulogu odigrali su primena radara, šnorkela, kumulativnog punjenja, reaktivnog bacača, mlaznog motora i dr. Bitka za Britaniju 1940—1941. godine dobijena je zahvaljujući velikim delom veoma efikasnoj primeni radara, tako da su malobrojne, ali veoma dobro i blagovremeno obavestene britanske eskadrile bile u stanju da presretnu velik broj nemačkih formacija. Jedna od značajnih intencija današnje trke u naoružanju leži u nastojanju da se po svaku cenu prestigne protivnik (realni ili potencijalni), pored ostalog, i u kvalitetu i kvantitetu ratne tehnike.

Manevar u proizvodnji. Kvalitet i kvantitet naoružanja uslovljavaju, pored ostalog, način i intenzitet ratnih operacija. Ali i situacija na vojnom planu odražava se na ratnu proizvodnju.¹⁶ Pronalazak nekog efikasnog ratnog sredstva uslovljava njegovu brzu primenu na bojnom polju, kako bi se realizovalo tehničko iznenađenje, kao, na primer, ono koje su primenile oružane snage SAD prema Japanu 6. i 9. septembra 1945. godine eksplozijama atomskih bombi nad Hirošimom i Nagasakijem.¹⁷

¹⁵ Dok je usavršavanje puške sa izolovanim cevi trajalo preko 300 godina, proces proizvodnje prve atomske bombe osvojen je za 6 godina (1939—1945), a put od atomske do vodonične bombe pređen je samo za 4 godine (1945—1949), dok se od fisione do fisio-fuzione distanca još više smanjila (1949—1952) i iznosi samo 3 godine.

¹⁶ Tako, na primer, za vreme svojih munjevitih uspeha tokom 1939, 1940. i 1941. godine, nemačka ratna industrija dobijala je od vrhovne komande neprekidno naloge za izradu ofanzivnog naoružanja: tenkova, jurišnih topova, aviona-bombardera, podmornica sa velikim deplasmanom i radijusom kretanja i dr. Međutim, preokretom situacije, a naročito od 1944. godine, nemačka industrija bila je preorijentisana na proizvodnju i usavršavanje defanzivnog naoružanja pt topova, lovaca-presretača, malih podmornica za obalne diverzije, lakog peša-dijlskog naoružanja i dr.

¹⁷ U takvim uslovima ratno-privredna osnova: naučnoistraživačke ustanove, opitni centri, vojne i druge kooperirajuće fabrike moraju biti u stanju da za najkraće moguće vreme realizuju svoje zadatke. Sve to iziskuje veoma obučeno ljudstvo, ne samo na »frontu« nego i, naročito, u »pozadini«, koje svojim radom stvara značajne preduslove za pobedu na bojnom polju.

Podela žive sile između »operativne« i »proizvodne« armije. Rat u savremenim uslovima nije moguće voditi ako u svakoj zemlji, po pravilu, ne postoje dve »armije«: operativna — koja se tuče sa protivnikom i tzv. proizvodna — koja u ratnim fabrikama i arsenalima stvara neophodno naoružanje i opremu.¹⁸ Proporcija između operativne i proizvodne armije veoma je varijabilna, uslovljena koncepcijama rata, dostignutim nivoom materijalno-ekonomskog razvoja, geografskim položajem i veličinom zemlje, ratnom doktrinom i drugim faktorima. U vezi s tim još za vreme mira stvaraju se planovi mobilizacije celokupnog aktivnog stanovništva, tako da postoji status vojnog obveznika koji je planiran za odlazak u operativnu armiju i status vojnog obveznika raspoređenog na tzv. građansku dužnost koja se najčešće sastoji u obavljanju neke od operacija u ciklusu ratne proizvodnje.

Logistika kao novi deo ratne veštine. Pored tradicionalnih delova ratne veštine — strategije, operatike i taktike, u mnogim zapadnim zemljama postoji i logistika koja obuhvata celokupan proces planiranja, obezbeđenja, kontrole i evidencije snabdevanja i zbrinjavanja materijalnim sredstvima, kao i organizovanje transporta, dotura, evakuacije, hospitalizacije ljudstva, izgradnje, rada i održavanja postrojenja neophodnih da oružane snage učine efikasnim. U širem smislu logistika obuhvata i sve napore i mere civilnog sektora za održavanje, delatnost i opsluživanje oružanih snaga.¹⁹

Povećana uloga nauke u planiranju i izvođenju operacija. Organizacija, predisklokacija i upotreba milionskih armija, opremljenih veoma raznovrsnom, složenom i skupom ratnom tehnikom,²⁰ savlađivanje za relativno kratko vreme velikih geografskih prostranstava, pronalazak i usavršavanje modernog naoružanja i drugi faktori delovali su u pravcu povećanja uloge nauke²¹ u planiranju i izvođenju operacija. U tom pogledu za vreme drugog svetskog rata naročito značajnu ulogu je odigralo tzv. operativno istraživanje koje je omogućilo rešenje mnogih borbenih problema primenom naučnih metoda. Uloga nauke u ratu je danas ogromna, bez obzira na niz nepredvi-

¹⁸ Za vreme prvog svetskog rata SAD su morale zaposliti u pozadini 17 radnika da bi i vojnika na frontu mogle opremiti i održavati. Za vreme drugog svetskog rata SAD su imale pod oružjem 12,5 miliona vojnika, a u ratnoj i pratećoj industriji oko 56 miliona radnika. Fašistička Nemačka je imala u oružanim snagama oko 12 miliona vojnika, a u ratnoj proizvodnji preko 40 miliona radnika, od čega 28 miliona domaćih i 12 miliona interniranih ili prisilno odvedenih iz manje-više svih zemalja okupirane Evrope.

¹⁹ Usložavanje, nova podela ratne veštine i pojam logistike, proističu, pored ostalog, iz osnovnih koncepcija ratnih doktrina najrazvijenijih zapadnih zemalja, njihovog materijalno-ekonomskog razvoja, njegovog uticaja na organizaciju i način delovanja oružanih snaga, kao i uloge koja se pridaje pojedinim faktorima oružane borbe u uslovima sveobuhvatnog rata. Sve veća zasićenost oružanih snaga tih zemalja raznovrsnom ratnom tehnikom, zavisnost ishoda operacija od obezbeđenja ratnim i drugim sredstvima neophodnih za život i borbu jedinica i ustanova, kao i povećana posredna i neposredna uloga ekonomskog faktora u ratu, izbacili su logistiku u prvi plan u smislu dela ratne veštine koji u materijalno-ekonomskom i drugom pogledu obezbeđuje operacije i rat u celini.

²⁰ Jedan savremeni lovački avion košta oko 5 miliona, a bombarder 10 miliona dolara; nosač aviona staje preko 50 miliona dolara; srednji tenk oko 200.000 dolara; nuklearna podmornica 100 miliona dolara; izgradnja savremenog borbenog aerodroma košta 40–50 miliona dolara. Mitraljze se sastoji od 1.200 zamenljivih delova, kamion od 15.000, a avion i od 25.000 različitih, funkcionalnih delova.

²¹ Prema podacima *New York Times* od 7. aprila 1959. godine samo industrija raketa, balističkih projektila i aviona u SAD zapošljava, pored ostalog, 85.000 naučnika i inženjera, od kojih je 52.000 zaposleno neposredno na istraživačkim radovima. Prema pisanju istog lista od 22. januara 1961. godine, u SAD je 48% celokupnog naučno-istraživačkog rada usmereno i finansirano u vojne svrhe. Eksperti OUN konstatovali su da u Velikoj Britaniji danas otpada na vojna istraživanja 40% od celokupne sume koja se troši na naučna istraživanja uopšte.

denih, često naoko nevažnih detalja ili faktora koji također mogu uticati bilo na tok operacija, bilo na strategijsko rešenje rata u celini.

Izmena strukture i obima oružanih snaga. Imenik ili nomenklatura ratnih materijalnih sredstava, kao što je pomenuto, sastoji se danas od preko 2,5 miliona veoma raznovrsnih artikala i materijala čija je primena u ratu izazvala snažne strukturalne promene u oružanim snagama u smislu stvaranja novih vidova, rodova, službi i struka. Od eksperimentalnog borbenog sredstva u ratu u Libiji 1911. godine, avion je kroz prvi, a naročito drugi svetski rat uslovio stvaranje posebnog roda, a zatim i vida oružanih snaga, koji je u savremenim uslovima sposoban za samostalne strategijske radnje. Pronalazak i upotreba u ratne svrhe teledirigovanih i balističkih raketa usloveli su, na primer, da su u Sovjetskoj armiji i raketne jedinice postale novi vid oružanih snaga. Pronalazak oruđa sa ogromnom razornom moći i praktično neograničenim dometom uslovio je izmenu obima pojedinih taktičkih i operativnih jedinica u smislu stvaranja gipkih i lako pokretnih formacija oružanih snaga koje neće predstavljati rentabilan cilj nuklearnim sredstvima, a istovremeno zadržati neophodan stepen borbene moći.²²

Proširenje i povećanje vojne organizacije u svetu i njen pojačan uticaj na društveno-politički život zemalja u miru i ratu. U toku prvog, a naročito drugog svetskog rata armije zaraćenih država obuhvatale su pretežni deo aktivnog stanovništva muškog pola,²³ predstavljajući milionske organizacije pothranjivane radom ogromnih radnih armija u ratnoj proizvodnji. Rešavajući probleme vezane za opstanak velikog broja država, vodeći i usklađujući operacije ne samo nacionalnog već i koalicionog značaja, imajući za sobom uhodan i efikasan aparat sa dugogodišnjom tradicijom, velike mase vojnika i krupne ingerencije nad ratnom industrijom, vojna organizacija je prerasla od objekta rata u subjekt društveno-političkog razvoja mnogih zemalja, vršeći određen uticaj na unutrašnju i spoljnu politiku. Danas se u svetu nalazi pod oružjem 20—25 miliona vojnika, a u vojnoj industriji 80 miliona radnika, tako da je zbir žive sile angažovane na vojnom sektoru u miru jednak ukupnom brojnom stanju vojnika angažovanih u drugom svetskom ratu. Ta nenormalna pojava ima duboke posledice na društveno-ekonomski život. Tako, na primer, Pentagon danas ima pod svojom upravom vojnu industriju čiji godišnji bruto-produkt iznosi 80 milijardi dolara,²⁴ koliki je i ukupan obim svetske trgovine za godinu dana. Tzv. »vojnoindustrijski kompleks« predstavlja danas u mnogim zemljama, koje prednjače u trci u naoružanju, veoma krupan problem i ozbiljnu pojavu koja ima višestruke negativne po-

²² Te i druge mere svedoče o uticaju ekonomskog faktora na oružanu silu, o zahtevu da se vojna organizacija prilagođava tehničkom progresu, kako bi bila u stanju da uspešno izvršava svoje zadatke.

²³ Zahvaljujući »totalnim« i »supertotalnim« mobilizacijama fašistička Nemačka je, na primer, mobilisala oko 12 miliona vojnika, što čini oko 80% aktivnog stanovništva muškog pola.

²⁴ Samo u periodu od 1949. do 1955. godine, SAD su isporučile inostranstvu: 40.000 tenkova i bornih kola, 1.200 plovnih jedinica raznih tipova, 44.000 raznih vrsta artiljerijskog oružja, 7.000 aviona (od čega 50% na mlazni pogon), 2.000.000 manjih oruđa i mitraljeza, kao i milijarde metaka raznih vrsta i kalibara. Vrednost isporuka ratnog materijala u posmatranom periodu dostigla je iznos od preko 11 milijardi dolara. U mnogim drugim zemljama postoje ogromna preduzeća specijalizovana za masovne vojne isporuke (*Snajder-Krezo* u Francuskoj, *Fijat* u Italiji, *Škoda* u Čehoslovačkoj, *Vickers* u Velikoj Britaniji i dr.) ne samo oružanim snagama svoje nego i drugih zemalja.

sledice ne samo na njihov društveno-politički život nego i na međunarodne odnose.

Kvalitativno nov odnos strategije i ekonomike. Zahvaljujući intenzifikaciji procesa ratovanja (velika potrošnja ratnog materijala, brzina i intenzitet operacija i dr.) ekonomski faktor preuzima sve veću posrednu i neposrednu ulogu u savremenom ratovanju.²⁵ U vezi s tim došlo je do kvalitativno novog odnosa strategije i ekonomike, do potrebe neprekidnog uzimanja u obzir ekonomskih pokazatelja i privrednih komponenata pri planiranju i izvođenju operacija. I najbolje zamišljena strategijska ili operativna ideja može biti dovedena u pitanje, ukoliko se ne pokloni ozbiljna pažnja permanentnom i blagovremenom materijalnom pothranjivanju dejstva. Ogroman strategijski značaj ekonomskih snaga i izvora, a pre svega vojnih i drugih fabrika, rudnika, električnih centrala, rafinerija, saobraćaja i dr., uslovljava da se protiv njih preduzimaju posebne operacije²⁶.

Povećana uloga ekonomskog faktora u savremenom ratovodstvu uslovljava je nastanak kadrova posebnog VES-a, specijalizovanih stručnjaka koji su se nalazili kako u sastavu viših vojnih štabova, tako i u samostalnim civilnim ili poluvojnim ustanovama formiranim radi maksimalnog angažovanja civilnog sektora u ratu. Odmah posle prvog svetskog rata, na osnovu iskustava u pogledu sporosti aktiviranja nacionalnog ratnog ekonomskog potencijala, u američkoj armiji je osnovan Vojnoindustrijski koledž u kojem su stvarani kadrovi za planiranje i izvođenje industrijske mobilizacije. U toku 1933. godine u Nemačkoj je stvoren pri Ministarstvu rata Vojnoprivredni štab koji je rukovodio programom naoružanja, a za vreme drugog svetskog rata nemačka vojna uprava imala je u svim okupacionim komandama i pri svim važnijim privrednim kapacitetima delegiranog oficira za privredu čija je institucija postojala i u samoj Nemačkoj, u sedištim komandi korpusnih oblasti, još od 1926. godine. Od 1957/1958. godine u Sovjetskoj armiji je uvedena vojnoevidenciona specijalnost — vojni ekonomist pored već postojeće — vojni inženjer itd.

Ratna veština u savremenim uslovima (mašinskom periodu rata) nije više isključivo ili pretežno vojna delatnost. U ratovima pre industrijske revolucije pripremanje i izvođenje operacija predstavljalo je, pre svega, delatnost koju su najčešće obavljala profesionalna vojna lica. Međutim, od sredine XVIII veka, kad je industrijska revolucija udarila krupan pečat društveno-ekonomskom razvitku, ratna veština postaje sve više delatnost u koju se uključuju mnoga lica sa civilnog sektora, a njihov specifičan rad u ratnom

²⁵ Posredno on utiče od samog nastanka rata kao društveno-političke pojave, koji se najčešće vodio radi sticanja određenih ekonomskih i drugih prednosti i koristi. Njegova neposredna uloga sastoji se u tome što danas mnogo više preuzima ulogu posledice i sredstava rata. Bojište više nije samo ili pretežno mesto preko kojeg se stiču realne ili potencijalne ekonomske i druge koristi nego, pre svega, mesto koje apsorbuje sve veće vrednosti, jer je ratovanje danas specifičan proces uništavanja mnogih upotrebnih i prometnih vrednosti (oružja, municije, goriva, sanitetskog materijala i dr.). Taj aspekt rata je veoma malo osvetljavan u vojnoj i drugoj stručnoj literaturi.

²⁶ Tokom 1943. u SAD i Velikoj Britaniji stvoren je specijalni štab ekonomskih i vojnih stručnjaka koji su radili na izradi plana privrednih objekata u Nemačkoj i okupiranim zemljama Evrope koje je trebalo podvrgnuti napadima iz vazduha. Od 1943. do 1945. na takve objekte bačeno je preko 2,5 miliona tona avionskih bombi, pre svega, radi uništavanja ili paralisanja industrije i saobraćaja.

mehanizmu postaje značajan za realizovanje bilo pojedinih operacija ili rata u celini.²⁷

Uloga civilnih lica i institucija u savremenim uslovima na pripremanju i izvođenju ratnih operacija porasla je u svim oblastima i domenima, a naročito na sektoru aktiviranja ratnog ekonomskog potencijala. Još 1915. godine u Francuskoj je general Galijeni formirao pri Vrhovnoj komandi Sekciju za ekonomska pitanja, a u Nemačkoj je dr Valter Ratenau osnovao krajem 1914. godine Odsek za ratne sirovine, sa svega 3 lica, za potpunu mobilizaciju i sistematsku upotrebu strategijskih i kritičnih sirovina. Međutim, rad tog odeljenja postao je tako značajan da je 1918. godine bilo najveće odeljenje u Ministarstvu rata. Na osnovu stečenih iskustava, u Nemačkoj je 1933. godine, u skladu sa orijentacijom na novi rat, u Ministarstvu vojske stvoren Vojno-privredni štab. U periodu drugog svetskog rata u SAD je organizovano nekoliko institucija, kao što su *Komitet za ratnu proizvodnju*, *Komitet za strategijske sirovine itd.* Ulogu tzv. ekonomskog generalštaba u SSSR u periodu drugog svetskog rata odigrala je *Državna planska komisija* koja je, pored ostalog, organizovala 1941. godine evakuaciju 1.360 preduzeća, pretežno vojnih, iz zapadnih (ugroženih) u istočne (bezbedne) oblasti zemlje.

Mobilizacija civilnog sektora u ratu, evakuacija stanovništva, privredna mobilizacija i dr., iziskuju postojanje različitih ratnih vojno-civilnih organa i institucija kao što su *Civilna zaštita*, *Uprava za poslove građanske mobilizacije*, *Uprava za ratnu privredu* i druge, čija delatnost predstavlja jedan od aspekata usložene ratne veštine u savremenim uslovima sveobuhvatnog rata.

Nov kvantitativni odnos žive sile i ratne tehnike. U protekla tri veka došlo je do kvantitativno novog odnosa u unutrašnjoj strukturi žive sile i borbene tehnike u ratu. Dok je u ratovima XVII veka od ukupnih ratnih izdataka preko 75% otpadalo na personalne, a samo oko 25% na materijalne rashode, dakle 4 : 1 u korist žive sile, dotle je u ratovima XX veka obrnuto, tj. 4 : 1, ili još više, u korist tehnike, uzimajući za osnovu procene finansijski rezultat opremanja i održavanja armije. Međutim, u kvalitativnom pogledu unutrašnja struktura ta dva osnovna elementa oružanih snaga, čoveka i tehnike, nije pretrpela bitnije promene. I kao proizvođač sredstava za vođenje rata i kao vojnik operativne armije, čovek je bio i ostao osnovni faktor oružanih snaga, tako da se rat ne može voditi bez aktivnog prisustva žive sile. Istorijski gledano, proces koji se odvijao tokom protekla tri stoleća mogao bi se definisati na sledeći način: brojni porast armije rastao je aritmetičkom progresijom, a brzina uvođenja ratne tehnike u oružane snage geometrijskom progresijom. Sve to imalo je određene konzekvence u oblasti ratne veštine (u najširem smislu pojma), s obzirom na činjenicu da je ratovanje kao organizacijsko-tehnološki proces nametalo ogromne materijalno-ekonomske izdatke i s obzirom na vrtoglavljeni porast potrošnje ratnog i drugog materijala.²⁸ Nastala je neminovna potreba da neprekidno, u ratu i miru,

²⁷ Kad je, na primer, za vreme prvog svetskog rata pomorskom blokadom Nemačka odsečena od inostranih izvora snabdevanja pa i od uvoza čilske šalitre za barut, pronalazak dr Frica Habera (dobijanje azota iz vazduha) imao je ogroman značaj za dalje ratne napore Nemačke i omogućio joj da od 1915—1918. autarhično rešava delikatan problem jedne od osnovnih strategijskih sirovina.

²⁸ Na primer, danas je svakoj diviziji Severnoatlantskog pakta potrebno 600 tona materijala samo za jedan borbeni dan.

postoji znatna produkciona osnova koja je u stanju da bez zastoja snabdeva oružane snage, u kvantitativnom i kvalitativnom pogledu, odgovarajućom ratnom tehnikom.

Povećanje vojnog sektora privrede za vreme rata i mira. Zahvaljujući delovanju mnogobrojnih faktora, a pre svega trci u naoružanju između vodećih sila, vojni sektor u savremenim uslovima i za vreme mira obuhvata znatan deo nacionalne privrede. To ima mnogobrojne materijalno-ekonomske i društveno-političke posledice ne samo u međunarodnom pogledu nego i na svaku državu koja učestvuje u toj trci. S obzirom na tezu i realnu pretpostavku o iznenadnom izbijanju eventualnog budućeg rata, u ne malom broju država danas se drže u pripravnosti ne samo mnogobrojne i različite formacije oružanih snaga nego i mnogobrojne vojne i ratne fabrike.²⁹ Pošto ratna ili vojna proizvodnja iziskuju adekvatnu potrošnju radi dalje reprodukcije — kojoj najbolje i najefikasnije pogoduje rat, jer je tada i potrošnja najveća — to ovaj razvijeni vojni sektor privrede u miru gura, na određen način, nacionalnu ekonomiku u rat. Pored ostalih faktora, to je krupan razlog što se savremeni svet neprekidno nalazi na ivici novog svetskog rata. On je posebno potenciran činjenicom da postoji tzv. vojno-industrijski kompleks, tj. sprega najviših vojnih krugova sa liferantima naoružanja i izvesnim naučnicima koji su svoje sposobnosti orijentisali na pronalaženje najstrahovitijih borbenih sredstava.

Ratna ekonomika — nova disciplina vojnih nauka. U periodu između dva svetska rata, a pre svega kao rezultat analize uzroka poraza Nemačke u doba 1914—1918. godine, došlo je najpre u Nemačkoj, a zatim i u ostalim zemljama Evrope (Poljska, SSSR, Francuska i dr.) do konstituisanja nove discipline vojnih nauka, koja je nazvana *ratnom ekonomikom*. Predmet njenog izučavanja je ekonomska politika koju provodi najviše državno i političko rukovodstvo u periodu mobilizacije i rata na planu maksimalnog iskorišćavanja ekonomskog potencijala u ratne svrhe. Tako su uvedeni u školskoj 1935/1936. godini predmet *Vojna privreda* na Generalštabnoj akademiji u Nemačkoj, a sledeće godine i docentura za vojnu privredu na univerzitetu u Berlinu. Proces uvođenja ratne ekonomike u nastavne planove vojnih škola i akademija bio je naročito intenzivan posle drugog svetskog rata, naročito s obzirom na zaključak o povećanoj ulozi ekonomskog faktora u savremenom ratovodstvu. Tokom 1957. i 1958. godine o tome je i u poljskim vojnim časopisima vođena veoma zapažena i svestrana diskusija. Mnoge sovjetske vojne publikacije svedoče da se tom pitanju u Sovjetskoj armiji posvećuje velika pažnja. S obzirom na činjenicu da ratna ekonomika kao naučna disciplina uključuje u sebe i vojne i nevojne elemente, metod njenog izučavanja iziskuje integracioni postupak u fakturi i sistematizaciji materije koja je predmet naučne analize, kako bi se izvukli zaključci i istakla iskustva za stručno obrazovanje vojnih kadrova radi njihovog lakšeg snalaženja pri rešavanju

²⁹ Prema realnim procenama danas u svetu postoji oko 80.000 vojnih fabrika u kojima je zaposleno oko 80 miliona radnika. Vazduhoplovna industrija SAD u 90% od svojih kapaciteta zavisna je od vojnih narudžbina i isporuka. Samo jedna sovjetska fabrika izbacuje godišnje, serijski, 250 interkontinentalnih balističkih projektila sa nuklearnom bojevom glavom itd.

mnogobrojnih problema rata. U tom pogledu vojna rukovodstva mnogih zemalja savremenog sveta preduzimaju odgovarajuće organizacijske, kadrovske, nastavne i druge mere.

Problemi usklađivanja tri osnovna sektora u ratu: vojnog, ekonomskog i političkog. Totalnost ratnih napora u savremenim uslovima iziskuje sinhronizovano delovanje najviših organa državne uprave, a pre svega Ratnog kabineta i Vrhovne komande, naročito s obzirom na mogućnost iskrivanja određenih problema vezanih istovremeno i paralelno za više sektora. Tako, na primer, raspodela žive sile između oružanih snaga i ratne proizvodnje predstavlja veoma delikatno pitanje najkrupnijeg strategijskog značaja, za koje su podjednako zainteresovani vojni organi i organi za ratnu privredu. Poznato je da su Francuzi za vreme prvog, a naročito Nemci za vreme drugog svetskog rata, posle nepravilno provedene i predimenzionirane vojne mobilizacije, bili prinuđeni da u ratnu proizvodnju vraćaju sa fronta desetine hiljada najkvalifikovanijih radnika, jer im je podbacila tekuća ratna produkcija i to u vreme kad su se postavljali pojačani zahtevi za isporukama raznovrsnog ratnog materijala.

Eksploatacija saobraćajnog parka u ratu takođe predstavlja domen na kojem može doći do sukobljavanja užih interesa i zahteva vojnih i privrednih organa. Određivanje prioriteta prevoza (trupe, ratni materijal, s jedne, ili sirovine, polufabrikati i gotovi proizvodi, s druge strane) predstavlja osetljivo pitanje koje može biti rešeno samo pravovremenim i pravilnim uzimanjem u obzir svih zahteva u tom pogledu, kako bi se obezbedila kontinuirana proizvodnja i zadovoljile strategijske i operativno-taktičke koncepcije vojnih organa pri predislokaciji trupa i materijala.

U celini gledano, autarhija predstavlja neekonomičnu pojavu, kako s ratnog tako i s mirnodopskog stanovišta. Međutim, u određenim i specifičnim uslovima ona može značiti pravilan zahtev vojnih ili drugih organa, tako da u tom slučaju nacionalna ekonomika i naučnoistraživački sektor moraju pronaći odgovarajuća rešenja radi smanjenja osetljivosti i povredivosti zemlje i njenog ratnog ekonomskog potencijala. To naročito dolazi do izražaja kad presahne međunarodna trgovina i razmena, kad se preseku komunikacije sa saveznicima, ili u drugim sličnim okolnostima. Međusobna povezanost i uzajamna uslovljenost sva tri osnovna sektora u ratu (vojnog, ekonomskog i političkog) iziskuju u određenim okolnostima pojačan uticaj jednog na drugi, radi pronalazjenja celishodnih rešenja za dalji otpor u skladu sa celokupnim realnim mogućnostima. U složenim ratnim uslovima uzroci i posledice često menjaju mesta, tako da se najcelishodnija rešenja mogu dobiti samo usklađenim delovanjem sva tri osnovna sektora, uzimajući u obzir njihove primarne zahteve i njihove konzekvence na tok i strategijsko rešenje rata u celini.

Izbor lokacije nekog privrednog objekta takođe često predstavlja domen na kojem se sukobljavaju vojni i privredni zahtevi. Strategijski opravdana lokacija (udaljenost od gradskih centara, decentralizacija objekata i sl.) dolazi u sukob sa načelima ekonomičnosti i rentabilnosti, jer savremena produkcija, u kojoj zauzimaju sve značajnije mesto automatizacija, specijalizacija i kooperacija, iziskuje koncentraciju proizvodnih kapaciteta, blizinu

izvora sirovina, potrošača, komunikacija itd. U svim tim slučajevima mora se pronaći kompromisno rešenje koje će u određenoj meri udovoljiti potrebama svih sektora ili, pak, doneti odluka koja predstavlja privremeno svesno žrtvovanje određenih interesa dalekosežnim ciljevima nacionalne politike.

Izneti podaci o ratu kao materijalno-ekonomskoj pojavi u savremenim uslovima upućuju na zaključak da je ratovanje u epohi mašinskog perioda rata veoma složen organizacijsko-tehnološki proces koji apsorbuje više vrednosti nego što ih može doneti eventualnom »pobedniku«. Ekonomski faktori (imovinska nejednakost članova prvobitne zajednice u raspadanju) uslovili su pojavu rata na određenom stupnju društveno-ekonomskog razvitka čovečanstva. Međutim, ti isti faktori danas deluju u pravcu eliminisanja rata iz međunarodnog života, jer se više ne »isplaćuje« ratovati s obzirom da se praktično brišu granice između »pobednika« i »pobedenog«. Deformacija ratnog cilja, izvitoperavanje rezultata i konzekvenci rata, odnosno njegovo izvirgavanje u svoju suprotnost, s obzirom na polazne pozicije njegovih protagonista, dovode u pitanje svrhu rata. S druge strane, novi odnos društveno-političkih snaga u savremenom svetu (kad međunarodnim društvenim bićem više ne dominiraju zakonitosti samo jednog poretka) stvara mnogobrojne društvene, ekonomske, materijalne i političke preduslove za što brže silaženje sa istorijske pozornice jednog vekovima primenjivanog metoda u odnosima među narodima i državama, prevaziđenog dostignutim nivoom materijalne baze društva i društveno-političke svesti čovečanstva. To dokazuje i sve veća afirmacija načela aktivne i miroljubive koegzistencije među narodima i državama sa različitim društveno-ekonomskim sistemima i miroljubivog ekonomskog takmičenja između socijalizma i kapitalizma.

U vojnom pogledu čovečanstvo je danas stiglo do one prekretničke tačke u svojoj istoriji koju je Engels još pre jednog stoleća vizionarski naslutio i predvideo da će se »militarizam razbiti na dijalektici svog vlastitog unutrašnjeg razvitka«. Na određen način, moderna vojna tehnika je danas postala prepreka ratu, jer njena eventualna maksimalna primena dovodi u pitanje ne samo egzistenciju protivnika već i one strane koja je uvede u proces ratovanja.

Povećan uticaj ekonomskog faktora u savremenom ratovodstvu višestruko se reflektuje na organizaciju armije, metodologiju ratovanja i provođenje mnogih mera na sektoru odbrane kako u miru, tako naročito, za vreme mobilizacije i rata. Ratna ekonomska politika, teoretski i praktično, predstavlja oblast u kojoj dolazi do sukobljavanja, ali i stapanja vojnih privrednih faktora radi stvaranja jedinstvenog kriterija pri realizovanju ratne politike u celini.

Major

Ljubomir PETROVIĆ

IZ STRANIH ARMIJA

SAVREMENA

ZEMALJSKA ARTILJERIJA

Savremena artiljerijska tehnika obuhvata oruđa zemaljske artiljerije (minobacače, samohodna oruđa, bestrzajne topove, raketne bacače), protivavionske vođene projektili i rakete zemlja-zemlja. Svaki od gornjih vidova artiljerije ima svoje osobnosti. U ovom članku ograničićemo se samo na oruđa zemaljske artiljerije — minobacače, samohodna oruđa i raketne ba-

U članku su izneseni stavovi i podaci iz sledećih materijala:

Материальная часть артиллерии, боеприпасы и приборы — Д. Д. Вороновский; *Минометы* — Н. Н. Никифоров; *Основания устройства материальной части артиллерии* — В. Г. Садовский; *Современная военная техника; Реактивное оружие* — П. Т. Егоров; *Bulletin d'information de l'officier d'artillerie No 13; 120 mm light mortar and its P.E.P.A. bomb-Hotchkiss-Brandt; Mortier rayé de 120 mm. et projectiles rayés Hotchkiss — Brandt; Artillerie du demain* — Camille Rougeron (Revue militaire d'information — avgust—septembar 1960); *Die Sowjetische Artillerie* — Soldat und Technik (avgust 1962); *Артиллерия США* — Военный вестник № 9, 1962; *Die deutschen Geschütze 1939 — 1945; Артиллерийская инструментальная разведка* — Д. А. Бентик и В. Зверев; *Neuzeitliche Artillerie* — Alfred Glement — Wehrwissenschaftliche Rundschau, 1956. str. 241; *Artillery of the pentomic infantry division* — Robert Yong — Military review (april 1958. str. 32); *Field artillery in atomic warfare* — John Custman — Military review (januar 1958. str. 71); *Soviet Army to day* — J. Wimberley — Military review (mart 1958); *Extending the range* — Combat forces journal, 1955. god. br. 6, str. 40;

čaće, tendencije njihovog daljeg razvoja, njihovo mesto i ulogu u eventualnom budućem ratu u uslovima koje nameću nova borbena sredstva velike razorne moći.

Period između dva svetska rata karakteriše se modernizacijom naoružanja sa kojim se izišlo iz I svetskog rata. Pri tome se teži poboljšanju tak-

An artillery weapon now — Combat forces journal, 1955. god. br. 11, str. 48; *Effective artillery support is not accidental* — Combat forces journal, 1955, god., br. 12, str. 24; *Некоторые вопросы развития радиолокации в артиллерии* — Артиллерийский журнал 1958, № 10, стр. 24; *Артиллерия пехотной дивизии США* — Саблин — Артиллерийский журнал 1955 г., № 10, стр. 60; *Die Wirkung nukleärer Sprengkörper auf mechanisierte Truppen* — H. Fluekiger — Armée motor, 1959. god.; *Towed gun carriages* — Ordnance — januar—februar 1956., str. 723; *Guns in the atomic age* — Mark Watson — Ordnance — november decembar 1959; *Карюши* — Военные знания, 196, № 7, стр. 21; *Примена пластичних маса и производни оруђа и опреме* — Pregled vojno-tehničkih dostignuća, 1962. god. br. 2 str. 3; *Минобачаћи* — *taktičko atomsko оруђе* — Pregled vojno-tehničkih dostignuća, 1962. god., br. 6—7, str. 27; *Die sowjetische Artilleriewaffen* — Soldat und Technik, br. 8, 1962. god.; *Weapons of world war II* — Barnes; *Military science to day* — Donald Partway; *Waffen und Geheim — waffen des 2. Weltkrieges und ihre Weiterentwicklung* — Rudolf Luser; *Waffenlehre* — Tr. W. Deutsch; *Инженерное оборудование огневых позиций артиллерии и минометов* — Артиллерийский журнал, 1958 г., № 8.

tičko-tehničkih karakteristika oruđa. Domet topova se povećava za više od polovine dotadašnjeg. Uvođenjem točkova sa gumama i kugličnih ležajeva povećava se brzina kretanja oruđa. Osvajanje novih materijala, pak, utiče na smanjenje njihove težine. Pri stupa se proučavanju kalibara. Nove tečnosti za hidroelastične sisteme i maziva obezbeđuju upotrebu oruđa pod raznim klimatskim uslovima.

Usavršavanje artiljerijskog naoružanja u svim zemljama u periodu između dva rata bilo je vrlo intenzivno. Tako, na primer, opšta tendencija u razvoju nemačke artiljerije bila je usmerena na topove velikog dometa i kalibra. Zahtevalo se poboljšanje balističkih osobina, povećanje pokretljivosti, odnosno svestranija mogućnost njihove upotrebe. Za oruđa srednjeg kalibra traženo je horizontalno polje dejstva od 360°, gađanje sa gornjom grupom uglova i da se ova oruđa osposobe za protivtenkovsku odbranu. Međutim, taj poslednji zahtev nametnuo je problem stabilnosti oruđa pri malim uglovima gađanja koji nije mogao biti rešen kod svih oruđa. Zbog toga je kod svih oruđa sa malim i srednjim početnim brzinama počelo uvođenje zrna sa kumulativnim punjenjem.

Razvitak sovjetske artiljerijske tehnike u ovom istom razdoblju kretao se u pravcu povećanja početne brzine i kalibra, kao i stvaranja novih vrsta artiljerijske municije. Naročitu pažnju kod ove artiljerije zaslužuje tendencija uvođenja oruđa sa dvojnog namenom (top-haubica). Unifikacija lafeta za izvesne tipove oruđa predstavljala je takođe nov korak u tom razvoju.

Detaljnija analiza artiljerijskog naoružanja sa kojim je Nemačka ušla u II svetski rat omogućuje da se sagleda značaj pravilne orijentacije u

vođenju politike naoružanja, a naročito u pogledu usvajanja novih tipova oruđa. Naime, Nemačka je — po mišljenju mnogih inostranih vojnih teoretičara — pogrešila u odnosu na svoju artiljeriju u II svetskom ratu zato što je u njeno naoružanje uvodila stalno oruđa novih konstrukcija na mesto postojećih, tj. Nemci su neprestano preoružavali svoje artiljerijske jedinice.

To dokazuje činjenica da se u naoružanju nemačke vojske nalazilo 18 različitih tipova oruđa kalibra 75 mm, 11 tipova kalibra 105 mm, 10 tipova kalibra 150 mm, 5 raznih tipova kalibra 210 mm, ne računajući čitav niz drugih kalibara (80 mm, 88 mm, 100 mm, 240 mm itd.). Posledice su bile logične: niz ispitivanih modela ili nije izišao iz faze prototipa ili je dospao do završne faze ispitivanja i dalji rad je obustavljen. Većina konstrukcija nastalih u ratu primljena je u naoružanje kao izraz nužde iako su ta oruđa i balistički i tehnički bila neusavršena, ili su izrađivana u malom broju i samo povećavala raznovrsnost i šarenilo u naoružanju.

Analizirajući naoružanje artiljerije sa kojim su velike sile završile II svetski rat može se zaključiti da je njen razvoj uglavnom bio usmeren na davanje većeg značaja artiljeriji krupnih kalibara i velikog dometa u početku II svetskog rata, kao i na pojačani razvoj protivtenkovskih, samohodnih, tenkovskih, protivavionskih i avionskih oruđa — zbog masovne upotrebe aviona i tenkova. Dok je težište u razvoju artiljerijskih oruđa na početku II svetskog rata bilo na povećanju sposobnosti manevrovanja vatrom, povećanju dometa i polja dejstva, na kraju rata ono je prebačeno na povećanje podvoznosti i probojne moći oruđa i municije, kao i na automatizaciju (kod PAA).

Neki vojni teoretičari kad govore o budućem ratu i ulozi sredstava za masovno uništavanje u potpunosti negiraju mogućnost upotrebe klasične artiljerije u savremenim uslovima. Drugi, pak, podvlače da je za rešavanje izvesnih zadataka necelishodna upotreba oružja za masovno uništavanje i da u tim slučajevima te zadatke može da rešava i klasična artiljerija. Treći, opet, smatraju da će u eventualnom budućem ratu vatra atomskog oružja predstavljati osnovu vatrenog sistema u celini. Stoga će se broj atomskih sredstava stalno povećavati, sa tendencijom smanjivanja kalibra taktičkog atomskog oružja i usavršavanja metoda njegovog korišćenja. S druge strane, uloga klasične artiljerije porašće naročito u pogledu dopune i pojačanja rezultata dejstva atomskog oružja. Međutim, moraće se uložiti znatni naponi u smislu poboljšanja izvesnih osobina klasične artiljerije, odnosno promeniti njena organizacija da bi ona mogla odgovoriti uslovima budućeg rata.

Savremeni manevarski rat nameće artiljeriji česte promene vatrenih položaja koje moraju biti izvedne maksimalnom brzinom. Na zemljištu tučeno atomskim oružjem obična, klasična artiljerija na točkovima ne može brzo da menja vatrene položaje. Da bi se njena sposobnost manevrovanja povećala, sve više se javlja težnja da se oruđa postavljaju na gusenične lafete, da budu oklopljena lakim oklopom ili da, ako oruđe treba da ostane na točkovima, vučni voz bude guseničar za kretanje van puteva snabdeven čekrkom.

Zahtev za povećanom pokretljivošću (taktičkom i strategijskom) nameće problem smanjenja dozvoljene maksimalne težine oruđa na točkovima (zavisno od njihove namene), a naročito protivtenkovskih oruđa i artilje-

rije u naoružanju pešadije, posebno bacača. To je jedan od glavnih razloga što mnogi vojni teoretičari zastupaju mišljenje da trupe treba naoružati lakim bestrajnim oruđima i da kod izvesnih artiljerijskih sistema treba uvesti reaktivnu municiju.

Smanjenje težine postiže se i uvođenjem novih materijala u artiljerijske konstrukcije bez smanjenja stabilnosti i veka trajanja oruđa. Taj postupak neophodno zahteva odstupanje od sadašnje geometrije lafeta, spuštanje ramena lafeta, nove metode vezivanja za tlo i druge metode amortizovanja opterećenja pri gađanju.

Da bi se povećala manevarska sposobnost oruđa na samom vatrenom položaju, na lafete mnogih oruđa ugrađuju se benzinski motori za kretanje van puteva na vatrenom položaju i u pozadini bez vučnog voza. Ta se tendencija javlja u svim zemljama (američka haubica 155 mm M1, sovjetska pt oruđa 57 mm, 85 mm i 100 mm).

Rastresit raspored trupa na bojištu lišava pešadiju podrške (masovnom vatrom) većeg broja artiljerijskih oruđa. Da bi se to kompenziralo i sa manjim brojem oruđa postigla ista gustina vatre, teži se povećanju brzometnosti artiljerije. Ta težnja upravljena je u dva smera: u povećanju brzometnosti postojećih (modernizovanih), odnosno novih sistema ili u uvođenju višesevnih raketnih oruđa.

Gledišta nekih velikih sila (na primer, američko) da će se budući rat karakterisati masovnom upotrebom oklopnih jedinica, nameće artiljerijskim oruđima svih kalibara, bez obzira na njihovu namenu i početnu brzinu, potrebu da budu osposobljena za borbu protiv tenkova; ovo, pak, zahteva i odgovarajuću municiju u borbenom kompletu oruđa. Zato kumulativna zrna i zrna sa plastičnim eksplozivom postaju sve više osnovna protivtenkovska

municija artiljerije. U tom smislu mnoge zemlje (Francuska i dr.) usmeravaju svoja istraživanja na uvođenje kumulativne municije i kod oruđa sa velikim početnim brzinama. Potkalibarno zrno — zbog skupoće izrade i u ratnim uslovima deficitnog materijala (tungstena, volframa itd.) — sve se manje koristi.

Povećanje dometa, uz očuvanje preciznosti, predstavlja sledeći zahtev koji se postavlja savremenoj artiljeriji.

Artiljerijska oruđa će, po svojoj silueti i konstrukciji, predstavljati zahvalne ciljeve za neprijateljevu službu osmatranja, opremljenu najsavremenijim radio-lokacionim sredstvima. S druge strane, služba snabdevanja, opterećena zadacima snabdevanja municijom, neće biti u stanju da dotura i potrebne rezervne delove za zamenu oštećenih. Stoga se ovi delovi moraju naći na samom bojištu. *Unifikacija elemenata*, pa i kompletnih lafeta (sem cevi i eventualno zadnjaka), i *međusobna zamenljivost* funkcionalnih elemenata je sledeći zahtev koji mora da ispuni savremena artiljerija.

U atomskom ratu putevi snabdevanja treba da budu što manje opterećeni. Artiljeriji se nameće zahtev štednje municije. S obzirom da postavljeni zadatak treba rešiti sa što manjim utroškom municije, to treba povećati eksplozivno i efikasno dejstvo parčadi municije. Od artiljerijskih oruđa tražiće se veća univerzalnost pri izvršenju zadataka, odnosno sposobnost tučenja što većeg broja ciljeva (zaklonjenih i nezaklonjenih, na prednjem i zadnjem nagibu, na manjim i većim daljinama), tj. gađanja sa velikim uglovima elevacije. Zato se u inostranoj vojnoj literaturi i mogu često čuti mišljenja da haubice 105 mm treba zameniti minobacačima 106,7 mm. Da bi se dobila jasnija predstava o tome biće veoma korisno da se iznesu neki

podaci i uporede karakteristike američke haubice 105 mm i minobacača 106,7 mm. Bacač je, kao oruđe, prostije konstrukcije od haubice i može se izraditi za kraće vreme. Bacač i njegova municija daleko su jeftiniji od haubice i njene municije. Težina bacača u borbenom položaju je 284 kg, a haubice 1920 kg. Bacač se za transport može rasklopiti na šest delova, svaki težine ispod 75 kg, i haubica ne može. Municijski sanduk za dve mine je za 18,12 kg lakši od sanduka za dva metka za haubicu. Studija je pokazala da efikasnost dejstva bacača na ciljeve pogodne za gađanje iz njega, u poređenju sa dejstvom haubice stoji u odnosu 1,5 : 1 u korist bacača i penje se na 5 : 1 sa povećanjem površine cilja. Odnos eksplozivnog punjenja prema težini projektila je povoljniji kod bacača nego kod haubice. Ako se tome doda i veći padni ugao mine u odnosu na granatu — ta prednost se još više povećava. Brzina gađanja kod bacača je veća nego kod haubice.

Međutim, bacač 106,7 mm ima i negativnih strana u odnosu na haubicu. Vreme leta mine kod malih elevacija duže je od leta granate. Rasturanje po daljini je dvostruko veće kod bacača. Domet bacača iznosi 5900 m, a haubice 11 100 m. Priprema barutnog punjenja za gađanje kod bacača je duža, a vađenje slagalog metka je teže i traje duže.

Posmatrano sa taktičke strane, bacač može dublje da se zakloni od haubice, lakše da se maskira i ima veći efekat iznenađenja. Za razliku od haubice, bacač može da se transportuje na rukama, automobilom, da se tovari na konje, izbacuje pomoću padobrana i prenosi helikopterom. Međutim, on ne može da vrši gađanje položenom putanjom. U manevarskoj borbi bacač ne pruža trupama neprekidnu podršku vatrom kao haubica. Raspoređeni

po celoj dubini odbrane minobacači nisu u stanju da pruže efikasnu podršku vatrom ispred prednjeg kraja.

Radi potpunijeg upoređenja efikasnosti dejstva mina i granata raznih kalibara, razmotrićemo površine efikasnog tučenja otkrivene žive sile parčadima mina i granata. Tako, na primer, granata 76 mm, težine 6,5 kg efikasno tuče površinu od 450 m², dok mina 82 mm, težine 3,1 kg, efikasno tuče površinu od 1017 m². Površina efikasnog tučenja granate 107 mm iznosi 800 m², a mine 107 mm 1256 m².

Granata 122 mm, težine 22,5 kg, tuče površinu od 1200 m², a granata 152 mm, težine 43 kg, površinu od 1750 m². Mina 120 mm, težine 16 kg, efikasno tuče površinu od 1962 m².

Ako se uzmu u obzir najnovija dostignuća u razvoju minobacača i upoređi najnoviji francuski minobacač Brandt 120 mm, težine 80 kg, sa haubicom 122 mm M 38, težine 3100 kg, videće se da težini jedne haubice odgovara težina skoro 39 minobacača, a ako se još uzmu u obzir brzometnost, izračuna gustina vatre i tučena površina, dolazi se do zaključka da se prednost očigledno nalazi na strani minobacača. Međutim, činjenica je da skoro u svim armijama haubice kalibra 105 mm do 155 mm predstavljaju skelet artiljerije za podršku pešadije. Koji su nedostaci minobacača koji sprečavaju da oni potpuno potisnu haubice? To su, uglavnom, nemogućnost gađanja položenom putanjom i mali domet. Sa konstruktivne strane se u pogledu prvog nedostatka nije mnogo napredovalo, jer se iz minobacača još uvek gađa pod uglovima od 40° do 85°. Što se tiče dometa, u svim zemljama intenzivno se radi na njegovom povećanju, bilo poboljšanjem balističkih osobina projektila (uglavnom oblika), bilo uvođenjem reaktivnih projektila ili konstrukcijom minobacača sa izljev-

ljenom cevi uz upotrebu reaktivne municije.

Poboljšanja postignuta prvim načinom nisu omogućila neko revolucionarno povećanje dometa minobacača. Međutim, uvođenje reaktivne municije u naoružanje artiljerije, specijalno kod minobacača, predstavlja novu eru u njihovom razvoju. Mnogi vojni teoretičari postavljaju danas pitanje da li reaktivni pogon ne predstavlja bazu za razvoj buduće, nove artiljerije? Taj problem razmatraćemo opet u vezi sa minobacačima. Tako, na primer, francuski laki minobacač Brandt 120 mm sa klasičnom minom bez raketnog pogona, težine 13 kg, ima domet 4247 m, a sa minom sa raketnim pogonom, težine 13,6 kg, maksimalni domet 6547 m. Uvođenjem te municije težina minobacača je mogla biti svedena na svega 80 kg, a minobacač raščlanjen na svega tri tovara: cev (25 kg), dvo-nožac (25 kg) i podloga (30 kg), i time povećana njegova pokretljivost. Za njegovo transportovanje više nisu potrebna tovarna grla i samari, već to vrši sama posluga na leđima. Ako se jedno takvo lako oruđe, sa relativno malim specifičnim pritiskom na podlogu pri gađanju, još ugradi na minijaturno transportno vozilo — lafet sa motorom, videće se kakve sve mogućnosti pruža ovakvo rešenje u razvoju artiljerije.

Ili uzmimo drugi primer, minobacač Brandt 120 mm sa izolucenom cevi. Težina mu je 510 kg (sa priborom 550 kg). Sa klasičnim artiljerijskim zrnom bez raketnog pogona domet iznosi od 1200 do 8350 m, a sa zrnom sa raketnim pogonom od 7200 do 12 850 m. Oruđe je 6 puta lakše od haubice 122 mm, dok mu je domet veći od njenog za 1000 m, i četiri puta lakše od američke haubice 105 mm, dok mu je domet veći za 1700 m. Time je ovaj minobacač povećao broj zadataka koje

može rešavati, dubinu zone, dubinu pružanja podrške sopstvenim trupama bez promene vatrenog položaja, dok mu je mogućnost zaklanjanja postala veća nego kod ostalih oruđa.

Početna brzina zrna sa raketnim pogonom za domet od 12 850 m iznosi 375 m/sek, dok za zrno bez raketnog pogona 368 m/sek. Da bi se sa zrnom sa raketnim pogonom postigao isti domet kao i sa zrnom bez njega, potrebna je početna brzina od 240 m/sek, dakle za 128 m/sek manja nego što je kod običnog zrna. To omogućava, kod oruđa sa istim balističkim osobinama, manju početnu brzinu tj. manju silu trzanja, manje opterećenje podloge, manje naprezanje cevi, a u vezi s tim i lakše i pokretljivije oruđe. Za istu daljinu gađanja (oko 8400 m) verovatno skretanje po pravcu i daljini u funkciji od dometa, za isti broj ispaljenih zrna, iznosi:

za zrno bez raketnog pogona po daljini 0,36% a po pravcu 1,15%,

za zrno sa raketnim pogonom po daljini 0,50% a po pravcu 2%.

Razvoj artiljerije na toj osnovi ovde se verovatno neće zaustaviti. Nedovoljna preciznost tih projektila, koja je ranije bila glavni nedostatak, skoro je sasvim otklonjena tehnologijom savremene proizvodnje raketnih baruta. Tako kod lakog minobacača 120 mm sa reaktivnom minom rasturanje po daljini iznosi 2%, a po pravcu 0,8% daljine. Postavlja se pitanje da li dalji razvoj treba usmeravati u pravcu uvođenja municije sa raketnim pogonom za sve postojeće kalibre ili unificirati kalibre koje, uvođenjem više različitih vrsta zrna, osposobiti za rešavanje raznih zadataka. To pitanje zahteva dublju studiju i skopčano je sa nizom veoma teških i složenih problema, kao što su izbor optimalnih kalibara, veliki broj oruđa i ogromni

stokovi municije već postojećih kalibara, itd.

Kumulativno punjenje sa raketnim pogonom, koji bi projektilu dao daleko veću početnu brzinu od one iz klasičnih protivtenkovskih oruđa, takođe je jedan od problema koji zaslužuje pažnju.

U nekim zemljama već su postignuti značajni rezultati u razvoju tzv. nerotirajućih kumulativnih projektila. Tako je u Francuskoj razvijeno takvo zrno kalibra 90 mm za velike početne brzine.

Reaktivna artiljerija (višecevni lanseri) je drugi vid artiljerije na koji mnogi vojni teoretičari računaju kao na značajan faktor u savremenom ratu.

Karakteristike višecevnih raketnih oruđa u odnosu na klasičnu artiljeriju su: sposobnost da u vrlo kratkom vremenskom intervalu otvore masovnu vatru na cilj (brzometnost kod prvog plotuna je 15 do 20 puta veća od brzometnosti klasične artiljerije), za izbacivanje raketa koriste šine ili cevi bez zatvarača koje samo daju pravac projektilu a ne trpe nikakav pritisak, život cevi-oruđa je praktično neograničen u odnosu na klasična oruđa, pokretljivija su od klasičnih oruđa, malo ubrzanje zrna kod tih oruđa omogućava upotrebu osetljivijih upaljača, bojeve glave mogu imati tanje zidove, njihova proizvodnja je jednostavnija nego klasičnih oruđa, imaju veoma jako moralno dejstvo na neprijatelja.

Nedostaci u odnosu na klasična oruđa su: manja preciznost (rasturanje 2—3 puta veće) zbog čega se uglavnom upotrebljavaju za gađanje površina, manji domet (6—10 km), lakše se otkrivaju od klasičnih oruđa, zahtevaju veći utrošak municije i intenzivnije snabdevanje, ne mogu da vrše gađanja položenom putanjom, municija je skuplja.

Uvođenje projektila sa većim do-
metom učinilo bi da reaktivna arti-
ljerija postane moćno oružje savreme-
ne armije.

S obzirom da je ranije razmatran
odnos minobacača i haubice 105 mm,
bilo bi interesantno da se sada upo-
redi minobacač 120 mm sa aktivno-
reaktivnom minom i višecevna raket-
na oruđa približnog kalibra i izne-
su mišljenja nekih autora do kojih su
došli analizom osobina jednog i dru-
gog oruđa.

Minobacači 120 mm su veoma pre-
cizna oruđa sa malom slikom rastura-
nja i pogodni za tučenje ciljeva malih
razmera, uz manji utrošak municije
nego ako bi se isti cilj tukao sa više-
cevnim raketnim bacačem.

Slika rasturanja višecevnih raket-
nih bacača menja se sa daljinom (na
srednjim daljinama rasturanje po
pravcu je manje od rasturanja po da-
ljini) o čemu se mora voditi računa pri
izboru ciljeva.

Zbog male težine minobacač se mo-
že vrlo lako i brzo prebacivati (naro-
čito na brdovitom zemljištu) čime se
obebeđuje efikasna podrška pešadije.
Njegova velika preciznost omogućava
efikasno neutralisanje ciljeva.

Aktivno reaktivni minobacači su
ekonomičniji za proizvodnju i u eksplo-
ataciji. Višecevni raketni bacači su u
stanju da iznenadno otvore kratko-
trajnu i snažnu vatru na većoj povr-
šini, čime se postiže veliki moralni i
materijalni efekat.

Detaljna analiza oba oruđa pokazu-
je da i jedno i drugo mogu naći svoje
mesto u borbenom rasporedu. Rela-
tivno mali domet kod oba oruđa, ve-
liki rasturanje kod višecevnih bacača
i nemogućnost da gađaju položenim
putanjama čine neophodnim konstruk-
tivna usavršavanja na oba oruđa radi
ostvarenja njihove što veće univerzal-
nosti.

Bestrajna oruđa predstavljaju sle-
deću grupu oruđa o čijem se mestu u
današnjoj koncepciji ratovanja dosta
diskutuje. Njihova pojava značila je
revoluciju u konstrukciji lafeta klasič-
nih artiljerijskih oruđa. Zbog male te-
žine i velike pokretljivosti koriste se
u borbenom rasporedu pešadije za efi-
kasnu borbu protiv tenkova i samo-
hodnih oruđa i uništenje neprijatelje-
ve žive sile i vatrenih sredstava. Bes-
trajna oruđa se zbog male siluete i
težine mogu vrlo efikasno upotreblja-
vati za tučenje puškarnica utvrđenih
vatrenih tačaka, mada se mogu kori-
stiti i za dopunu vatre ostalih artilje-
rijskih oruđa, itd.

Mnogi vojni teoretičari su smatrali
da pojava bestrajnih oruđa znači kraj
klasične protivtenkovske artiljerije.
Zato su posle II svetskog rata istraži-
vanja na tom polju usmerena ka po-
većanju efikasnosti njihovog dejstva
na cilju (probojne moći zrna), poveća-
nju kalibra i pokretljivosti, odnosno
manevarske sposobnosti. Nepostojanje
sile trzanja kod tih oruđa omogućava
njihovo postavljanje na automobile,
samohodna oruđa, oklopne transporte-
re i, u slučaju potrebe, skidanje sa
istih i gađanje sa zemlje.

Težina tih oruđa, u poređenju sa
klasičnim, sa istom energijom na usti-
ma cevi, je 2—3 puta manja, što ih
čini veoma pogodnim za desantne ope-
racije.

S druge strane, bestrajna oruđa su
ispoljila i niz nedostataka koji su po-
kazali da ona ne mogu u potpunosti da
zamene klasična, već nalaze svoje me-
sto u opštem sistemu vatre. Glavni ne-
dostatak je manja daljina neposred-
nog gađanja i manja početna brzina u
odnosu na klasična oruđa. Međutim,
uvođenjem protivoklopnih projektila
sa raketnim pogonom kod tih oruđa,
početna brzina i daljina neposrednog
gađanja bi se mogle znatno povećati,

a oruđa dobiti značajnije mesto u borbenom rasporedu. Treba odmah ukazati na činjenicu da taj problem nije, sa konstruktivne strane, nimalo lak. Pored toga, to pitanje treba razmatrati i u svetlosti postojanja vođenih protivoklopnih projektila.

Osim toga, treba imati u vidu da struja barutnih gasova pozadi oruđa stvara opasnu zonu za ljudstvo dužine od 25 do 50 m i širine do 20 m, kao i da prašina koja se diže demaskira vatreni položaj. Mlaz gasova unazad onemogućava gađanje tim oruđima iz bunkera. Za istu energiju na ustima cevi, koeficijent iskorišćenja barutnog punjenja je mali (utrošak baruta je 3—4 puta veći nego kod klasičnih oruđa).

Kalibri bestrajnih oruđa danas se kreću od 57 do 120 mm. Iskustva u korejskom ratu pokazala su da kalibri 57 i 75 mm nisu imali dovoljnu probojnu moć, a pored toga brzina gađanja im je bila smanjena jer su narezani žljebovi na vodećem prstenu usporavali punjenje oruđa. Nedostaci bestrajnog topa 105 mm bili su, prema podacima, velika silueta po visini i otežano maskiranje, nedovoljna sposobnost za kretanje van puteva i osetljivost posluge na mitraljesku vatra. Da bi se obezbedilo sigurnije uništenje tenka prvim metkom, danas se bestrajna oruđa već kombinuju sa spregnutim mitraljezom.

Imajući u vidu sve navedene osobine bestrajnih topova, njihov udeo u pružanju podrške pešadiji i dopuni vatre ostale artiljerije — u poređenju sa minobacačima 120 mm male težine, i njihov dosta ograničen domet u borbi protiv tenkova u odnosu na vođene protivoklopne projektele (čiji je domet preko 3 km) postavlja se pitanje da li će se, i u kojoj meri, bestrajna oruđa dalje razvijati.

Bestrajna oruđa se u suštini razlikuju i od višecevniha raketnih bacača. Kod njih cev treba da zru saopšti početnu brzinu i pravac, dok kod drugih da zru dâ samo pravac leta. Ukoliko se bestrajna oruđa i budu dalje razvijala, njihov razvoj će, bar u dogledno vreme, biti uslovljen dostignućima na polju razvoja kumulativne municije.

Samohodna oruđa. U ranijem izlaganju je već naglašeno da u svim zemljama postoji opšta tendencija prelaza sa vučne na samohodnu artiljeriju. Prema mišljenju nekih vojnih autora u SAD, razlog što se do sada nije u potpunosti prešlo na samohodnu artiljeriju je čisto ekonomske prirode. Pitanje je, međutim, da li takva mišljenja treba *a priori* prihvatiti, jer su, kao što je već rečeno, u sastavu ranije američke divizije petorne i drugih formacija bili predviđeni, pored samohodne artiljerije, i divizion haubica 105 mm sa po pet baterija od 6 oruđa, jedna baterija haubica 203,2 mm od 4 oruđa, dve baterije lansera raketa *Honest John* i dve baterije haubica 155 mm od po 6 oruđa. Broj haubica 155 mm kasnije se još i povećao od 12 na 30 oruđa. Ipak, činjenica je da značaj samohodne artiljerije danas stalno raste. Zato ona mora da ispuni izvesne zahteve koje bi mogao da nametne budući rat, a to su: njena pokretljivost (i prolaznost) ne sme biti manja od one kod tenkova, dok joj vatrena moć mora biti veća od one kod tenkova iste težine; ona mora obezbeđivati brz prelaz u borbeni i marševski položaj (nekoliko sekundi) i stalnu borbenu gotovost; zatim, raspolagati sposobnošću za izvršenje posrednog i neposrednog gađanja; dalje, ona mora imati dovoljno horizontalno i vertikalno polje dejstva (najmanje 40° po pravcu i — 5° do + 20° po visini), kao i kru-

žno polje vida iz kupole; pri gađanju sa mesta, nišanjenje ne sme da se kviri, brzometnost mora biti veća nego kod tenkova sa sličnim oruđima; mora imati pogodan raspored borbenog kompleta municije, kao i raspolagati streljačkim i protivavionskim naoružanjem za samoodbranu, odnosno savremenim sredstvima veze u svakom samohodnom oruđu; na kraju, mora postojati mogućnost provere oruđa i sitnog remonta bez skidanja oklopa i izlaska posluge iz vozila, itd.

Dosadašnja poređenja nemaju za cilj da sugeriraju u bilo kojoj formi orijentaciju na ma koji tip oruđa, već da ukažu na izvesna gledanja u inostranoj vojnoj publicistici koja zaslužuju da im se pokloni određena pažnja. Ta gledanja ni u zemljama u kojima se o tim pitanjima najviše diskutuje nisu definitivno raščišćena. Činjenica je da ona zvanično nisu još usvojena i da klasična artiljerijska oruđa (haubice i topovi) čine skelet vatrene moći današnje artiljerije.

Da bi se dobila potpunija predstava o svemu tome, bilo bi korisno izneti današnje artiljerijsko naoružanje dveju najvećih sila — prema podacima koji su do sada objavljeni u inostranoj vojnoj literaturi.

Armija SAD ima u svom sastavu sledeća artiljerijska oruđa:

Minobacače — 81 mm M-29, težine 37,7 kg, dometa 3600 m;

106,7 mm M-30, težine 284 kg, dometa 5900 m;

120 mm Brandt, težine 430 kg, dometa 6880 m.

Oruđa na lafetu — laku poljsku haubicu 105 mm M2A;

poljsku haubicu 155 mm M1A2 (vidi sliku);

teški poljski top 155 mm M2;

tešku haubicu 203,2 mm M2A1.

Sl. 1

Samohodna oruđa — laku samohodnu haubicu 105 mm M-52;

laku samohodnu amfibijsku haubicu 105 mm M-108;

srednju samohodnu haubicu 155 mm M-44;

srednju samohodnu haubicu 155 mm M-109;

teški samohodni top 155 mm T-245;

teški samohodni top 155 mm M-107;

tešku samohodnu haubicu 203,2 mm M-55;

tešku samohodnu haubicu 203,2 mm M-110;

teški samohodni top 175 mm.

Top 175 mm i haubice 203,2 mm M2A1 i 203,2 mm M-55 opremljeni su atomskom municijom od 1 do 2 KT. Olakšani sistemi tih samohodnih oruđa osposobljeni su i za prebacivanje pomoći aviona ili helikoptera.

Pored toga, u naoružanju američke artiljerije nalaze se i raketna oruđa:

Dawy Krokot i *Honest John*, nevođeni projektili dometa do 40 km i vođeni projektili *Sergent* dometa do 150 km i *Pershing* dometa do 600 km.

U nastojanju da usavrše običnu (vučnu) i samohodnu artiljeriju, Amerikanci rade na osvajanju atomske municije za haubice 105 mm.

Sovjetska armija je oduvek poklajnala najveću pažnju razvoju artiljerije. Koliku je pažnju posle II svetskog rata ona poklonila tom razvoju, kao i proizvodnji artiljerijskog naoružanja, govori činjenica da je u poslednjih deset godina razvijen čitav niz novih modela oruđa. Prema podacima inostrane literature, od oruđa iz II svetskog rata danas se u naoružanju sovjetske armije nalazi samo haubica 122 mm M-38. Kod svih novorazvijenih tipova posle 1945. godine upadljiva je tendencija ka povećanju pokretljivosti, smanjenju težine, povećanju dometa i davanju veće univerzalnosti pojedinim oruđima (dvojna namena, tj. kao oruđa za podršku i pt oruđa ili pav oruđa), uprošćavanju konstrukcije, povećanju otpornosti, jednostavnosti pri proizvodnji, unifikaciji i zamenljivosti delova, itd. odnosno ka zadovoljenju onih zahteva koje savremen rat postavlja pred artiljeriju. Pošto je većina tih oruđa namenjena i za borbu protiv tenkova, pada u oči i težnja ka povećanju početne brzine i težine zrna.

Ukoliko su tačni podaci o sovjetskoj artiljeriji u inostranoj vojnoj literaturi, interesantno je ukazati na tendenciju ugradnje cevi sa hidroelastičnim sistemom tenkovskog tipa na lafete na točkovima, tako da se mogu prebacivati i na gusenična vozila kao sklopovi (top 100 mm M-55). Fotografije u nekim časopisima ukazuju na tu mogućnost. Međutim, nema podataka o vrsti

upotrebljene municije i početnim brzinama.

U naoružanju se danas nalaze sledeća oruđa:

Minobacači kalibra do 82 mm iz II svetskog rata još uvek se nalaze u naoružanju;

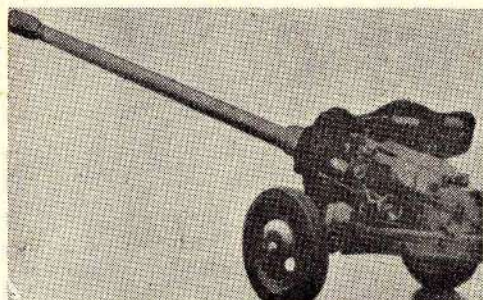
minobacači 120 mm M-43, dužina cevi oko 1,5 m (12 kalibara); za transport se može rastaviti na tri dela, a težina mu je oko 350 kg (devet puta lakši od haubice 122 mm M-38);

minobacač 160 mm M-1953, u stvari, poboljšana varijanta minobacača M-43; puni se sa zadnje strane (pri čemu se cev odvajava od podloge) i ima zatvarač;

minobacač 240 mm M-1953 je potpuno nove konstrukcije; smatra se da mu je namena višestruka; puni se kao i bacač 160 mm i snabdeven je izravnjačima.

Oruđa na lafetu — protivtenkovski top 57 mm M-43; snabdeven je motorom na lafetu za samostalno pomeranje i prebacivanje na bojištu;

top 85 mm M-48, takođe snabdeven motorom i trećim točkom za pokretanje na kraća odstojanja;

Sl. 2

top 100 mm M-55, (vidi sliku) namenjen za podršku pešadije i protivtenkovsku zaštitu; hidroelastični sistem tog oruđa je smešten pozadi štita tako da se, prema nekim mišljenjima, može postaviti i na gusenično vozilo;

top 122 mm M-55 (poznat takođe i kao D-74); predstavlja poboljšanu, i verovatno olakšanu, varijantu topa 122 m M-37; oruđe je snabdeveno sa dva točka na kracima lafeta i osposobljeno za kružno dejstvo;

haubica 122 mm M-38; upotrebljavana je i u II svetskom ratu;

130 mm M-1954 ima veći domet od topa 122 mm; cev se za transportovanje povlači unazad, dok samo oruđe ima dosta dugačku gasnu kočnicu;

top — haubica 152 mm M-1955; lafet isti kao za top 122 mm; u odnosu na top—haubicu 152 mm M-37 ima dužu cev i gasnu kočnicu; oba cilindra povratnika nalaze se iznad cevi;

top—haubica 203 mm M-1955; u odnosu na kalibar je relativno lako i pokretljivo oruđe; smatra se da mu je domet oko 29 km.

Samohodna oruđa — SU-76 je top 76,2 mm na modificiranoj šasiji T-70;

SU-85 sa topom 85 mm na šasiji tenka T-34;

SU-100 ima top 100 mm na šasiji tenka T-34;

JSU-122 je top 122 mm na šasiji tenka JS;

JSU-152 je haubica 152 mm na šasiji tenka JS.

Najnovije konstrukcije samohodnih oruđa kalibra 45 i 57 mm ugrađene su na modificiranoj šasiji vozila GAZ-47, težine oko 7 tona, i mogu se transportovati vazдушnim putem.

Posmatranjem kalibara sovjetske armije pada u oči da u naoružanju

nema ni jedne haubice kalibra ispod 122 mm. Takođe je interesantno da je, pored topa 122 mm, u naoružanje uveden i kalibar 130 mm.

Municija. Rastresitost borbenog potretka i izolovanost pojedinih grupa na bojištu nameću artiljeriji obavezu da poveća efikasnost dejstva na cilju svakog pojedinog oruđa. Ova obaveza postavlja opet, sa tehničke strane, zahtev da se odnos ukupne težine granate prema eksplozivnom punjenju menja u korist ovog poslednjeg, tj. dolazi do povećanja težine eksplozivnog punjenja na račun smanjenja debljine košuljice, ali tako da se broj ubojnih parčadi ne smanjuje. Ispunjenje tog zahteva upućuje na istraživanje novih i kvalitetnijih materijala za košuljice zrna. Drugi put bi bio osvajanje novih i jačih eksploziva za laborisanje zrna.

Prema rezultatima ispitivanja efikasnosti zrna koja je vršila švedska firma *Bofors*, zrna sa tankim zidovima košuljice su, nezavisno od visine eksplozije, za 1,6 puta efikasnija od zrna sa debelim zidovima. Opitima u pogledu rasprskavanja zrna kod haubice 105 mm tipa *Bofors* utvrđeno je da zrno sa debljom košuljicom, težine 15,4 kg, sa eksplozivnim punjenjem od 1,5 kg, daje oko 2000 parčadi težine preko 0,5 grama, sa srednjom početnom brzinom od 950 m/sek. Granata sa tanjom košuljicom, težine 16,1 kg, sa eksplozivnim punjenjem 2,6 kg, daje 2800 parčadi težine preko 0,5 grama, sa srednjom početnom brzinom parčadi od 1180 m/sek. Prema izveštaju dr Clemedsona (dokumentacija Švedske akademije vojnih nauka od 1953. god.) za dejstvo protiv žive sile je važnija udarna brzina parčadi nego njihova masa. Sa vrlo sitnom parčadi se pri brzini većoj od 800—900 m/sek postižu ozbiljna ranjavanja. Smatra se da je parče smrtonosno ako ima udar-

nu energiju od 15 kgm. Za parče težine 0,5 gr to se postiže brzinom od oko 770 m/sek i na daljini od 17 m od mesta eksplozije. Pošto su zrna u cevi izložena vrlo visokim pritiscima (do 3000 kg/cm²), otpornost košuljice zrna je diktirala i debljinu zidova. Uvođenje municije sa raketnim pogonom, pored smanjenja težine oruđa, otvorilo je široke mogućnosti za razvoj municije u gore navedenom smeru.

Savremeni rat nameće artiljeriji zahtev za smanjenjem broja različitih tipova municije u svom bojevom kompletu. Univerzalnija upotreba jedne iste vrste municije pri rešavanju raznih zadataka predstavlja imperativ u budućem ratu, u kome će snabdevanje biti opterećeno do krajnjih mogućnosti. Unifikacija municije (za iste kalibre isti metak) je, dakle, sledeći zahtev o kome se mora voditi računa.

U mnogim radovima niza vojnih teoretičara mogu se naći mišljenja da sopstvene trupe treba snabdevati »kod neprijatelja.« U vezi s tim nameće se pitanje da li sopstvena artiljerijska oruđa treba da imaju kalibre i unutrašnju balistiku takvu da mogu koristiti zaplenjenu neprijateljevu municiju? Ako se baci pogled na osnovne kalibre artiljerijskih oruđa dve najveće svetske sile — SAD (75 mm, 105 mm, 155 mm) i SSSR (76,2 mm, 122 mm i 152 mm), vidimo da taj princip nije usvojen. Naprotiv, čine se napori za unifikacijom naoružanja svih zemalja unutar NATO-a, odnosno Varšavskog pakta. Velike zalihe municije po skladištima i tradicija predstavljaju i ovde glavnu smetnju.

Poboljšanje balističkih karakteristika municije (barutnog punjenja i oblika zrna) je bitan faktor za povećanje dometa artiljerije.

Predviđanje masovne upotrebe tenkova u eventualnom budućem ratu zahteva da svako artiljerijsko oruđe

bude osposobljeno za borbu protiv njih, tj. da u svom bojevom kompletu ima protivtenkovsku municiju. Oruđa sa malim početnim brzinama (haubice, bestrzajni topovi) snabdevena su kumulativnom, a oruđa sa velikim početnim brzinama pancirnom i potkalibarnom municijom. Međutim, postoje stremljenja i u suprotnom smeru — konstruisanja potkalibarnih metaka za haubice (švedska haubica 105 mm) i uvođenja kumulativne municije kod oruđa sa velikim početnim brzinama (nerotirajuća kumulativna zrna).

Razvoju i uvođenju u naoružanje razornih zrna sa plastičnim eksplozivom kao protivtenkovske municije posvećuje se u nekim zemljama (V. Britanija) sve veća pažnja, a postignuti rezultati ukazuju na mogućnost daljeg napretka u toj oblasti.

Uvođenje municije sa raketnim pogonom u naoružanje artiljerije predstavlja revolucionaran korak u razvoju minobacača, višecevnih raketnih oruđa, klasičnih artiljerijskih oruđa, itd. u smislu smanjenja težine, povećanja pokretljivosti, dometa i probojnosti, i na tom polju treba takođe očekivati dalji napredak.

Tendencija uvođenja novih materijala pri izradi municije, a naročito upotreba plastičnih masa (na primer, čaura 90 mm kod švedskog bestrzajnog topa) znači značajan korak ka oslobodjenju od deficitnih i skupih strategijskih materijala, pojeftinjenju proizvodnje i smanjenju težine. Mnogi znaci govore da će se razvoj artiljerije u buduću kretati više u pravcu usavršavanja municije a manje samih oruđa, odnosno da će razvoj konstrukcije oruđa biti sve više diktiran razvojem municije.

Izlaganje o savremenoj zemaljskoj artiljeriji ne bi bilo potpuno ako se ne bi reklo nekoliko reči o uvođenju blizinskih upaljača u njeno naoružanje.

Poznato je da neke zemlje koriste blizinske upaljače za kalibre do 105 mm u zemaljskoj artiljeriji. Zemaljski blizinski upaljači (američki, švedski, i dr.) zasnovani su na Doplerovom principu, tj. na korišćenju razlike frekvencije koja se stvara između emitovanog i odbijenog signala. Jačina Doplerovog signala aktivira elektronsku lampu u strujnom kolu za paljenje i na taj način određuje visinu eksplozije iznad zemlje.

Opitima koje je vršila švedska firma *Bofors* radi utvrđivanja efikasnosti dejstva tog upaljača na zrnima za habubicu 105 mm, utvrđeno je:

da je upaljač siguran na putanji 2 sekundē po upaljenju i da se armira pre isteka 10 sekundi po upaljenju čak i na temperaturi do -25°C ;

da daje dobre rezultate na temperaturama od -40°C do -50°C (normalno funkcionisanje na -35° do $+40^{\circ}\text{C}$);

da mu je vek magacioniranja kao i kod klasične municije;

da zrna sa debelom košuljicom snabdevena blizinskim upaljačem imaju istu efikasnost kao i zrna sa tankom košuljicom snabdevena mehaničkim tempirnim upaljačem, a za uglove od 25° do 35° čak i bolju;

da su blizinski upaljači, čak i u uslovima najpovoljnijim za udarne upaljače, triput efikasniji od ovih. Ako se uzme da je pešaku na otvorenom zemljištu potrebno 3 sekunde od momenta otvaranja vatre da bi se zaklonio, onda su ti upaljači 6—7 puta efikasniji od udarnih.

Mnogi vojni teoretičari postavljaju pitanje ekonomičnosti tih upaljača. Gornjim ispitivanjima je utvrđeno da je za postizanje željene efikasnosti potrebno skoro dvaput više municije sa mehaničkim tempirnim upaljačem, odnosno triput više municije sa udarnim upaljačem nego sa blizinskim.

Atomska municija u artiljeriji predstavlja najmoćnije sredstvo za povećanje materijalnog dejstva artiljerije na cilju. Danas se atomska zrna upotrebljavaju samo kod dalekometnih oruđa velikih kalibara i dalekometnih raketa. Kao atomsko punjenje upotrebljavaju se izotopi urana U-235 i U-233 ili plutonijum Pu-239. Težina ostvarenih atomskih zrna do 1958. godine iznosila je 300—400 kg. Postavlja se pitanje zašto je njihova težina toliko velika? Atomsko zrno, oblika običnog artiljerijskog zrna, sastoji se iz košuljice, atomskog punjenja, upaljača i eksplozivnog punjenja. Košuljica se izrađuje od čvrstih legura. Debljina zidova je vrlo velika da bi za izvesno vreme zadržala širenje gasova koji se obrazuju pri lančanoj reakciji i omogućila da u reakciji učestvuje što veća količina materije koja se deli. Potreba za debelom košuljicom otežava upotrebu atomskih zrna kod srednjih kalibara.

Atomsko punjenje se deli na dva dela i svaki deo je okružen grafitom ili drugim elementima za odbijanje neutrona. Deo neutrona koji izleće iz atomskog punjenja odbija se i ponovno vraća u punjenje. Na taj način se lančana reakcija odvija sa smanjenom kritičnom masom.

ARTILJERIJSKO INSTRUMENTALNO IZVIĐANJE

Dosadašnje izlaganje obuhvatilo je samo artiljerijska oruđa raznih tipova, njihove konstruktivne, balističke i taktičke karakteristike. Međutim, mada gornje osobine, a u prvom redu preciznost, igraju važnu ulogu u proceni uslova koje savremena artiljerija mora da zadovolji, od velikog je značaja i to sa kolikom tačnošću i za koje vreme je ona u stanju da otkrije cilj, od-

redi njegov položaj i otvori iznenadnu, masovnu i preciznu uništavajuću vatru. Uloga i značaj izviđanja uopšte, a artiljerijskog posebno, porašće u budućem ratu. Osnovu za izvršenje gornjih zadataka čini artiljerijsko instrumentalno izviđanje, koje obuhvata: topografsku, foto-grametrijsku i meteorološku službu, optičko, zvučno i radio-lokaciono izviđanje.

Osnovu artiljerijskog instrumentalnog izviđanja čini artiljerijska topografska služba — obrazovanjem artiljerijske oslone mreže, vezivanjem elemenata borbenog poretka i presecanjem ciljeva (topografska priprema): na punoj topografskoj osnovi, po karti (foto-snimcima), specijalnom pripremom (po svetlosti, vertikalnim svetlima reflektora ili po trasi svetlećih mitraljeskih zrna, po vazdušnoj bazi — prema eksplozijama granata u vazduhu, po sekundomeru, itd).

Savremeni rat zahteva da se za izvršenje zadataka zadrži tačnost pripreme na punoj topografskoj osnovi, a vreme za njeno izvršenje svode na minimum. Zbog toga se nameće potreba uvođenja savremenijih instrumenata za brzo i tačno obezbeđenje topografske osnove. Uvođenjem savremenijih uređaja otpao bi niz pribora koji se sada za ovu svrhu koriste i pojednostavila bi se obuka ljudstva. Primera radi treba pomenuti geodimeter tipa *Bergstrand* (proizvodnja švedske firme Aga) koji radi na principu merenja vremena od odašiljanja do prijema reflektovanog svetlosnog zraka, postavljanjem ogledala na više tačaka oslone mreže; sistemom radijal-triangulacije može se za relativno kratko vreme obrazovati artiljerijska oslona mreža na većem prostoru. Drugi uređaj je telurimetar koji radi na principu odbijanja ultrakratkih elektromagnetskih talasa, čiji rad ne zavisi od

stepena vidljivosti kao kod ostalih optičkih instrumenata.

Artiljerijsko izviđanje fotografisanjem vrši korekturna avijacija ili jedinice zemaljskog fotografskog izviđanja (snimanje iz vazduha i sa zemlje).

Organizacija i vođenje savremenog rata, kao i organizovanje i održavanje neprekidnog sadejstva svih rodova vojske i komandovanje trupama u borbi, pri primeni velikog broja složenih borbenih sredstava, stavlja pred hidrometeorološku službu velike i složene zadatke.

Meteorološka služba u artiljeriji, povećanjem dometa i ordinata putanja savremenih klasičnih i raketnih projektila, ima vanredan značaj za brzo i efikasno rešavanje zadataka koji se postavljaju pred artiljeriju. Ta služba je u svom razvoju prošla kroz više etapa. Poslednja se karakteriše uvođenjem najsavremenijih radio-tehničkih metoda sondiranja atmosfere i istraživanjem novih i savršenijih metoda njenog kompleksnog sondiranja. Danas meteorološka služba u artiljeriji mora, pri uslovima loše vertikalne vidljivosti, da koristi i radio-lokacione stanice.

Povećanje borbene moći artiljerije i pojava novih vidova naoružanja nametnuli su radio-lokacionim sredstvima, pored izviđanja pokretnih ciljeva, i reperisanje neprijateljevih bacača i artiljerije, osmatranje udarnog gadanja, otkrivanje neprijateljevih pokreta, praćenje projektila na putanji, brzo topografsko vezivanje. Zbog toga se u zemaljskoj artiljeriji upotrebljavaju radio-lokacione stanice za izviđanje pokretnih ciljeva i radio-lokacione stanice za određivanje koordinata oruđa i minobacača.

Zemaljski radari nailaze na niz teškoća na koje ne nailaze pav radari. Zbog toga i njihova konstrukcija mora da zadovoljava specijalne zahteve. Ze-

maljski radari treba da budu vrlo velike moći i vrlo osetljivi da bi mogli da otkriju tako male predmete (u letu) kao što su zrna, mine, bombe, ili, pak, vozila na zemlji, itd. čija je refleksiona površina mala. Prema tome, oni treba da imaju jak predajnik i osetljiv prijemnik. Šum koji emituje traženi objekat na zemljištu može da bude prigušen šumovima koje emituju objekti u njegovoj blizini. Potreban je, dakle, radar sa velikom moći linearne i uglovne definicije za razdvajanje tih šumova.

Snop koji emituje zrno u letu zahteva kretanje antene radi pokrivanja zone koja se pretražuje. Brzina kretanja antene ne zavisi samo od širine snopa, već i od početne brzine zrna, ugla projektovanja putanje zrna i daljine oruđa.

Prostiranje radio-električne energije u blizini zemlje, koja deluje kao refleksiona površina, u većoj ili manjoj meri je u zavisnosti od vlažnosti. Kiseonik i vlaga u vazduhu apsorbuju radarske talase dužine ispod 2 cm.

Prve konstrukcije radara koristile su metarski dijapazon radio-talasa. Dalji razvoj je bio usmeren na smanjivanje talasnih dužina, prešlo se na centimetarski dijapazon talasa i počelo osvajanje milimetarskog. Prelaskom na radare sa centimetarskom talasnom dužinom povećala se njihova tačnost i pokretljivost, otklonjen je niz napred navedenih teškoća i smanjena silueta. Međutim, ne treba izgubiti iz vida da je na kratkim talasima vrlo teško konstruisati predajnik velike moći.

Radari za upravljanje artiljerijskom vatrom danas se sve više primenjuju. Obrnuto, treba očekivati da će se u budućem ratu široko koristiti sva raspoloživa sredstva za ometanje uprave vatrom. Stoga zaštiti radio-lokacionih stanica od ovih smetnji treba pokloniti punu pažnju.

Naučnici svih velikih zemalja danas su ozbiljno angažovani na uvođenju televizije u sistemu osmatranja na bojištu u budućem ratu. Vojni teoretičari već ozbiljno raspravljaju o njenom uvođenju u štabove koji rukovode borbom. Artiljerijski komandanti dobijaju, u taktičkom pogledu, vanredno sredstvo da neposredno — iz svojih štabova — osmatraju dejstvo svojih jedinica i upravljaju vatrom. Kada se već razmišlja da savremena artiljerija treba to sredstvo da uključi u sopstveni sistem osmatranja i da se osposobi za njegovo korišćenje.

ZAŠTITA ARTILJERIJE OD ATOMSKOG DEJSTVA

Na kraju nekoliko reči o dejstvu atomskog oružja na savremenu zemaljsku artiljeriju.

Prema podacima objavljenim u inostranoj vojnoj literaturi smatra se da je natpritisak od 0,4 — 1 kg/cm² opasan za čoveka. Za artiljerijsku poslužu u rovovima i zaklonima bez zaštićenih ulaza iznos tog natpritisaka prilikom eksplozije bombe od 20 KT, prema daljinama, vidi se iz tablice:

Natpritisak kg/cm	1,0	0,7	0,5	0,4
Odstojanje od epicentra eksplozije bombe od 20 KT u metrima	900	1200	1500	1800

Ako je u pitanju otkriveno zemljište, posluga će biti izložena dejstvu parčadi koja lete brzinom većom od 30 m/sek. Pri eksploziji iste bombe u vazduhu, pod pravim ili kosim uglom dejstva udarnih talasa, artiljerijska oruđa i minobacači biće srednje ošte-

čeni na daljini od 915 m, a lakša oštećenja će nastati na 1830 m od mesta eksplozije. Ako se oruđa nalaze u zaklonima, gornja odstojanja su duplo manja. Teža oštećenja artiljerijskog pribora nastaje pri pritisku većem od $1,3 \text{ kg/cm}^2$, a instrumenata za upravljanje vatrom pri pritisku od $1,13 \text{ do } 1,2 \text{ kg/cm}^2$.

Dejstvo radioaktivnog zračenja zavisi od udaljenja od epicentra eksplozije. U donjoj tabeli je data doza radijacije u zavisnosti od tog udaljenja:

Odstojanje od epicentra eksplozije u m	600	900	1200	1500
Doza radijacije u rendgenima pri eksploziji u vazduhu bombe od 20 KT	10 000	2500	450	90

Za posluhu u pokrivenim zaklonima doza je manja. Približna debljina sloja materijala koja apsorbuje polovinu prvobitne doze iznosi: za beton 7,5 cm, zemlju 15 cm, ciglu 10 cm, drvo 30 cm.

S obzirom da toplotno dejstvo atomske eksplozije prestaje 3 sekunde posle eksplozije, to zakloni bilo kakvog tipa štite od tog dejstva. Najoset-

ljiviji delovi artiljerijskog materijala su gume na točkovima, navlake, maskirne mreže, drveni delovi, itd. Njih treba izrađivati od nezapaljivog materijala. Posluga artiljerijskih oruđa trebalo bi da bude snabdevena zaštitnim odelima.

Za sigurno obezbeđenje telefonske veze, sadašnja oprema, a naročito telefonski kablovi, ne zadovoljavaju jer su podložni kidanju i topljenju izolacije usled atomske eksplozije. Ukopavanje kablova u uslovima manevarskog rata ne dolazi u obzir. Jedino rešenje je da oni budu obloženi materijalom otpornim na toplotu. Sredstva radio-veze moraju biti zaklonjena ili smeštena u oklopna vozila i snabdevena rezervnim antenama.

*

Razmišljanja pojedinih inostranih vojnih stručnjaka, izneta ukratko u ovom članku, nisu verovatno ni izdaleka obuhvatila sve uticajne faktore za stvaranje solidne osnove pri razmatranju i rešavanju problema organizacije i naoružanja savremene zemaljske artiljerije. Ona verovatno podležu i kritici i dopuni, ali u svakom slučaju omogućavaju izvlačenje odgovarajućih zaključaka.

Inž. M. MILOSAVLJEVIĆ

ПЕДАГОШКО-ПСИХОЛОШКА СТРАНА ОБУКЕ И ВАСПИТАЊА

Војном обуком и васпитањем могу се код младог човека, пре свега, формирати потребне особине за успешно извршавање борбених и других задатака. Отуда и произилази потреба да он претходно прође кроз школу војне обуке и васпитања и да у току служења војног рока стекне не само војностручна знања, вештине и навике, већ и високе морално-борбене квалитете неопходне за успешно вођење борбе и извојевање победе.

Међутим, обука и васпитање, као и делатност војника уопште, имају много специфичног. То проистиче из карактеристика самих армијских циљева и задатака. Потпуно је разумљиво да особине војника, његова стручна и општа знања и остало треба да одговарају захтевима рата. Да би се све то постигло треба створити адекватну средину, услове, средства и методе да би се формирао свестрано квалификован борац. Исто тако је неопходно наћи начине да се у пракси провери у којој мери су остварени, у овом смислу, постављени циљеви и задаци, итд. Из овога произилазе веома сложени педагошко-психолошки проблеми садржани у војном васпитању и обуци. Такви су, на пример, проблеми утврђивања и проучавања војничких особина потребних за успешно деловање у борби и изналагање најефикаснијих начина њиховог формирања у доба мира. Овакво прилажење војној педагошко-психолошкој проблематици омогућује реално усмеравање тог процеса формирања војникове личности.

Потребни морално-борбени квалитети војника могу се успешно оформити ако се утврде особине потребне војнику у рату и, у складу са овим, створе адекватни услови (одговарајући систем војног васпитања) у којима ће се те особине развијати, и то како пре ступања у армију тако и у току самог процеса војне обуке.

„Утврђивање моралних и борбених квалитета — како истиче Луков — као што су: храброст, смелост, одважност, самопрегор, спремност за извршавање задатака при којима се ризикује и живот, итд. — не представља нарочиту тешкоћу. Међутим, ствар је већ сложенија када треба утврдити убеђења, побуде и мотиве из којих произилазе овакви борбени квалитети. Ово је можда најпогодније испитивати код људи који су већ учествовали у борби и при том испољили ове високе морално-борбене квалитете“.

При развијању борбених квалитета људства и његовој морално-политичкој припреми за борбу, неопходно је узети у обзир особеност и разноврсност задатака које ће јединица имати да изврши у евентуалном будућем рату, као и услове у којима ће се он водити, а то су: разорна моћ савремене ратне технике, динамичност и велики број форми дејстава, маневарски карактер борбе, велика физичка и психичка напрезања, огромна опасност по живот свих учесника борбе, недовољност података о против-

У чланку су изнети ставови совјетских аутора на основу следећих материјала:

Т. Г. Егоров, *Психологија*, Военное издательство, Москва, 1955. год.;

А. С. Макаренко, *Методика васпитног рада*, Београд, 1957. год.;

Г. Д. Луков, *Психологија*, Военное издательство, Москва, 1960. год.;

Г. Д. Лукин, *Воспитание воли у советских Воинов*, Военное издательство, Москва,

нику и њихова понекад противуречност, честа изненађења, променљивост ситуације и самих задатака итд.

При решавању задатака у току обуке треба водити рачуна о томе како војник схвата циљеве и задатке обуке и чиме се мотивишу његови поступци, о специфичности његове интелектуалне делатности, о његовим осећањима и способностима да влада својим поступцима у борби.

Изванредно важан фактор приликом припреме (обуке) војника за борбу јесте како он схвата социјалистичко друштво, циљеве и задатке војне делатности. Што су услови борбе тежи, то је улога друштвене, односно политичке, свести већа. Војници ће бити храбри и самопрегорни само ако постоји чврст унутрашњи идејно-политички ослонац. Ако не схвата политичке циљеве и задатке у борби, војник неће видети ни смисао свог излагања ризику. Политичка свест обезбеђује његову моралну снагу у борби. „Она је, како каже Г. Д. Луков, основ при формирању свих личних квалитета потребних војнику за успешно вођење борбе. Само на бази високе политичке свести могу се код војника изградити издржљивост, чврстина, храброст, самопрегор, презирање смрти, будност и многи други морални квалитети који су му потребни у борби“. Тек када војник схвати циљеве рата и задатке оружаних снага, прихвата их и отпочне да се према њима односи као према својим личним задацима, уочи везу између свакодневних и даљих задатака, може се сматрати да је постигнут основни мотив његовог понашања у обуци, односно у условима борбе. Отуда и проистиче огроман значај подизања идеолошко-политичке свести припадника оружаних снага. Успех у постизању овог циља биће утолико већи уколико се у васпитању и обуци пође од основних законитости човекове психе, од познавања људи, односно од изналажења и примене најефикаснијих метода.

Сагледавање педагошко-психолошких проблема како у политичкој настави тако и у војној обуци од великог је значаја за успех у васпитно-образовном раду. У борбеној обуци се мање-више синтетизирају сви елементи обуке и васпитања војника. Она представља најнепосреднију практичну примену појединаца и читавих јединица за ратну стварност.

При извођењу обуке треба увек имати у виду карактеристике борбених задатака у рату. Оне се састоје, поред осталог, у томе што се ти задаци решавају уз двострано планирање. То значи да свака од зараћених страна поставља себи задатак да победи, односно порази и уништи противника. Учесници борбе често не располажу довољним подацима потребним при решавању задатака и осећају да су они противуречни. Непосредни учесници у борби поготову често решавају задатке а да им при томе поједини елементи нису потпуно познати или им нису прецизно дати, а нарочито мало знају о плановима и намерама непријатеља. Они не знају увек ни каква је међусобна зависност њиховог задатка од оних које решавају друге јединице. Све ово налаже старешинама да борбену обуку организују и спроводе тако да се људство вежба у решавању задатака са ограниченим и оскудним подацима и разним међусобним противуречностима. Такве вежбе помажу да се код људства развија способност запажања, вештина правилног схватања и процењивања непријатеља, земљишта и предмета на њему, вештина коришћења доба године и дана, дејствовања уз ограничену видљивост, одстрањивања техничких недостатака итд.

При решавању борбених задатака учесници се, по правилу, сусрећу са елементима изненађења јер немају све потребне податке о непријатељу у и не могу све узети у обзир и предвидети. Ово је важно имати у виду у процесу припреме људства за борбу. Стога тактички, ватрени и други задаци треба да садрже елементе изненађења. На овај начин формираће се многе личне особине војника и старешина потребне за решавање задатака у борби, као што су: брзина оријентисања у најразличитијим ситуацијама, довитљивост, окретност, владање собом итд.

Борбени задатак се делимично или у потпуности може мењати у току саме борбе и то било на иницијативу старешине који борбом непосредно руководи, било по директиви претпостављене команде. Овај моменат, такође, треба да има одраза на обуку и процес борбене припреме људства. Потребно је, дакле, решавати борбене задатке у којима долази до непредвиђених промена циља дејства. У процесу решавања оваквих задатака код војника и старешина се развија способност запажања промене ситуације, способност предвиђања тока догађаја, снажљивост при употреби оружја и технике, способност стваралачког решавања задатака и чувања од пасивности, шаблона и дезоријентације. Међутим, ако се на тактичким вежбама, односно при решавању задатака одвија све по унапред постављеном плану, без изненађења и непредвиђених ситуација, све се ово не може постићи.

За успешну припрему војника значајно је да тежиште обуке буде на практичној активности и деловању, на увежбавању јединица, полазећи при томе од карактеристика евантуалног рата и највероватније ратне ситуације. То је, свакако, основни предуслов да се постигну позитивни резултати и одговарајући циљеви обуке. Међутим, постоје познате објективне околности које отежавају борбеној обуци да се приближи ратној стварности, а то су: квалитативна разлика између рата и обуке у погледу разарања и уништавања, психичких и физичких напрезања и слично. Многи ратни феномени за време обуке морају се само замишљати, претпостављати, ма колико се настојало да она буде што сличнија ратној стварности. Стога се на обуци и јавља код људства осећање нереалности, нестварности, што психолошки негативно и дестимулативно делује на уживљавање војника у улогу борца-ратника и у ратну ситуацију. Замишљени непријатељ и сама опасност, фиктивна потреба за укопавањем, маскирањем и слично, много необуђљивије делују на психу војника него стварна борбена ситуација. Све ово објективно условљава осећање нестварности у обуци које се јавља стихијно, спонтано и представља значајну сметњу у приближавању обуке борбеној стварности и залагању људства у доследном извршавању тактичких радњи и задатака. Због свега овога веома је значајно да онај ко изводи обуку нађе начина за отклањање или неутралисање овог негативног осећања. То се постиже умешним организовањем обуке, коришћењем наставних средстава и применом активних наставних метода, а пре свега настојањем да борбене радње на обуци буду што реалистичније, што сличније онима у рату. Добра концепција тактичких задатака, вежби и радњи уопште, правилна организација садејства итд. позитивно утичу на војнике и доприносе да обуку доживљавају више као борбену стварност, а мање као нешто извештачено и нереално. У овом смислу биће позитивних ефеката ако се, на пример, обука из инжењерије,

артиљерије и других родова и служби што непосредније уклапа у одговарајућу тактичку концепцију и ситуацију. Тако, на пример, ако се војници обучавају у изградњи фортификацијских објеката, постављању инжињеријских препрека и слично у склопу одређене тактичке ситуације, успех ће бити много већи него ако се ово ради ван ње. Слично овоме, војници ће се маскирати са више труда и уживљавања у борбену стварност ако је задатком предвиђено да ће их неко осматрати, откривати из ваздуха, него ако се ово маскирање изводи као изолована радња.

Сузбијање осећања нералности у обуци и неутралисање његовог негативног одраза на уживљавање људства у наставну ситуацију и адекватно војничко деловање, остварује се такође и објашњавањем и дочаравањем ратне атмосфере вербалним путем, сликовитим и пластичним описима и развијањем свести код људства о потреби и целисходности што доследнијег извршавања свих тактичких радњи и задатака, уживљавајући се у њих као да је стварна борба. Дакле, практично извођење радњи и објашњавање целисходности и значаја поступања на обуци као у борби треба да сачињавају органско јединство. Па ипак, практичан рад на обуци је најважнији што се мора увек имати у виду у процесу њеног извођења.

Очигледно је да све оно што војник ради на служби и обуци, све оно што се од њега захтева у понашању према другим војним лицима, има непосредне или посредне везе са праксом рата и доприноси успешнијем сналажењу у борби. Међутим, војници понекад не могу довољно да сгледају смисао и целисходност свега тога. Стога им поједине обавезе, радње, начин понашања и сл. изгледају сувишни, непотребни, па чак и бесциљни. Оно што је, по њиховом мишљењу, у војничком режиму, начину живота и рада нецелисходно причињава им највеће психолошке тешкоће и отежава им прилагођавање војничком животу. Да би се ово избегло или svelo на што мању меру, неопходно је да старешине благовремено и систематски објашњавају смисао и целисходност свега онога што војнички режим садржи. То ће помоћи да они схвате да доследно испуњавање захтева војничког режима и других елемената војничке делатности није само себи циљ, већ средство и услов за формирање војничких квалитета неопходних за ефикасно деловање и већу сигурност у рату. То је начин да ови млади људи са мање психичког оптерећења подносе све напоре и тешкоће објективно условљене самим начином војничког живота и рада.

Претходна разматрања указују на чињеницу да обука и васпитање, односно стицање знања и формирање војничких особина сачињавају недељиву целину и интегралан процес. Међутим, треба имати у виду да се образовањем не постижу стихижно одговарајући васпитни ефекти, односно да обука може бити мање или више васпитна, што зависи не само од њеног садржаја, већ и од начина извођења, тј. организовања наставног рада, од наставних метода и средстава и сл. Васпитни резултати у обуци неће се постићи, ни морално-борбене особине војника формирати ако извођачи, упоредо са образовним, не постављају и васпитне циљеве и задатке и плански не настоје да се они реализују. При томе треба имати у виду да су педагошка теорија и пракса потврдиле чињеницу да је теже васпитавати него образовати, да су резултати васпитања индивидуално различити и онда када су услови за њега исти или слични за све оне који се васпитавају и обучавају.

Макаренко је оправдано подвлачио да је васпитање и формирање моралних и других квалитета личности изванредно тешка ствар. „Тешка зато — говорио је он — што се добре особине изграђују годинама. Карактер се не може формирати неким нарочитим, брзим начином или методом.“ Стога је потребно да се у васпитно-образовном раду плански инсистира на васпитној страни обуке. Ово је у армији од посебног значаја стога што ни на једном сектору људске делатности знање без моралних и борбених квалитета личности није у толикој мери безначајно колико у домену војне делатности, а пре свега у рату и борби.

У наставној пракси уопште, а нарочито у војној, мерење васпитних резултата обуке и других утицаја на људе веома је сложен процес. Какви и колики су резултати учења, образовног рада, колико је знање појединаца из одређених наставних предмета и области, релативно је лако проверити и утврдити. Али, колики су васпитни резултати остварени у току стицања одређених знања, колико је васпитни рад допринео развијању морално-борбених и карактерних особина учесника у настави, веома је тешко непосредно утврдити. Резултати се могу уочавати индиректно, преко промена у понашању људи, у њиховом односу према раду и задацима, социјалној средини, друштвеној имовини, у придржавању друштвених и моралних норми итд. Овакве промене су свакако резултат дужег утицаја на људе и не могу се пратити из лекције у лекцију. У томе и лежи тешкоћа приликом утврђивања колико је постављени васпитни циљ (сваком наставном јединицом или темом) остварен.

Специфичност војне обуке и васпитања у овом погледу још више отежава утврђивање васпитних ефеката васпитно-образовног процеса усмереног на изграђивање војничких врлина. Обуком и васпитањем настоји се да се код људства развијају разне врлине, на пример, одлучност, смелост, храброст, дисциплинованост, послушност, иницијатива итд. Међутим, колико се у овоме успело веома је тешко установити, јер се неке од наведених војничких врлина само у пракси рата и борбе могу успешно провентити.

Ипак, из овога би било неправилно извести закључак да су васпитни резултати рада с војницима потпуно немерљиви и да се не могу уочавати. Многе војничке врлине постигнуте васпитањем, као што су: дисциплинованост, послушност, уредност, стицање појединих навика и слично, релативно су лако уочљиве и њихов развој се може прилично лако пратити и усмеравати, а резултати упоређивати. Поред тога, искуство је показало да се многе особине војника могу успешно развијати у току саме обуке, и то утолико успешније уколико се њоме и читавим системом васпитања, као и организовањем војничког живота, инсистира на овоме. У склопу овога обука мора бити што ближа ратној стварности. То је за извођаче обуке сигуран путоказ како да у раду с војницима, поред образовних, постигну и орговарајуће васпитне резултате.

Истицање значаја васпитне стране обуке ни у ком случају не умањује улогу и значај војничких знања, овладавања војном науком и усавршавања војних вештина. Напротив, обука и процес стицања војних знања основни је пут за изграђивање позитивних моралних (психичких и физичких) особина војника, иако не и једини. Рат намеће потребу за свестраним

војним и општим знањима, стручном и општом културом војника и старешина. Без солидних стручних знања тешко је обезбедити успех у борби.

Васпитни утицај на војнике врши се читавим системом васпитања у армијској средини, системом односа, начином живота и рада, обављањем војне службе итд. Али, доминантну улогу у овоме има свакако обука.

Васпитну страну обуке с војницима потребно је наглашавати зато што се она понекад запоставља у пракси. Међутим, процес стицања знања, као што је већ истакнуто, треба да буде доминантан пут за формирање војничких врлина и позитивних моралних и психичких квалитета. У савременом рату војничке врлине без солидних војностручних знања не могу обезбедити успех и победу.

Војна знања, вештине и навике стављају се на тешку пробу у рату и борби, баш као и морално-борбене особине људи. Тешка психолошка оптерећења у рату доводе, у мањој или већој мери, до слабљења и децентрације пажње појединаца, до расејаности и других негативних психичких последица које ометају ефикасно функционисање мишљења и памћења, ефикасну експлоатацију искуства садржаног у знању, вештинама, навикама и другом. Да би се стечена знања могла применити и искористити у рату, у атмосфери опасности и емоционалне напетости, основни је предуслов да буду логична и чврста. Површна и неутврђена знања постају у борби још несигурнија и стога непоуздана основа за логично мишљење, правилно доношење одлука и целисходно деловање и понашање. Несигурна знања уносе осећање неповерења у сопствене снаге, колебљивост и спорост у раду и реаговању на конкретну борбену ситуацију. Негативне последице свега овога није тешко предвидети.

Стога је необично важно да обука буде што темељитија, да се знања истрајно понављају, учвршћују и продубљују, да се у пракси обуке примењују у што различитијим условима и тиме обезбеди, поред чврстине, и њихова постојаност и еластичност које су потребне војнику да би се са успехом снашао у разним борбеним ситуацијама.

У истој мери постављају се и захтеви у погледу стицања војничких навика. Оне, као мање или више аутоматизоване радње, веома су значајне за ефикасно деловање војника у борби. Навике у руковању техником, наоружањем, тактичким радњама, брзој процени ситуације и доношењу одлука итд. олакшавају целисходно деловање војника за време опасности када је свесно извршавање борбених радњи веома отежано. Поред тога, аутоматизовано деловање омогућава концентрацију пажње и усмеравање мишљења на друге делатности и активности у борби. Аутоматизовано извођење појединих борбених или техничких радњи омогућава у ствари војнику да за то време мисли на друге задатке и да потпуније и ефикасније обавља своју функцију.

Истина, навике су значајне уопште у раду и понашању људи, али су у области војне делатности, зато што су услови у којима војник ради веома тешки, посебно важне. Међутим, да би навике одговарале намени у борби, морају бити што постојаније, чвршће и еластичније. „Чврстина навика — подвлачи Г. Д. Луков — игра велику улогу и у том погледу што у ванредно напетој борбеној ситуацији аутоматизовани покрети и поједине радње војника представљају неку врсту костура или неопходног ослонаца

његове свесне делатности. То му даје могућности да се максимално концентрише на делатност у целини, тј. на решавању борбених задатака.“

Психолошка је законитост да емоционална напетост доводи до слабљења и дезорганизовања навика везаних за извесну делатност, а самим тим ствара се потреба за концентрацијом пажње и свесном контролом оних радњи које су претходно биле прешле у навику и аутоматизовале се. Овај феномен се може понекад запазити и на обуци. На пример, при првом бојевом гађању емоционално лабилнији војник јако се узбуђује и због тога губи навике претходно стечене на настави гађања, као што су: правилно заузимање положаја, пуњење и пражњење оружја, притискање на обарачу, окидање и слично. Обрађујући пажњу сада на све ове радње, он губи моћ концентрације потребну за нишањење и погађање циља. Стога овакви војници најчешће подбацују на бојевом гађању.

Пошто је у борби емоционална напрегнутост далеко већа, у пракси долази до дезорганизовања и слабљења појединих навика, а поготово оних које нису довољно учвршћене у процесу војне обуке и васпитања. „Постојаност или трајност навика — како каже Т. Г. Јегоров — одређује се степеном њихове чврстине. Према томе, не треба дозволити дуг прекид у процесу њиховог формирања. Да би се навике учврстиле потребно их је непрекидно усавршавати.“ Само ако су тако формиране, могу издржати пробу у рату. Мајсторско владање техником и њено ефикасно коришћење у борби не може се постићи у потпуности без успешног формирања потребних навика, адекватних конкретної техници и тактици њене употребе.

Полазећи од свега изложеног може се рећи да је за правилно обучавање и васпитање војника, односно за целисходно и састематско деловање на његову психу, неопходно да старешине знају шта је психа, у чему се манифестује и на који начин се могу упознати психолошке особине оних које они васпитавају, тј. како успешно деловати на психу људи у процесу обучавања и васпитања. Исто тако треба подвући да није довољно само стихијно, индивидуално психолошко и педагошко искуство васпитача, стечено у процесу обуке и комуницирања с људима, већ се ово искуство мора непрекидно поткрепљивати научним знањима из области психологије и педагогије. То је, поред осталог, неопходан предуслов за сагледавање и успешно решавање изложених и других педагошко-психолошких проблема садржаних у војном систему обуке и васпитања.

С. ЈОВАНОВИЋ

SANITETSKA SLUŽBA I NUKLEARNI RAT

U kraćem uvodu autor¹ podvlači da je u toku proteklih petnaest godina posle II svetskog rata vrlo često isticana obimnost, kao i složenost zadataka koji padaju na sanitetsku službu u eventualnom nuklearnom ratu. Arsenal atomskih bombi i prenosnih oruđa neprekidno se povećavao posle 1945. godine. Smele procene u pogledu buduće upotrebe atomskih sredstava stalno su se smenjivale sa eksperimentalnim ispitivanjima. Međutim, detaljnija razmatranja sanitetskih problema vezanih za dejstvo tih moćnih oružja sukobljavala su se uvek sa nepromotivim teškoćama. Jedno od prvih proučavanja sastojalo se u razmatranju situacije jedne borbene jedinice izložene sistematskom, ili ograničenom, taktičkom atomskom napadu. Bez obzira na to koliko je ova hipoteza bila osnovana, ona je otvorila put daljem ispitivanju problema prilagođavanja sanitetskih snaga i sredstava u sastavu borbenih snaga — novim zadacima. Autor ovog članka smatra da je pred nuklearnom opasnošću potrebno ispitati najnepovoljnije pretpostavke kako bi se u tim suprotnostima pronašla snaga da se *izdrži, preživi i reaguje*.

Zbog toga je ova njegova studija i zasnovana na sledećoj hipotezi: izvršena je iznenadna i brutalna agresija sa upotrebom taktičkog i strategijskog nuklearnog oružja, sa ciljem da se uništi ekonomski, industrijski i ljudski potencijal zemlje. Iako je, kako on ističe, ova pretpostavka malo verovatna, ona do maksimuma omogućuje i obavezuje na studiranje rada sanitetske službe u novonastaloj situaciji.

¹ Les services de santé face à la guerre nucléaire, par le dr G. Gillyboeuf, *Revue militaire générale*, Francuska (NATO), decembar 1962. godine.

Direktna osmatranja u Nagasakiju i Hirošimi i kasnija eksperimentalna ispitivanja i induktivna razmišljanja dala su osnovne karakteristike gubitaka i uništenja koja nanosi nuklearna agresija. Te karakteristike, odnosno posledice jedne nuklearne agresije nemaju uvek istu verovatnoću; nekad bi njihova pojava bila nesumnjiva, nekad verovatna, a ponekad bi predstavljala samo čistu pretpostavku.

Kao nesumnjive posledice nuklearnog uništenja autor navodi:

Gubici od atomskog oružja su masovni; samo od jedne bombe od 20 KT nad Hirošimom bilo je isto toliko žrtava koliko u toku sistematskih bombardovanja Hamburga 1943. godine (tri talasa od 700 bombardera) ili Tokija 1945. godine (1660 tona eksploziva TNT i zapaljivih bombi).

Prilikom eksplozije jedne H bombe od 20 megatona, po vedrom vremenu, u vazduhu, rejon potpunog uništavanja zahvata oko 10 km, a rejon teških uništavanja širi se i do 15 km od nulte tačke.

Eksperimentalna i teorijska izučavanja pokazuju, sa neobičnom numeričnom preciznošću, veličinu uništavajuće moći nuklearnih oruđa. Prema tome, treba računati sa tim da su posledice svake eksplozije, bez obzira koliko se one menjale u zavisnosti od preduzetih mera zaštite, vanredno ozbiljne po ljude. Autor je mišljenja da treba odbaciti svaku pretpostavku o eventualnim srednjim gubicima, i to ne zbog toga što bi ona odbacila postojanje samog problema kao takvog već što takva pretpostavka nema nikakve realne osnove. On naglašava da će pružanje pomoći povređenima po-

sle nuklearnih uništavanja pasti ne samo na one ljude i organe koji su se zato unapred pripremali, već i na sve ostale koji za to nisu pripremani.

Žrtve nuklearne eksplozije raspoređene su oko nulte tačke po koncentričnim zonama, čiji je oblik nepravilan — u zavisnosti od lokalne konfiguracije zemljišta, ali čiji poluprečnik zavisi od raznih uslova, kao što su visina eksplozije, atmosferski uslovi, stepen primenjene zaštite ljudstva, itd. Autor navodi pet takvih koncentričnih zona: zona broj jedan zahvata krug (centralni) potpunog uništenja; zona broj dva krug brojnih i teških oštećenja; zona broj tri predstavlja pojas srednjih oštećenja; zona broj četiri obuhvata prsten lakih oštećenja, dok je zona broj pet, koja neposredno okružava prethodne zone, izložena padavinama radioaktivne prašine.

U zoni broj jedan, po mišljenju autora, bilo bi uništeno sve što bi se našlo na zemljinoj površini, pa je prema tome intervencija radi pomoći praktično nekorisna. Ako je eksplozija bila površinska, onda je opasno kroz tu zonu prolaziti u toku čitavog perioda radioaktivnosti.

U zonama broj dva i tri su, zapravo, osnovni zadaci organa prve pomoći, ali s obzirom na broj gubitaka u tim zonama, mogućnosti dejstava sanitetskih organa su vanredno smanjene. Prema tome, prva pomoć uglavnom može doći iz zona broj četiri i pet, koje opet nisu zaštićene od naknadnih dejstava eksplozije. Ako se uzme u obzir da neprijatelj može dejstvovati sa više eksplozija i to na većoj prostoriji, pri čemu jedna zona lakih oštećenja može ubrzo postati zonom teških, onda je jasno da je intervencija sanitetskih snaga i sredstava svedena na minimum, te da se pred sanitetsku službu u atomskom ratu postavlja jedan nov

problem — pružanja pomoći spolja, i to brzo i sigurno, jednom velikom broju masovno grupisanih ranjenika, koji se ne mogu nadati — u zoni u kojoj se nalaze — pružanju neposredne medicinske pomoći.

Prvobitna oštećenja, ionako ogromnih razmera, postaju još veća, zbog posledica nuklearnih dejstava, nastalih usled rušenja zgrada, opekotina od požara i trovanja zbog naknadnog zračenja kontaminiranih predmeta ili hrane posle pada radioaktivnih oblaka.

Razorno dejstvo nuklearne eksplozije bitno se razlikuje od učinka masovnih klasičnih bombardovanja. Osim direktnih žrtava od eksplozivnog udara (traumatizovani, smravljeni, zatrpani, ugušeni, itd.) može se očekivati veliki broj:

žrtava požara — opečenih svetlosnim udarom (opekotine na koži, mrežnjači, prolazno slepilo u trajanju dovoljnom da kod pilota i vozača izazove teške posledice), opečenih u naknadnim požarima, zatrovanih dimom u podrumima ili ugušenih (zatrpanih) u zaklonima posle rušenja;

žrtava radijacije — pri čemu nije odmah vidljiva veličina ozračenja i gde opet postoje dve krajnje granice preko kojih je svako lečenje nekorisno. Kod ozračenja preko 600 r smrt je neizbežna, dok je kod ozračenja manjeg od 200 r spontano ozdravljenje pravilo. Tako se posle atomskog napada postavljaju dva nova zadatka: trijaža ozračenih (dozimetrija za najteže slučajeve) i brza i kontrolisana primena mera dekontaminacije.

Zatim autor ukratko razmatra ciljeve dejstva nuklearnog oružja, koji mogu doći u obzir prilikom njegove upotrebe, i osvrće se na sadejstvo nuklearnog sa drugim oblicima dejstva.

Izbor ciljeva, pri čemu on objašnjava da na njega utiču već same karakteristike nuklearnog oružja; takve ciljeve mogu predstavljati, na primer, zone gde se nalazi vladin aparat i organi vrhovnog komandovanja, zone od vanrednog ekonomskog značaja (luke, aerodromi, industrijski centri, železnički čvorovi), zone velikih gradova. S obzirom da je moguće unapred odrediti te glavne objekte, to treba već ranije i pripremiti odbrambene planove i mere, uključujući i sanitetske, zavisno od verovatnih oštećenja.

Sadejstvo nuklearnog sa drugim oblicima dejstva. Autor pod ovim naslovom objašnjava da u savremenom ratu upotreba nuklearnog oruđa neće biti isključiva, već da će se kombinovati sa nizom drugih sredstava, kao što je biološko ili hemijsko naoružanje, a posebno sa raznim oblicima subverzivnih dejstava, čemu treba dodati još i psihološka i materijalna, što će sve komplikovati pružanje pomoći nastradalima, pogotovu zbog uništenih i presečenih komunikacija. U ovom slučaju organizacija sanitetske službe mora da se uskladi sa svim ovim pretpostavkama.

Od čisto hipotetičnih karakteristika nuklearnog učinka autor uzima kao prvu *neizvesnost u pogledu obimnosti i dužine trajanja početne atomske akcije*, pri čemu je apsolutno nepoznato da li će napad biti snažan i kratak ili pak više puta ponovljen, zahvatajući pri tome veliko prostranstvo; u ovom drugom slučaju veličina gubitaka zavisi od više faktora: jačine upotrebjenih atomskih punjenja, tipova oruđa-nosača, brzine napada, visine eksplozija, atmosferskih uslova, iznenađenja ili prethodno datog znaka uzbune, gustine naseljenosti, vrednosti mera zaštite. Pretpostavlja se da bi

nuklearni udari mogli trajati od jedne do četiri sedmice, dok bi se ukupni gubici u ljudskim životima jedne zemlje kretali od 3% do 20% celokupnog stanovništva.

Kao drugu karakteristiku autor navodi *neizvesnost u pogledu neposrednih posledica sanitetske akcije*. On je mišljenja da bi bilo interesantno kada bi se mogao predvideti približan broj verovatnih žrtava koje bi trebalo hospitalizirati, dužinu trajanja njihovog lečenja, kao i procenat potpuno uništenih ili momentalno neupotrebljivih sanitetskih sredstava. Dosta je rašireno mišljenje, ističe autor, da će posle strategijskog nuklearnog bombardovanja u ukupnoj masi žrtava biti 50% ubijenih, a 50% ranjenih. Polovini od tih ranjenih lica biće potrebno bolničko lečenje u srednjem trajanju od dva meseca. Tako, po njegovom mišljenju, u Francuskoj za prve četiri nedelje eventualnog nuklearnog sukoba treba računati sa najmanje pola miliona civilnih ranjenika u bolnicama, uz vanredno smanjene bolničke kapacitete, naročito u velikim gradovima i njihovoj okolini.

I kao treću karakteristiku autor podvlači *psihološki učinak*, veliku opasnost od panike, straha, nesigurnosti, kao i nepredviđenog ponašanja ljudi uopšte u tako teškim situacijama.

PRIPREMA SANITETSKE SLUŽBE PRE NAPADA

U uvodu ovog dela autor ističe da prethodna analiza samo ukazuje na potrebu totalnog angažovanja svih sanitetskih izvora jedne zemlje, a da rešavanju samog problema treba pristupiti praktično. On smatra da je potpuno pogrešno ograničavati se na određivanje potrebnih mera u momentu sukoba, već da njih treba pre-

duzimati pre nego što do njega dođe. Predložene praktične mere autor raspoređuje u tri grupe; popisivanje sanitetskih izvora, njihovu procenu i zaštitu.

Pod popisivanjem sanitetskih izvora autor podrazumeva detaljno određivanje izvora koji se mogu odmah, u momentu napada, koristiti i predviđanje njihovih ukupnih realnih sredstava počevši od dana »D«. Ovaj popis sredstava treba da je zasnovan na sledećim elementima: zajednički fond sanitetskih izvora cele teritorije treba da obuhvati vojne i civilne, javne i privatne ustanove, koje sve zajedno predstavljaju sastavne delove nacionalne, opšte i polivalentne, zdravstvene službe; taj popis treba da obuhvati i sve organizacije koje uključuju u svoju delatnost razne forme zdravstvene službe, kako bi se izvori službe proširili i na one elemente koji sa minimalnim prilagođavanjima mogu poslužiti u zdravstvene ciljeve, kao što su, na primer, pomoćni bolničari, dobrovoljni organi prve pomoći, improvizovana sanitetska vozila, podesni lokali itd.

Studijom treba obuhvatiti izvore kako u opštredržavnim razmerama, tako i u okviru srezova i opština.

Sam program sanitetske službe treba, po mišljenju autora, da obuhvati sledeće:

a) *Prikupljanje žrtava i prva pomoć.* U tom smislu potrebno je odrediti stalne ekipe nosioca ranjenika i bolničara u vojnim i civilnim ustanovama, njihov sastav, načn upotrebe; ljudstvo obučeno u praktičnom pružanju prve pomoći i to preko javnih ili posebnih ustanova; lica, koja su u vezi sa svojom društvenom ili sportskom aktivnošću prošla kroz elementarnu obuku nosioca ranjenika — bolničara, za pružanje prve pomoći.

b) *Trijaža, dekontaminacija, reanimacija.* Ova etapa u zbrinjavanju ranjenika zahteva preciznu specijalizaciju. Treba odrediti nadležnosti i u isto vreme proceniti potrebna i upotrebljiva tehnička sredstva kako bi se formirali pokretni organi za trijažu, dobro opremljeni u ljudstvu i sanitetskom materijalu. Osnovni element ovih centara treba da bude istovetan sa onim u odeljenju za trijažu divizije, tj. da u svom sastavu ima najmanje: dve ekipe za medicinskohiruršku trijažu, dve ekipe za reanimaciju — transfuziju, jednu ekipu za trijažu ozračenih, jednu ekipu za dekontaminaciju.

c) *Transport.* Mora se napraviti popis sredstava: a) za evakuaciju žrtava do bolnica, b) za premeštanje sanitetskih ekipa i formacija.

Treba napomenuti da masovna evakuacija žrtava rešava u osnovi sanitetski problem samo na nivou borbenih jedinica, jer prenosi njihov tretman u unutrašnjost teritorije. Međutim, na ešelonu teritorijalne odbrane, izloženom atomskom dejstvu, evakuacija ne otklanja postojeće teškoće. Znači da se ne radi o organizovanju sanitetskih evakuacija na velika udaljenja, već treba organizovati kružnu mrežu oko najugroženijih zona i bolničke centre u manje izloženim oblastima. Autor smatra da masovne evakuacije u savezničke zemlje ili prekookeanske teritorije dolaze u obzir samo u slučaju vanrednog, masovnog ili potpunog uništenja unutrašnjih izvora.

d) *Tretman* je osnovni zadatak sanitetske službe pa ga autor razmatra prvo sa stanovišta kapaciteta, u smislu mogućnosti hirurških intervencija i, drugo, sa stanovišta bolničkih kapaciteta.

U periodu pre rata potrebno je popisati i odrediti lekare hirurge kao

rukovodiocce ekipa opšte hirurgije, tehničare specijalne hirurgije i interniste u hirurgiji, osposobljene za dužnosti rukovodioca ekipa ratne hirurgije, lekare praktičare osposobljene za dužnosti pomoćnih hirurga, pomoćno osoblje neophodno za hirurgiju, kao što su anestetičari, specijalisti za transfuziju i ostalo pomoćno osoblje za rad u operacionim salama: bolničari, medicinske sestre itd. Pošto se izvrši popis, potrebno je tačno odrediti svakom licu njegovo mesto u određenim ekipama, a zatim planski razdeliti sva raspoloživa sredstva po ekipama, vodeći posebno računa o rezervnim pokretnim ekipama, koje su organizovane po istim principima kao i pokretne hirurške ekipe u borbenim jedinicama oružanih snaga. Važno je da se detaljno planira i odredi upotreba svih postojećih blokova.

Što se tiče bolničkih kapaciteta, potrebno je napraviti potpun inventar i kalendar slobodnih i zauzetih postelja, uključujući postelje u svim vojnim i civilnim bolnicama, kao i ostalim zdravstvenim ustanovama. Povećanje postojećih kapaciteta za ratne potrebe treba obezbediti raznim merama: zbijanjem postelja u bolničkim prostorijama, upotrebom pomoćnih zgrada i otvaranjem privremenih ratnih bolnica.

Sanitetsko snabdevanje je od vanrednog značaja. U članku se navodi da su za lečenje 1000 žrtava od nuklearnog bombardovanja u toku jedne sedmice potrebne sledeće količine sanitetskih potreba: 2000 jedinica od 350 cc krvi, 1000 jedinica produkata plazme, 3500 litara rastvora glikoze, 1500 velikih sterilnih zavoja za opekotine, 3000 individualnih zavoja, 3000 ampula morfijuma, 100 flaša sa oksigenom, 6000 komada gaze za previjanje 400 daščica za imobilizaciju itd. Precizno poznavanje stanja u sлага-

lištima i njegovo održavanje stalno na istom nivou predstavlja osnovne principe korišćenja izvora.

Autor u daljem tekstu predlaže mere za razvijanje maksimalnog prinosa ovih popisanih izvora.

U pogledu ljudstva on konstatuje da će broj hirurga, anestetičara i drugih, obrazovanih za vreme mira, biti uvek daleko ispod ogromnih potreba nastalih posle atomskog udara. Zbog toga treba još u miru preduzeti niz privremenih mera koje bi, uz primenu striktno sanitarne discipline, povećale efikasnost sanitetske službe u odnosu na veliko povećanje broja žrtava u ratu. Kao privremene mere autor predlaže:

a) javnu pripremu stanovništva u smislu samopomoći i samostalnog lečenja, kao i pružanja međusobne pomoći, kako se za to ne bi rasturalo specijalno sanitetsko ljudstvo; ta samopomoć treba da se ogleda u stavljanju zaštitnih (prvih) zavoja, podvezivanju prilikom krvoliptenja, pružanju prve pomoći, itd.;

b) razvijanje profesionalne obuče bolničara i njihovu pripremu za obavljanje pomoćnih medicinskih (specijalnih) zadataka, kako bi se lekari specijalisti oslobodili uobičajenih mera lečenja;

c) osposobljavanje tehničara struka srodnih medicini (apotekara, zubara, veterinaru) na taj način što bi se oni koji nisu neophodni na svojim mestima-zadacima mogli iskoristiti kao pomoćnici lekara i hirurga i ekipama za dozimetrisanje, dekontaminaciju, anesteziju, transfuziju itd.;

d) čitav medicinski kadar mora se podsticati na praktično usavršavanje u maloj hirurgiji koja se kako to duhovito primećuje autor, uči na fakultetima a često primenjuje u teško pristupačnim krajevima zemlje, kako bi se u ratu dobilo ozbiljno pojačanje u

kadru »pomoćnih hirurga«, osposobljenih da preuzmu odgovornost kod lečenja opekotina i manje komplikovanih rana;

e) posebnu pažnju treba obratiti stvaranju kadrova za primenu transfuzije;

f) intervencije oprobanih hirurga moraju se ograničiti na teške slučajeve, a rad u operacionim salama organizovati lančano — sa više stolova, gde šef ekipe interveniše samo u teškim slučajevima;

g) celokupno sanitetsko osoblje treba navići da se služi običnom opremom, da radi sa priručnim sredstvima, da primenjuje proste i jednostavne metode, koje su zbog opšteg napretka u medicini danas napuštene, ali koje će zbog moguće krize postati opet vrlo aktuelne;

h) treba eventualno predvideti premeštanje sanitetskog osoblja iz stanica za trijažu i stanica za prvu pomoć, kada ono obavi tamo svoje zadatke, kao ojačanje u stanice za lečenje; takva mera, po mišljenju autora, lakše će se moći primeniti u slučaju kada je došlo do izolovanog atomskog napada na jedan deo teritorije, dok bi u opštem nuklearnom sukobu primena ovakve mere bila mnogo teža;

i) najzad, kao posebnu organizacionu meru autor predlaže da se u vreme mira izradi detaljan raspored raspoloživog ljudstva po ekipama (za prvu pomoć, trijažu, dekontaminaciju, opštu hirurgiju, specijalne ekipe), kao i da se te ekipe sastaju periodično na onim mestima gde se predviđa da će u ratu raditi; to sve radi međusobnog upoznavanja i pripreme za takve zadatke.

Zahtevi da se iznađu rešenja za maksimalno korišćenje sanitetskih snaga zemlje doveli su do doktrine trijaža — evakuacija — lečenje, prilagođene situacijama masovnih gubitaka,

koja će se, iako se sukobljava sa tradicionalnom medicinskom etikom, morati da primeni u takvim teškim situacijama.

Po ovim istim principima autor klasificira žrtve nuklearnog dejstva u pet grupa, i to:

grupa 0: žrtve koje se »ne evakuuju« — tu spadaju svi laki slučajevi koji će biti tretirani u onim sanitetskim stanicama na koje prvo naiđu; znači, slučajevi bez potrebe za bolničkim lečenjem;

grupa 1: žrtve koje treba po prvom stepenu hitnosti sakupiti u centre za lečenje — tu spadaju svi teški ranjenici kojima je hitnom hirurškom intervencijom potrebno spasti život ili nogu ili ruku;

grupa 2: lečenje koje se odgađa za drugi stepen hitnosti — tu spadaju čisti ranjenici ili ranjenici ozračeni sa manje od 500 r, koji po prijemu prve medicinsko-hirurške pomoći nisu u takvom stanju da bi odsustvo neposrednog kompletnog lečenja ozbiljno pogoršalo njihovo stanje;

grupa 3: lečenje koje se odgađa za treći stepen hitnosti — tu spadaju svi slučajevi istovetni sa slučajevima iz grupe 2, kod kojih je kompletno lečenje još manje hitno, lakši hirurški zahvati i naročito žrtve ozračene sa 150 do 600 r;

grupa 4: »sačekati sa lečenjem« — to je nova kategorija u koju bi spadali oni ranjenici čije su povrede tako ozbiljne da bi jedino komplikovane i dugotrajne intervencije povećale, ali bez velike nade, mogućnost da prežive. Te žrtve bile bi smeštene pored sanitetskih formacija za trijažu i lečene zavisno od postojećih mogućnosti.

Ovakvo grupisanje povređenih ima za cilj da se postignu najbolji mogući rezultati u korišćenju sanitetskih snaga, kako bi se odbacila koncentracija tih snaga na beznadežne slučajeve na

štetu ranjenika koji se mogu brzo spasiti, ali čije bi se stanje ozbiljno pogoršalo ukoliko se ne bi odmah intervenisalo.

U pogledu upotrebe materijalnih izvora autor smatra da za rat treba pripremiti samo prost, grub, oprobani sanitetski materijal koji ne traži mnogo komplikovanih operacija i koji se lako održava.

U odeljku o zaštiti izvora autor postavlja sledeće zahteve: rastresiti raspored, podzemne sanitetske ustanove i poziv na pridržavanje odredaba Ženevske konvencije. On podvlači da je primena principa rastresitog rasporeda od posebne važnosti za sanitetske ustanove, naročito zbog toga što se mnoge bolnice nalaze u velikim gradovima i najopasnijim zonama, pa insistira na upotrebi onih bolnica koje se nalaze van tih centara. Dalje insistira na planiranju brzog premeštanja sanitetskog osoblja na mesta gde će raditi u momentu kad se da znak za uzbunu. Izgradnju podzemnih bolnica u podesnim zaklonjenim delovima državne teritorije autor smatra sasvim mogućom i realnom.

SANITETSKA SLUŽBA ZA VREME ATOMSKOG NAPADA

U ovom odeljku autor ukazuje na kratkoću vremena kojim se raspolaže da bi se izvršile neophodne pripreme i na kratkoću samog napada u toku koga će se sanitetska služba naći pred ogromnim brojem žrtava. Zbog toga plan pripreme pre rata i ima tako široko obuhvatan karakter, dok bi jednostavnost njegovog sistema i skoro automatsko funkcionisanje, u kome bi dejstvovalo preživelo sanitetsko osoblje, predstavljali njegove osnovne karakteristike.

Po pitanju organizovanja prve pomoći autor ukazuje na njegove dve faze: prvu, koja obuhvata otkopava-

nje i prikupljanje povređenih i, drugu, početak pružanja pomoći na stanicama za prvu pomoć.

Otkopavanje i prikupljanje povređenih spada u nadležnost službe civilne zaštite koja je u mnogim zemljama organ ministarstva unutrašnjih poslova. Takva organizacija je i razumljiva jer su za ovakve zadatke potrebna razna sredstva koja ne spadaju u sanitetsku službu, kao vatrogasna, aparati za spasavanje, oruđa za raščišćavanje, sredstva za intervenciju u kontaminiranim zonama itd. Međutim, prikupljanje ranjenika ne treba smatrati običnim mehaničkim aktom. Vrlo često prilikom spasavanja treba primeniti i izvesne medicinske postupke (prvi zavoj, daščica za frakturu, podvez, ponekad i injekcija), pa zbog toga u ekipe za spasavanje treba uključiti i bolničare ili obučeno ljudstvo za pružanje prve pomoći. O tome treba da vodi brigu javna zdravstvena služba.

U pogledu evakuacije i transporta autor smatra da je u toku samog napada iluzorno pomišljati na sistematsko korišćenje železničkih veza i vazdušnih sredstava, već da jedino treba računati sa putevima, s obzirom da su drumska vozila najpogodnija za improvizacije. Kao što saobraćajna služba stavlja vozila na raspolaganje vojnoj sanitetskoj službi, tako bi i ministarstvo javnih radova (u Francuskoj — prim. S. O.) davalo drumska sredstva na raspolaganje javnoj zdravstvenoj službi na stalnu ili povremenu upotrebu. Najpogodnija organizacija, prema autorovom mišljenju, bila bi: jedan automobilski specijalizovani sanitetski park (za opštedržavne potrebe), a unutar njega jedna rezerva transportnih vozila koja se mogu brzo prilagoditi sanitetskim potrebama; postavljanje saobraćajnih organa radi regulisanja evakuacije i sanitetskih transporta sa komandom transporta

po srezovima, a uz to pri svakom tri-
žanom centru jedna grupa vozila za
neposrednu hitnu upotrebu. Veza iz-
među centara unutar zone teritorijalne
odbrane bila bi, po predlogu autora,
organizovana na principima oružanih
snaga.

Razmatrajući dalje pitanje organi-
zacije lečenja autor podvlači značaj
potpune kohezije civilnih i vojnosani-
tetskih ustanova. On se zalaže za pri-
menu teritorijalnog principa u kori-
šćenju postojećih bolnica, improvizov-
anih lečilišta i ostalih sanitetskih
ustanova. Odbrambena zona (kao teri-
torijalni vojno-civilni organ) i vojna
oblast (kao čisto vojni organ) pred-
stavljale bi osnovu te organizacije. Tu
bi se centralizovale službe specijali-
sta, dok bi sve ostale službe bile de-
centralizovane. On ujedno ističe po-
trebu da se sistem unutar odbrambene
zone postavi tako da razni susedni or-
gani mogu da pruže efikasnu pomoć
ugroženim krajevima.

Mere zaštite od eventualnih radio-
aktivnih padavina, koje bi doneli ve-
trovi sa raznih strana, autor deli u
dve grupe. U prvu grupu stavlja ra-
zne praktične mere zaštite. On napo-
minje da se radioaktivna prašina za-
država na zemljištu, krovovima zgra-
da, pokrivkama itd. Ne preporučuje
smeštaj sanitetskih ustanova u niske
zgrade jer je tu radijacija jaka, već u
zgrade sa dva, tri sprata s obzirom da
je zračenje kroz krov mnogo manje.
U slučaju opasnosti ove ustanove tre-
ba sakupiti u niže spratove, a tehnički
deo (operacione sale i ostalo) u po-
drume. Prozore treba zatvoriti džako-
vima peska ili zemlje. Ako se sanitet-
ske ustanove nalaze u šatorima, onda
ove treba potpuno obložiti džakovima
ili sanducima peska ili zemlje. U sva-
kom slučaju najpodesnije je sanitetske
ustanove smeštati u podzemne prostori-
je.

U drugu grupu autor stavlja de-
kontaminiranje sanitetskih ustanova i
deli ga na dve faze: prva bi obuhvatila
sumarnu dekontaminaciju kako bi se
ljudstvu omogućilo da što pre upotre-
bi svoju opremu i da se može kretati
u kontaminiranoj zoni bar jedno ogra-
ničeno vreme (uglavnom pranje i pr-
skanje vodom), a druga, potpunu de-
kontaminaciju koja ima za svrhu pot-
puno osposobljavanje zone ili opreme
za rad. Ukoliko to nije moguće, mate-
rijal treba zakopati ili potopiti.

RAD SANITETSKE SLUŽBE POSLE NAPADA

Nuklearna uništavanja ostaviće za
sobom kliničke i materijalne posledi-
ce. Naporedo sa brojnim ili uobičaje-
nim ratnim povredama, kliničke po-
sledice nuklearnih eksplozija odnose
se najviše na: toplotni učinak, koji će,
s obzirom na ogroman broj opekotina,
zahtevati sekundarno dugotrajno leče-
nje (plastična hirurgija), i na radioak-
tivni učinak, čije su dugotrajne mani-
festacije mnogobrojne, ozbiljne i pod-
mukle, a njihovo dejstvo na gene na-
sledno i neizbrisivo.

Materijalne posledice biće, takođe,
vrlo teške jer se neće odnositi samo na
uništene bolničke i hirurške kapacite-
tete i skladišta sanitetskog materijala,
već će obuhvatiti i jednu opštu dezor-
ganizaciju u lancu snabdevanja, kako
zbog uništenja industrijskih farmace-
utskih i drugih kapaciteta, tako i zbog
promena u sistemu snabdevanja. Sto-
ga će biti potrebni stroga kontrola
utroška materijala i naročite mere za-
mene (usklađivanje plazme, kinina,
morfijuma, itd.).

U zaključku autor ponovo podvlači
potrebu i značaj vanrednih mera kako
bi se maksimalno iskoristili svi raspo-
loživi sanitetski izvori i kako bi se, ko-
liko god je to u moći saniteta, smanji-
le strahovite posledice eventualnih
nuklearnih eksplozija.

S. O.

VIDOVI I RODOVI BUNDESVERA

Oružane snage (Bundesver) Savezne Republike Nemačke sačinjavaju kopnena vojska, ratno vazduhoplovstvo i ratna mornarica. Oni se nazivaju delovima (po našoj terminologiji »vidovima« — prim. V. K.) oružanih snaga. Neki pisci smatraju posebnim vidom i snage Teritorijalne odbrane — iako se one sastoje iz ljudstva KoV, RV i RM — jer imaju posebne zadatke (različite od operativne armije), poseban način obuke i neposredno su potčinjene nacionalnoj komandi, tj. komandi Teritorijalne odbrane, dok su ostale snage Bundesvera podređene organima NATO-a.

Kopnena vojska je podeljena na rodove trupa, a ovi na rodove oružja koji se mogu dalje deliti na vrste. Dakle, za razliku od podele u drugim armijama, određeni rodovi oružja, srodni po zadacima, grupisani su u rodove trupa radi pravilnije izgradnje i efikasnije obuke. Rodovi trupa su: komandne trupe, borbene trupe, artiljerija, pionirske trupe, trupe protivvazdušne odbrane, tehničke trupe i sanitetske trupe.

Komandne trupe sastoje se iz sledećih rodova oružja: jedinica veze, avijacije KoV i vojne policije.

Jedinice veze imaju zadatke uspostavljanja i održavanja veza, prvenstveno žičnih i bežičnih; ometanja i izviđanja neprijateljevih veza; zaštite sopstvenih veza od neprijateljevog izviđanja sredstvima veze, kao i izviđanja tehničkim sredstvima veze (na primer, poljskim radarom i sl.). Jedinice veze su načelno u

Članak je sastavljen na osnovu podataka iz sledećih izvora:

Jahn H. i Neher K.: *Taschenbuch für Wehrfragen* 1959. — Bonn 1959;

Jahn H., Neher K., Pfeill H.: *Taschenbuch für Wehrfragen* 1960/61. — Frankfurt/M 1960.

potpunosti motorizovane, a delom i mehanizovane. Staraju se i o snabdevanju sredstvima veze, tj. vode računa o njihovom održavanju (remontu), skladištenju i snabdevanju, i to ne samo u svom okviru već i ostalih rodova oružja. Dakle, za razliku od većine drugih rodova, jedinice veze su i tehničko-snabdevački organ.

Avijacija KoV raspolaže helikopterima i propellerskim avionima radi kontrole, održavanja veze i transportovanja. Ona izviđa komunikacije i zemljište, kontroliše pokrete i maskiranje sopstvenih trupa i pomaže regulisanje saobraćaja; zatim omogućava komandama da ispolje svoj uticaj na prostranom bojištu gde su angažovane njihove jedinice, kao i lični uticaj starešina na nivou srednjeg (brigada, divizija) i višeg komandovanja (korpus, armija) na odlučujućim odsecima. Helikopteri imaju i zadatak brzog prenošenja ljudstva i materijala na bojište radi manevrovanja snagama, kao i evakuaciju ranjenika. Smatra se da za izviđanje teritorije koju drži neprijatelj avijacija KoV nije pogodna. Ona može jedino kosim osmatranjem da dopunjuje izviđanje i osmatranje artiljerije, kao i da dopunjuje tehničko izviđanje i izviđanje oklopnih jedinica.

Vojna policija, nazvana poljskim lovcima, stara se o održavanju reda i pomaže komandovanju u regulisanju saobraćaja, koje je sve većim uvođenjem motorizacije i mehanizacije postalo veoma komplikovano.

Borbene trupe sačinjavaju pešadija i oklopne trupe koje predstavljaju posebne rodove oružja. Smatra se da njihovo angažovanje dovodi do odluke na bojištu, pri čemu se veća važnost pridaje oklopnim jedinicama. Svi drugi rodovi trupa potpomažu njihovu borbu.

Pešadija se sastoji iz sledećih vrsta: motorizovanih oklopnih grenadira, meha-

nizovanih oklopnih grenadira, protivoklopnih lovaca, planinske i vazdušnodesantne pešadije.

Zahvaljujući pogodnim motornim vozilima (točkašima za svako zemljište) kojima se prevoze, motorizovani oklopni grenadiri veoma su pokretljivi. Oni vode borbu peške, prilagođavajući što više svoje dejstvo zemljištu. Naročito su pogodni za borbu oko utvrđenih položaja, u šumama i naseljenim mestima, noću i za borbu oko reka. Imaju veoma raznovrsno naoružanje: pištolje, mašinske pištolje, automatske puške, snajperske puške, mitraljeze, minobacače, protivtenkovske bacače za blisko dejstvo i sl. Osposobljeni su i za izvršenje ograničenih zadataka iz PVO i ABHO, iz okvira pionirskih radova i održavanja veze.

Mehanizovani oklopni grenadiri vode borbu, po pravilu, sa svojih oklopnih transportera — u pokretu, sadejstvujući oklopnim jedinicama — tenkovima. Oklop ih znatno štiti od izvesnih vrsta zrna, a delom i od atomskog dejstva. Automatski top kalibra 20 mm daje im dosta jaku vatrenu moć. U odbrani vode borbu, načelno, u pokretu (protivnapadi, povratni napadi), a po potrebi i sa položaja. Naročito su podesni za borbu za dobitak u vremenu koja se vodi, uglavnom, u pokretu.

Protivoklopni lovci upotrebljavaju se na odsecima verovatnih težišta upotrebe neprijateljevih oklopnih jedinica. Naoružani su samohodnim protivoklopnim topovima i raketama.

Planinska pešadija osposobljena je za borbu na planinskom zemljištu koju vodi peške, a vazdušnodesantna pešadija za padobranske, avionske i helikopterske desante. S obzirom na potrebu dobre izvežbanosti i snažne fizičke kondicije, ta pešadija se znatnim delom sastoji od profesionalnih vojnika. Za sada u Bundesveru postoje po jedna planinska i vazdušnodesantna divizija.

Oklopne trupe sačinjavaju oklopne (tenkovske) i oklopne izviđačke jedinice.

Oklopne (tenkovske) jedinice smatraju se snagom koja obrazuje težište borbe. U zapadnonemačkim pravilima preporučuje se njihova iznenadna i dovoljno brojna upotreba protivu osetljivih mesta protivnika. Pokretljivost, oklop i vatrena moć tenka daju oklopnim jedinicama jaku udarnu snagu koja dolazi do izražaja prvenstveno u napadnim dejstvima. Oklop znatnim delom štiti posadu i od atomskog dejstva. Oklopne jedinice dejstvuju po pravilu zajedno sa mehanizovanim oklopnim grenadirima koji ih podržavaju i obezbeđuju. Zajednički borbeni poredak može biti napredni, sa tenkovima ili sa mehanizovanim oklopnim grenadirima napred, ili dejstvom tenkova iz jednog, a mehanizovanih oklopnih grenadira iz drugog pravca — odvojenog od prvog.

Oklopne izviđačke jedinice naoružane su lakim i veoma pokretljivim oklopnim vozilima: točkašima i guseničarima, dobro opremljenim sredstvima veze. Upotrebljavaju se ispred fronta i na bokovima sopstvenih jedinica dejstvujući protiv fronta neprijatelja, njegovih bokova i pozadine. Ako je njegov otpor slabiji, smatra se da oklopna izviđačka četa, naročito dejstvom svog topovskog voda, može nasilno stvoriti uslove za izviđanje.

Artiljerija se smatra jednovremeno rodom trupa i rodom oružja, a sastoji se iz raznih vrsta: poljske, samohodne, brdske, vazdušnodesantne, raketne, izviđačke, kao i iz topografskih jedinica. U Bundesveru se, slično kao i u ostalim armijama, artiljerija smatra nosiocem vatrene moći jedne združene jedinice. Oruđa poljske artiljerije vuku se tegljačima: točkašima ili guseničarima. Artiljeriju oklopnih brigada sačinjavaju samohodna oruđa. Zahvaljujući mogućnosti upotrebe i atomskih projektila, artiljerija je postala primarni faktor kod obrazovanja težišta borbe. Artiljerijske izviđačke jedinice, svojom opremom za reperisanje po zvuku, svetlosti i svojom elektronikom (radarima) osposobljene su za otkrivanje

neprijateljevog teškog naoružanja. Karakteristično je da snabdevanje KoV Bundesvera kartama i vazдушnim snimcima, koje obavljaju topografske jedinice, spada u nadležnost artiljerije, što kod drugih armija nije slučaj.

Pionirske trupe sačinjavaju pioniri i jedinice atomsko-biološko-hemijske odbrane (ABHO).

Zadatak je pionira, pre svega, da obezbede pokretljivost sopstvenih, a da onemogućie ili otežaju pokrete neprijateljevih trupa. Na bojištu oni ojačavaju zemljište minskim poljima, plavljenjem zemljišta, protivoklopnim preprekama i poljskim utvrđivanjem, a u napadu — rušenjem i plamenobacačima — stvaraju pešadiji prolaz kroz utvrđene položaje. Svojim pontonirskim sredstvima pioniri omogućavaju drugim rodovima savlađivanje rečnih prepreka, a opremljeni inženjerskim mašinama oni izgrađuju i održavaju puteve.

Jedinice ABHO izviđaju ozračeno, zatrovano, odnosno zaraženo zemljište, obeležavaju ga, pronalaze obilazne puteve i izvode njegovu dekontaminaciju. Isto tako dekontaminiraju ljudstvo, vozila, naoružanje i ostalu opremu koji su bili izloženi radioaktivnom zračenju, bojnim otrovima ili biološkim borbenim sredstvima.

Trupe protivvazdušne odbrane su ujedno i rod oružja. Njihov je zadatak da štite trupe KoV od napada i izviđanja iz vazduha sa manjih visina. Sredstva PVO su pokretljiva i sastoje se iz dvocevnih ili četvoroccevnih topova na oklopnim guseničarima i protivavionskih raketa.

Tehničke trupe, koje su ujedno i rod oružja, podržavaju sve ostale rodove, obezbeđujući — u tehničkom i materijalnom pogledu — preduslove za njihovu upotrebu. Remontne jedinice se staraju o opravci celokupnog materijala (sem materijala veze i sanitetskog), o obezbeđenju rezervnim delovima, kao i o evaku-

ciji oštećenog sopstvenog krupnog materijala i zaplenjenih sredstava protivnika. Snabdevačke jedinice vrše transportne zadatke i materijalno obezbeđenje svim sredstvima (sem materijala veze i sanitetskog) u pogledu pripremanja, upravljanja, skladištenja, izdavanja i pretovara. U njihovu nadležnost spadaju i pekarske, kuvarske, perioničarske, mešarske, kupališne kao i vojnopoštanske instalacije. Karakteristično je da su u tim jedinicama integrirane sve snabdevačke, tj. sve tehničke službe (sem veza i saniteta), kao i intendantska koja je do 1959. god. bla samostalan rod. Rukovodeći kadar se obučava u dve zajedničke trupne tehničke škole.

Sanitetske trupe, ujedno i rod oružja, obavljaju službu preventive i lečenja, a staraju se i o sanitetskoj evakuaciji, kao i obezbeđenju sanitetskim materijalom (snabdevanje i remont). U okvir saniteta spada i veterinarsko obezbeđenje koje dolazi do izražaja naročito u planinskim jedinicama u kojima je zadržan znatan broj stoke; inače veterinarsko osoblje kontroliše životne namirnice.

Za tehničke i sanitetske trupe često se upotrebljava i zajednički naziv »trupe zbrinjavanja«.

Karakteristično je da se podela KoV vrši samo na rodove trupa i rodove oružja, a ne na rodove i službe (struke) kao što je uobičajeno u nekim drugim armijama.

Prema smernicama Štaba KoV, koji se nalazi u sastavu saveznog Ministarstva odbrane, o izgradnji, obuci i postojanju rodova trupa stara se *Trupna uprava*.¹ Upravom rukovodi načelnik-general koji ima zamenika — ujedno načelnika štaba. Uprava se sastoji iz generalštabnih odeljenja G 1—4, a ima i pravnog savetnika i upravnog referenta. Načelniku uprave su potčinjeni: inspekcije rodova

¹ Vidi članak: »Nešto o rukovođenju odbranom Savezne Republike Nemačke«, *Vojno delo*, br. 4—5, 1962. god.

trupa, na čelu sa generalima rodova trupa — ujedno inspektorima; inspekcija škola i vaspitanje za oficire i za nastavu podoficira, na čelu sa generalom — ujedno inspektorom; inspektori rodova oružja ili vrste rodova i inspektori opreme. Zadatak je inspektora da se staraju o jedinstvenom i efikasnom izvođenju obuke, a na osnovu smernice Štaba KoV i iskustava stečenih pri obilasku trupnih jedinica. Upravi je pridata i grupa za izradu formacija (ličnih i materijalnih), grupa za izradu pravila, kao i matični personalni organ za podoficire.

Ratno vazduhoplovstvo nije tako striktno podeljeno na rodove kao KoV. Ipak se i tu osoblje deli na: pilotsko, vazduhoplovno-tehničko, za vezu, jedinice PVO, opštetrupno vazduhoplovno i sanitetsko. Avijacija se sastoji iz jedinica: lovačkih, lovačko-bombarderskih, izviđačkih, transportnih i za vezu. Jedinice protivvazdušne odbrane sastoje se iz bataljona protivavionskih topova (40 mm) i bataljona protivavionskih raketa. Više bataljona može biti objedinjeno u pukove. Te jedinice, ojačavajući mrežu PVO zemlje, imaju zadatak odbrane aerodroma i drugih vazduhoplovnih objekata. Jedinice veze raspolažu, pored sredstava veze, i sredstvima za radio-lokaciju, navigaciju, vođenje i navođenje. Snabdevačke jedinice imaju zadatak da čuvaju uskladišteni materijal, snabdevaju jedinice RV svim potrebama i vrše remont materijala.

Glavni organ za objedinjavanje organizacije i obuke celokupnog vazduhoplovnog osoblja jeste *Opšta vazduhoplovna uprava*, neposredno potčinjena Štabu RV u sastavu saveznog Ministarstva odbrane. U njoj se nalaze inspektori lovačke,

lovačko-bombarderske, izviđačke i transportne avijacije, jedinica PVO-RV, za sigurnost letenja i udesa, veza i elektroničke, snabdevanja i tehnike. U sastavu te uprave nalaze se i odeljenja za: vazdušni saobraćaj, meteorološku službu celog Bundesvera, izradu ličnih i materijalnih formacija, izradu pravila, sanitetske službe i sl.

Ratna mornarica, zbog prirode službe i prikupljenosti ljudstva na plovnim objektima, takođe nema krute podeljenosti na rodove, odnosno službe. Oficiri se osposobljavaju i raspoređuju na pet službi: vojnopomorsku (operativnu), brodkotehničku, oružnotehničku, pomorsko-vazduhoplovnu i snabdevačku (logističku). Ostalo ljudstvo se deli na devet službi koje se dalje raščlanjavaju na grane i to: *vojnopomorska služba* na brodarsku, nautičku i signalnu; *služba veze* na radio-telegrafsku, telegrafsku i radarsku; *oružarska* na granu artiljerijskih oruđa, uređaja za upravljanje artiljerijom, torpednu, protiv-podmorničku, pomorskog zaprečavanja i sonarsku granu; *mašinska* na parnomašinsku, motorsku, elektrotehničku i automobilsku granu; *pomorsko-vazduhoplovna* na pilotsku, vazduhoplovno-oružarsku, vazduhoplovnotehničku, aerodromsku, osiguranja leta i vazduhoplovno-elektronsku granu; *snabdevačka* na pomoćnoštabnu, snabdevačku, skladišnu i računovodnu granu. Sem toga, postoje *obalska, sanitetska i muzička* služba koje se ne dele na grane.

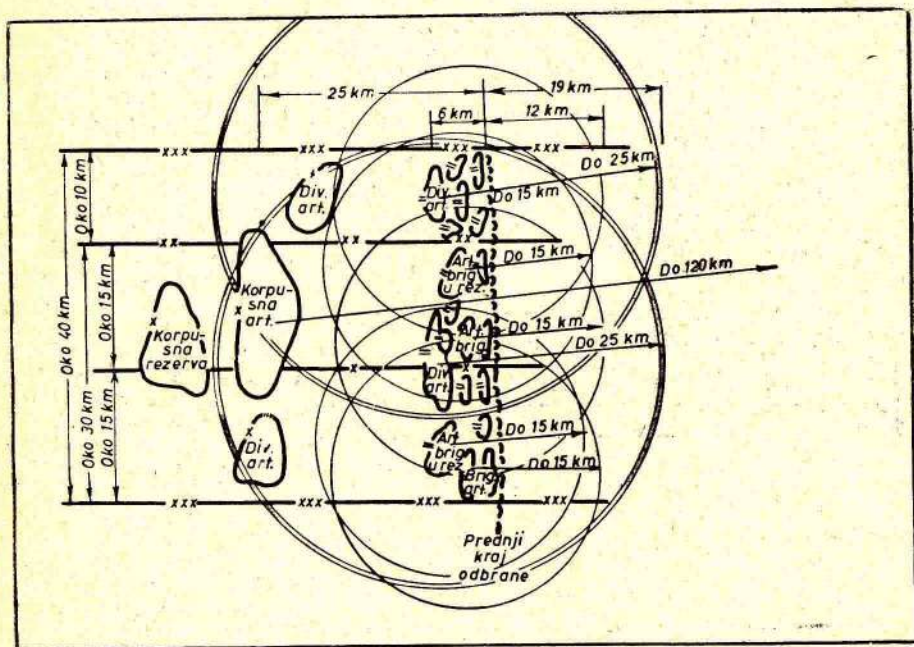
Rukovođenje i koordinaciju obuke ljudstva vrši Komanda za vojnopomorsku obuku. U njenom sastavu nalaze se: komanda veza, oružarska komanda, brodsko-mašinska komanda, mornarički nastavni puk, razne škole, školski brodovi i matična služba za raspored mornara.

V. K.

KONCENTRACIJA ARTILJERIJE U ATOMSKOM RATU

Ovaj članak,¹ u kome razmatra upotrebu artiljerije u budućem ratu, autor smatra nekom vrstom priloga taktici atomskog rata. Pošto je ukratko izneo karakteristike upotrebe artiljerije u toku dva poslednja rata (koncentracija većeg broja baterija koja je imala za posledicu odsustvo svake artiljerijske rezerve, veliki utrošak municije, centralizovano komandovanje i dejstvo prema unapred detaljno postavljenim planovima, slaba pokretljivost i duže vreme potrebno za razvoj), autor prelazi na iznošenje svojih stavova u jednoj izrazito kategoričkoj formi, sličnoj pravilskim odredbama, ne dopuštajući skoro nigde mogućnost drugojačijeg gledanja na ova pitanja.

Tako je autor prilikom razmatranja buduće uloge artiljerije sasvim izričit; on smatra da je zadatak brigadne artiljerije: neposredna podrška peša-dije i oklopnih snaga do dubine od oko 10 km, zavisno od mogućnosti zemaljskog osmatranja; divizijske artiljerije: dejstvo protiv neprijateljeve artilje-rije, delova za podršku i rezervi do dubine od 25 km, uz korišćenje zemaljskog i vazdušnog osmatranja i izviđanja pomoću svetlosti i zvuka; korpusne arti-

ljerije, koja po autorovom mišljenju prelazi taktičke potrebe, dejstvo na du-
bini od oko 140 km, koju je dobio proračunom na osnovu brzine premeštanja
neprijatelja.

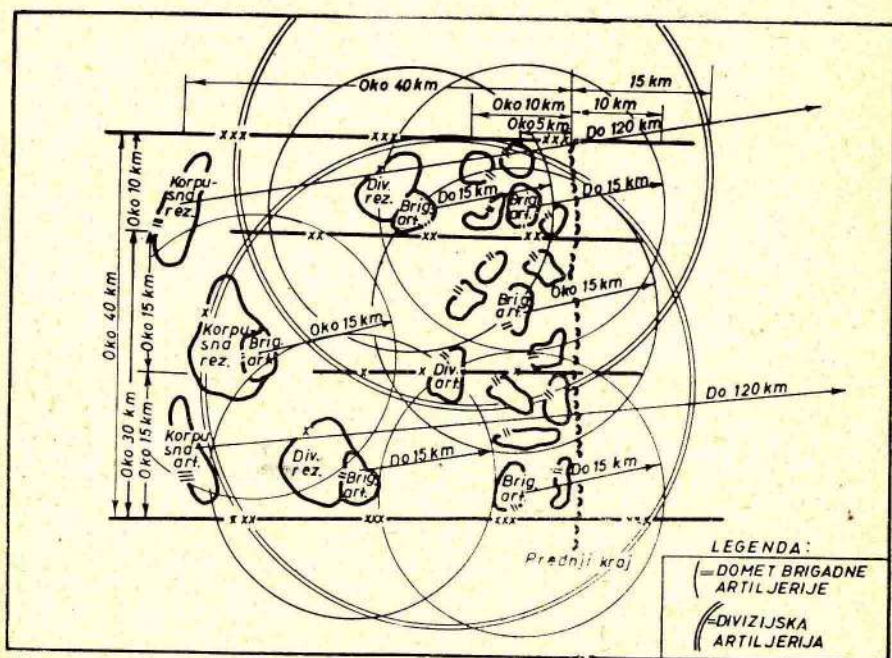
¹ Concentration de l'artillerie à l'âge atomique, par le lieutenant-colonel I. G. van Bèuningen, *Revue militaire générale*, Francuska (NATO), jun 1962. godine.

Shodno ovim zadacima, brigada (ili borbena grupa) ima svoju artiljeriju u organskom sastavu. Autor je mišljenja da divizija treba da ima artiljeriju osposobljenu za obavljanje striktno određenih joj zadataka, jer se ne može prihvatiti da ona preuzima i zadatke bilo brigadne bilo korpusne artiljerije. Armijski korpus mora imati artiljeriju sa dovoljno velikim dometom i ne može preuzimati zadatke koji su postavljeni divizijskoj artiljeriji.

U atomskom ratu gde, kako ističe autor, više nema ni neprekidnog fronta, ni sigurne pozadine, ove tri artiljerijske komande moraju biti potpuno samostalne u pogledu upravljanja vatrom i snabdevanja, čime se ne isključuje njihova eventualna koncentracija i recipročna podrška, što opet ne može da postane opšte pravilo za buduće.

Da bi dubina rasporeda artiljerije odgovarala trećini dometa i dvotrećini polja dejstva, dolazi se do toga da brigadna artiljerija treba da ima domet od 15 km, što znači haubice 155 mm i raketne bacače, divizijska artiljerija od 35 km, odnosno haubice 203 mm i rakete *Honest John*, a korpusna artiljerija domet od 120 km, tj. raketne bacače tipa *Sergeant* ili slične.

Da bi se suprotstavilo upotrebi nuklearnih projektila od strane neprijatelja potrebno je, radi zaštite od radioaktivnosti, posebno predvideti stva-

ranje oklopa za brigadnu i divizijsku artiljeriju, kao i postavljanje ovih dveju artiljerija na samohodna guseničarska postolja radi povećanja njihove pokretljivosti. Da bi se, pak, parirale brze izmene situacije, koje su karakteristične za savremenu borbu, treba u organski sastav baterija uključiti i grupe za osmatranje, a isto tako u ratu, i shodno potrebama, u artiljerijske jedinice

uključiti i tehničke grupe za reperisanje ciljeva i grupe sa kojima artiljerijska jedinica treba da neposredno saraduje.

Artiljerijske vatre karakterišu se dejstvom po zoni, a uništavanje izolovanih ciljeva predstavlja isključivi zadatak minobacača u organskom sastavu borbenih jedinica, dok artiljerija treba da neutrališe neprijateljeve snage na velikim površinama — u vidu osmatranih vatri, kontrabatiranja neprijateljeve artiljerije i udara po ciljevima u dubini, i to pretežno koncentracijama vatre u kojima učestvuje cela grupa.

Ovakvi se zadaci svakako uspješnije izvršavaju dejstvom jednog nuklearnog projektila na zemljištu nego li velikom koncentracijom artiljerijske vatre, ali za to je potrebno da divizija ima odobrenje za dejstvo atomskom artiljerijom koja joj je na raspolaganju, a u isto vreme mora se dati znak uzbune avijaciji. Zbog toga se kao ciljevi atomske artiljerije uzimaju stalni objekti na zemljištu, kao što su, na primer, skladišta, zatim svaka veća grupa snaga, baterije u dejstvu itd.

Stalna potreba za delovima artiljerije spremnim da odmah dejstvuju, nalaze duboko ešeloniranje položaja po dubini — zavisno od taktičkih potreba.

S obzirom da u atomskom ratu treba računati sa uništavanjem čitavih baterija i grupa, autor dolazi na ideju da se na položajima treba da nalaze i baterije i grupe koje odmah ne dejstvuju, kao i da treba predvideti zaprečne vatre ešelonirane po dubini. Potrebno je imati takva oruđa koja mogu da dejstvuju kružno (horizontalno polje dejstva 360°) a da ne menjaju položaj postolja. Ona treba da su raspoređena u poretku šahovskih polja. Artiljerijske rezerve, prema tome, postaju, po mišljenju autora, vanredno značajne ubuduće.

U pogledu sredstava komandovanja, helikopter se javlja kao neophodan. Zbog dejstva neprijateljevih oklopnih snaga moguće je da pojedini delovi korpusne i divizijske artiljerije budu odsečeni, te da im se ne može prići kopnenim putem. Ako u takvim situacijama pojedini komandanti osete potrebu za procenom situacije na licu mesta, onda im kao jedino sredstvo transporta ostaje helikopter. Osim toga, u sličnim situacijama on postaje i neophodno sredstvo za vezu, kako za prenošenje naređenja tako i izveštaja. U isto vreme helikopter je i vrlo pogodno sredstvo za osmatranje i izviđanje.

Brzina gađanja i utrošak municije postavljaju problem snabdevanja municijom, naročito za brigadnu i divizijsku artiljeriju. U tom smislu treba i ovde proučiti mogućnosti upotrebe vazдушnih sredstava kao, na primer, srednjih helikoptera.

S. O.

BIBLIOGRAFIJA

KNJIGE

MIDELDORF

TAKTIKA RODOVA I SLUŽBI

U izdanju »Vojne biblioteke — inostrani pisci« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962. XXXIV knjiga, ima 670 strana, a cena joj je 800 dinara.

Ovo Mideldorfovo delo obrađuje postupno sve osnovne taktičke radnje taktičkih jedinica. Rađeno je na osnovu odredaba nove nemačke ratne službe i uopštenih iskustava II svetskog rata, a naročito onih sa istočnog fronta.

Autor metodično razvija svaku taktičku radnju, dajući im teorijsku osnovu kao uvod, dok za pojedine daje i primere dobrih i loših rešenja. Naročita pažnja je posvećena radu štabova: proceni situacije, donošenju odluke, izdavanju zapovesti, sastavljanju izveštaja, uređenju komandnog mesta itd.

Primenjenoj taktici u atomskim uslovima autor je dao posebno poglavlje. Tu su iznete karakteristike atomskog oružja, a zatim način vođenja borbe: izviđanje, nastupanje, napad, odbrana (odsudna i zadržavajuća). Zatim dolaze poglavlja o: organizaciji veza, PTO, PVO, upotrebi vazdušnih desanata, upotrebi pionira, sa dejstvu sa vazduhoplovstvom, borbama pod naročitim okolnostima (noćnim, u naseljenim mestima, u šumi, oko reka, zimi, u okruženju, protiv gerile) a potom sleđuje poseban odeljak o uređenju pozadine i radu svih službi (sanitetske, intendantske, tehničkih, snabdevanju inžinjerijskim i ABH sredstvima).

Na kraju Mideldorf daje pregled ugovorenih znakova za ucrtavanje svih rodova, štabova i jedinica na radnim kartama. Pored toga, on daje i rečnik najva-

žnijih vojnih termina na nemačkom, engleskom i francuskom jeziku; tom rečniku je u našem izdanju dodata i rubrika na srpskohrvatskom jeziku.

METODIKA VOJNONAUCNOG ISTRAŽIVANJA

(rad grupe sovjetskih autora)

U izdanju »Vojne biblioteke — inostrani pisci« VIZ JNA »Vojno delo«, Beograd 1963, XLVII knjiga, strana 380, cena 650 dinara.

U prvom delu knjige analiziraju se osnovni oblici i vrste vojnonaučnog radova, kao i proces toga rada. Zatim se razmatraju dijalektički, logički i statistički metodi čijom se primenom otkrivaju zakonomernosti koje utiču na razvoj proučavanih pojava.

Drugi deo knjige ima pretežno praktičan karakter. Tu se daju uputstva u pogledu izbora teme vojnonaučnog rada, sastavljanja plana rada, korišćenja ratnog iskustva i onih sa vežbi i manevara, kao i u pogledu literarnog uobličavanja i pripremanja radova za štampu.

Ovo delo je korisno za one koji se bave vojnonaučnim radom, za saradnike vojnih časopisa i drugih publikacija, za one koji pripremaju diplomatske radove, predavanja, udžbenike, obrađuju pitanja iz NOB itd., a isto tako i za sve one koji se bave bilo kojom drugom vrstom istraživačkog i studijskog rada.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

Br. 12/1962.

Grupa autora: Uz 22. decembar

Pukovnik Stevo Vujnović: *Borbena poredak oklopnih jedinica u odbrani*

Potpukovnik Svetislav Antanasijević: *Armija i civilna zaštita*

Potpukovnik Kamilo Brešan: *Vatreni položaji lake pav artiljerije*

Potpukovnik Jovan Nastić: *Povezivanje taktičke i tehničke obuke u artiljeriji*

Potpukovnik Vladimir Timčenko: *Maskirna veština*

Potpukovnik Vlajko Ristić: *Osobnosti napada zimi*

Potpukovnik Đuro Petrović: *Određivanje vazdušnog pritiska u skraćenoj pripremi*

Potpukovnik Milovan Dželebdžić: *Neka iskustva iz gađanja puškom noću*

Potpukovnik Svetislav Stanojević: *Elektronski računski automati i njihova primena u armiji*

U časopisu su dati prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VOJNI GLASNIK

Br. 1/1963.

General-major Ješa Popović: *Petnaest godina časopisa »Vojni glasnik«*

General-potpukovnik Milan Pavlović: *Pokretno zimsko logorovanje oklopnih jedinica*

Potpukovnik Milivoj Despot: *Nardona odbrana i JNA u Prednacrtu ustava*

Potpukovnik Obren Ćirić i kapetan I kl. Josip Kufren: *Blizinski upaljači*

Potpukovnik Slobodan Milojević: *Metode taktičko-tehničke analize atomskih ciljeva*

Poručnik Milutin Miljković i potporučnik Đurica Pavlović: *Izračunavanje odstupanja tačkica rasprskavanja pomoću TS garniture*

General-major Dušan Pekić: *Osnove bratstva i jedinstva u NOR*

Kapetan dr Dobrivoje Kostić: *O čuvanju zdravlja vojnika*

Doživljaji iz ratnog života

Na temu terminologije

Vojne zanimljivosti

Pored ovoga, u časopisu je data bibliografija, prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VOJNI GLASNIK

Br. 2/1963.

Kapetan I kl. Branko Nešić: *Sadejstvo obalske artiljerije i pomorskih snaga*

Potpukovnik Špiro Lagator: *O ispitu za čin majora u pešadiji*

Potpukovnik Slobodan Milojević: *Taktičko-tehnička analiza atomskih ciljeva — ostali elementi*

Potpukovnik Kamilo Brešan: *Samoodbrana lake PAA na vatrenom položaju*

Poručnik Zdravko Pejčić: *Protivradiološka zaštita namirnica i vode*

Pukovnik Zdravko Đuković: *Vojno obrazovanje ljekara — vojnih obveznika*

Kapetan Miroslav Nešić: *Grupa vojnika u izvidanju danju*

Kapetan Dragan Suzić: *Određivanje meteoroloških uslova za gađanje — obučavanje računara*

Pukovnik Milan Indić: *Napad na rudnik Kakanj*

Potpukovnik Petar Opačić: *Diverzije na prugama u Sremsu*

Pored toga, ovaj broj *Vojnog glasnika* donosi članke iz raznih domena, bibliografiju, kao i prikaze raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

Br. 6/1962.

General-major avijacije Milija Stanišić: *Helikopteri i partizanska dejstva*

Potpukovnik Ivan Landripet: *Opšti problemi navođenja aviona na ciljeve na bojištu*

Potpukovnik inž. Jože Preželj: *Putanje raketa vazduh-vazduh i njihov uticaj na izbor sistema vođenja*

Kapetan I kl. inž. Arandel Veselinović: *Vibracije vazduhoplovnih klipnih pogonskih grupa*

Inž. Dragan Aksentijević: *Kapacitivni količinomer goriva*

Kapetan I kl. inž. Dušan Drašković: *Raketni motor sa čvrstim gorivom*

Kapetan Vlastimir Galantić: *Preobuka pilota na helikopterima*

Major Jovan Bogetić: *Letenje helikoptera iznad planinskog zemljišta*

Dr Stojan Cmelić: *Prilog boljem razumevanju iluzija u instrumentalnom letenju*

Kapetan I kl. Velimir Joksimović: *Šta ometa bolji uspeh podoficira na ispitima za činove*

Pukovnik Stevan Roglić: *Protivprojektilska odbrana*

Pored toga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi članke iz stranih RV, zatim vesti i novosti, kao i bibliografiju naših knjiga i časopisa.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

Br. 1/1963.

Pukovnik Ljubo Vukčević: *Taktika lovaca-bombardera nosača A bombe*

Pukovnik inž Zlatko Rendulić: *Analiza mogućnosti presretanja lovačkom avijacijom*

Potpukovnik Miloš Lukić: *Prevoženje vazдушnim putem za potrebe jedinica KoV*

Inž Novica Vasiljević: *Avionski atomski motori*

Kapetan inž Vlado Velej: *Kritičan Mahov broj i talasni otpor*

Pukovnik Miloš Milikić: *Nešto o uticaju zimskih uslova na borbena dejstva vazduhoplovstva*

Potpukovnik inž Jože Preželj: *Uticaj odstojanja aviona u grupi na verovatnoću gađanja raketama vazduh-vazduh*

Pukovnik Hivzo Malohodžić: *O nekim problemima upotrebe osmatračkih radara sa položaja na većim visinama*

Pukovnik Milan Matijević: *O ulozi starešine i kolektiva u vaspitanju*

Pored toga, *Vazduhoplovni glasnik* u ovom broju donosi članke iz stranih RV, zatim vesti i novosti, kao i bibliografiju naših knjiga i časopisa.

VOJNOISTORIJSKI GLASNIK

Br. 5/1962.

General-potpukovnik Danilo Komnenović: *29. divizija u zimskoj protivofanzivi 1943/1944. godine.*

Potpukovnik Petar Višnjić: *Borbe Udarne grupe divizija južno od Valjeva (maj 1944).*

Profesor Pavle Franjković: *Prilog historiji partizanskih štamparija i štampe u Hrvatskoj (uz 20-godišnjicu centralne »teh-nike«).*

Major Vlado Stojanović: *Formiranje 5. bataljona (ruskog) 5. proleterske brigade.*

Pored toga, *Vojnoistorijski glasnik* u ovom broju donosi Bibliografiju jugoslovenske historiografije 1956—1959, članke, kao i Bibliografiju strane historiografije o drugom svetskom ratu.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 11/1962.

Kapetan Slavčo Hristov: *Vojnogeološka karta i njena primena*

Major Miomir Ivanović i kapetan I klase inž. Aleksandar Razingar: *Povećanje dometa osmatračkih radara*

Potporučnik Miloš Sredojević: *Sistem za brisanje stalnih odraza*

Major inž. Milorad Živković: *Legure sa niskom tačkom topljenja*

Major Mitar Bosotina: *Korišćenje normi potrošnog materijala za održavanje tehničkih sredstava ABH grane tehničke službe*

Major Slavko Stanić: *Trajnost cevi artiljerijskih oruđa*

Potpukovnik Pero Grubačević: *Savremena oprema za kontrolu gađanja SPAA*

Major Milan Dimić: *Planiranje i evidencija u trupnim tehničkim radionicama i uzroci neispravnosti tehničkih sredstava*

Inž. Sima Aksentijević: *Savremeni signalno-sigurnosni uređaji i automatizacija železnica*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* donosi u ovom broju naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i Bibliografiju.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 12/1962.

Svečanost u Tehničkom školskom centru

Pukovnik Nikola Šafranac: *Elektronika u savremenom ratu i njena primena u sistemu komandovanja*

Pukovnik Franc Črnugelj: *Razvoj stručnih službi i prikupljanje primedbi na postojeća uputstva*

Kapetan Lazar Šovjanski: *Neki problemi održavanja građevinskih objekata u JNA*

Potpukovnik Leonid Jovanović: *Nešto o neopravdanim oštećenjima motornih vozila*

Potpukovnik Milan Zrač i kapetan Jovan Bošnjaković: *Česti uzroci slabog dometa radio-uređaja montiranih na vozilima i pregorevanja termokrsta TC101*

Kapetan Rajko Miletić: *Sprave za kontrolu cevi vatrenih oružja*

Inž. Milan Korać: *Evolucija tehnike minobacačkih sistema i najnovije tendencije njihovih usavršavanja*

Major Živojin Janković: *Karakteristike nekih vrsta tvrdih plastičnih folija koje se koriste pri izradi karata*

Major Života Sredojević: *Održavanje monoblok bušara*

Kapetan I klase Dušan Rovčanić: *Organizacija izvlačenja vozila točkaša*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* donosi u ovom broju naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa kao i Bibliografiju.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 1/1963.

Potpukovnik inž Đorđe Jauković: *Statorreaktori i njihova primena za pogon projektila*

Poručnik inž Ljutica Pešić: *Unutrašnja kontaminacija i zračenje čoveka*

Potpukovnik Ahmed Hamzić: *Planiranje organizacije radova pri izgradnji podzemnih fortifikacijskih objekata*

Potpukovnik Velimir Mešterović: *O nekim našim i stranim nomenklaturama materijalnih sredstava*

Inž Danica Pavlović: *Povećanje dometa radara parametarskim pojačavačima*

Kapetan I kl. Zlatko Slobodanac: *Održavanje uređaja za hlađenje motornih vozila*

Poručnik inž Milisav Vujović: *Otpori koji se javljaju pri kretanju motornog vozila*

Major Silvestar Dobrović: *Improvizovane protivpešadijske i protivoklopne mine*

Major Dušan Kovač: *Kako koristiti stručnu literaturu u individualnoj pripremi za nastavu*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i bibliografiju naših knjiga i časopisa.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 2/1963.

Kapetan inž Mirosljub Marković: *Radarski odbrambeni sistem*

Inž Silvan Leskovar: *Logički principi u digitalnoj tehnici*

Inž Milovan Čulafić: *Ispitivanje materijala za feromagnetska jezgra koja se primenjuju u elektrotehnici i elektronskoj tehnici*

Kapetan I kl. Dragoslav Tasić: *Tehničko održavanje municije*

Poručnik inž Ljutica Pešić: *Termoluminiscentni dozimetar*

Potpukovnik Anton Opačić: *Rektifikacija inžinjerijskog daljinomera*

Potpukovnik Milan Zrač: *Kontrola elektrolita akumulatora i njegovo održavanje u granicama propisanih normi*

Kapetan I kl. Mile Zatezalo: *Posledice nejednovremenog isticanja gasova iz otvora na telu stabilizatora mine*

Inž Petar Želalić: *Izrada, opravka i zamena ležaja od srebra*

Major Jože Colarić: *Raspadanje organskih materija oksidacijom i zaštita ljudstva i imovine*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i bibliografiju.

Pukovnik Ilija Stanković: *Elementi koji znatno utiču na produktivnost rada u remontnim zavodima*

Potpukovnik Novo Čivša: *Organizacija pranja vozila i inžinjerijskih mašina na vodom oskudnom zemljištu*

Kapetan Slavčo Hristov: *Mere za obezbeđenje saobraćaja van komunikacija*

Potpukovnik Đuro Petrović: *Svestranost primene snopara u zemaljskoj artiljeriji*

Inž Jovan Rokanović: *Kočenje motornih vozila*

Poručnik inž Ljutica Pešić: *Radiološki dozimetar — fosfatna značka*

Potpukovnik Stevan Pavlović: *Normalno i detonaciono sagorevanje benzina*

Major Josip Škala: *Praktični saveti za upotrebu vakuumetra i manometra*

Potpukovnik Milan Zarač i poručnik Radoslav Arsevski: *Uređaj za ispitivanje baterija prema tehničkim uslovima*

Major Zvonimir Gorjup: *Ispitivanje foto-teodolita*

Major Živojin Janković: *Striping-nalepnice i njihovo iskorišćavanje pri izradi karata*

Stariji vodnik Dragan Ristić: *Priručna naprava za namotavanje kablova na kalemove*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i bibliografiju.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED

Br. 6/1962.

Pukovnik Rudolf Baumgartel: *Snabdevanje u savremenom ratu*

Potpukovnik Zejnil Muharemagić: *o primeni metoda uzorka u statističkim istraživanjima*

Potpukovnik Dušan Ninković: *Povodom članka »Organizacija materijalnog i finansijskog knjigovodstva u uslovima mašinske obrade podataka«*

Potpukovnik Milovan Dželebdžić: *Čuvanje i spremanje hrane na maršu*

Pukovnik Tomaš Kažimir: *Organizacija intendantske službe i snabdevanje 9. dalmatinske divizije od septembra 1943. do maja 1945.*

Potpukovnik Miodrag Mitić: *Poreska obaveza pripadnika JNA iz ličnog dohodka*

Zastavnik Ivan Kiridžija: *Vođenje evidencije o izvršenju ugovora*

Potporučnik Petar Trmčić: *Održavanje tovarnih kuhinja prilikom upotrebe*

Potpukovnik Stevo Ugrinčić: *Značaj stručno osposobljenog kadra u unapređenju ishrane u armiji — Povodom završetka školovanja V klase Škole za prekvalifikaciju podoficira u intendantsku službu (kuvarska specijalnost)*

Pored toga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi prikaze iz inostranih vojnih časopisa, ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti, kao i bibliografiju.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED

Br. 1/1963.

Obrazloženje Pregleda predračuna prihoda i rashoda Državnog sekretarijata za poslove narodne odbrane za 1963. godinu

Potpukovnik Ratko Gajić: *Intendant-sko materijalno obezbeđenje jedinica koje dejstvuju u pozadini neprijatelja*

Major Jovan Stajić: *Radiološka kontaminacija, zaštita od nje i dekontaminacija stočne hrane u nuklearnom ratu*

Direktor Savezne direkcije za ishranu, Dušan Avramov: *Neki problemi ishrane, proizvodnje i prometa poljoprivrednih proizvoda*

Major Miloš Četniković: *Prikupljanje, konzerviranje, transportovanje i prerada koža zaklane stoke u NOR-u*

Jovan Bojović: *Snabdevanje i evakuacija partizanskih bolnica u Pivi 1942. godine*

Major Marko Pavičić: *Snabdevanje partizanskih jedinica na srednje-dalmatinskom otočju od 1941. do septembra 1943. godine*

Potpukovnik Stipe Kolaković: *Važnost kontrole roka isporuke u tovarnim listovima*

Vojni službenik VII kl. Vučina Glavčić: *O inicijativi i samostalnosti u radu blagajnika*

Kapetan I kl. Milisav Nedeljko: *Povodom članka »Vođenje amanetnika u materijalno-finansijskom organu IV stepena i pomoćnim MFO*

Potpukovnik dr Sonja Suvajdžić-Pejaković: *O pranju i sušenju zavesa u jedinicama*

Pored toga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti, kao i bibliografiju.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 1/1963.

Kapetan bojnog broda Ante Paić: *Mali brzi ratni brodovi (razvoj posle II svet-skog rata)*

Kapetan korvete Blažo Mićunović: *Planiranje obuke i vaspitanja na ratnim brodovima*

Kapetan fregate Bartol Kovačević i kapetan korvete Milenko Tešić: *Priprema za vožnju — značajan vid obuke sta-rešina u plovnoj jedinici*

Kapetan fregate Nikola Hajdić: *Pri-lagodavanje mornara i pitomaca vojni-čkom životu*

Mornaričko-tehnički kapetan Radovan Kotarac: *Kvarovi lopatica kod parnih turbina*

Kapetan bojnog broda Božo Markuš: *Vojni aspekti borbe za svetski mir, na-cionalnu nezavisnost u socijalizam*

Profesor Pavle Franjković: *Osvrt na prvu izložbu Vojnopomorskog muzeja*

Kapetan korvete Pero Mojaš: *Učešće brodskih posada u remontu i radovima na brodovima*

Potporučnik Pero Smoljanović: *Zna-čaj tradicije u vaspitanju*

Kapetan fregate Anđelko Kalpić: *Po-morski zbornik, jedno od kapitalnih na-učnih djela u oblasti našeg pomorstva*

Kapetan bojnog broda Dušan Miljanić: *Obračun na Jadranu*
Ratna mornarica Švedske

Kapetan fregate Nikola Safonov: *Princip »LASER-a« i njegova primena*

Pored toga, *Mornarički glasnik* u ovom broju donosi vesti i novosti, kao i bibli-ografiju.

ISPRAVKA

U *Vojnom delu* broj 1/1963. potkrale su se sledeće greške:

Na strani 79, red 19. odozdo stoji: »Zapadnoevropsko zbivanje«, a treba »Zapadnoevropsko zbližavanje«.

Na strani 87, red 3. odozdo, stoji: »iza kojih se kriju najopreznije težnje«, a treba: »iza kojih se kriju najoprečnije težnje«.

U pregledu na strani 93. vertikalne linije nisu obeležene godinama. Prvu vertikalnu liniju treba obeležiti sa 1910, a sledeće sa 1920, 1930, 1940, 1950. itd.

Ispod šeme na strani 144. treba da stoji: »Raspored artiljerije u klasičnim uslovima«, a na strani 145. »Raspored artiljerije u atomskim uslovima«.